

Politics and the Construction of Thai Identity

by Kukrit Pramoj*

Kukrit Pramoj was Thailand's Prime Minister between 1975 and 1976, and is regarded as one of the most outstanding intellectuals in Thailand since World War II. As a result, a number of intellectuals, thinkers, and journalists have written about him and his works, either attacking or praising him. Some of these writers give details of Kukrit's life, while others emphasize his thoughts regarding certain issues. As a result, it is difficult to obtain a holistic understanding of Kukrit's thought and its profound influence on Thai society.

This paper places an emphasis on the explanation and analysis of the establishment of Kukrit's concept of Thai identity since his time as a politician after World War II. The paper will explain how the Thai politics of different periods directly affected the significance of certain components of "Thainess." With changes in the political situation, Kukrit would either alter the meaning of these components or change their emphasis. As a result, the "Thainess" which he created was subtly changed while its main framework was left intact. This change of meanings or emphasis, according to changes in the political context, enabled his "Thainess" to keep its main framework unaltered, thus maintaining its profound affect over the "political silence" in the Thai state for decades. Despite certain "gaps" existing within the elements of "Thainess," this concept led to the political movement of October 14, 1973 and to October 6, 1976 as well as the peasants' movements in the provinces. However these movements were mostly weak due to either the rapid loss of support

* This article is part of a research project entitled 'The History of Intellectuals Ways of Thinking on Thai Society and Culture between 1892-1992' sponsored by The Thailand Research Fund. The author would like to extend her heartfelt thanks to Associate Professor Dr. Yoshifumi Tamada of ASAFAS, Kyoto University, for his valuable questions and comments, to Associate Professor Chalong Suntravanich of Chulalongkorn University and Associate Professor Attachak Satayanurak of Chiangmai University for their valuable suggestions, to Associate Professor Dr. Chitraporn Tanratanakul for translating this article into English and finally to Associate Professor Dr. Andrew Walker of Australian National University for proofreading the translation.

from society or the lack of societal support from the beginning. This situation was affected by the influence of the main stream of "Thainess." Kukrit played an important role in creating and maintaining its clear meaning so that "Thainess" has defined Thai identity throughout the past four decades.

Politics and the Construction of "Thainess" during the government of Field Marshal Phibunsongkhram (1948 – 1957)

Immediately after the end of World War II, there was an important change in Thai politics. The political clique led by Dr. Pridi Phanomyong became increasingly powerful with the *Seree Thai* (Free Thai Movement) as its power base. At the same time, Field Marshal Phibunsongkhram lost power and the army lost its prestige as a result of its defeat in the war. The Thai political arena had been opened up for the involvement of alternative groups and Kukrit was among those who tried to gain political power through the parliamentary system.

Kukrit was by birth ranked at the lower end of royalty and, according to traditional rules, he was not entitled to be royal.¹ However, there were some factors that brought Kukrit's family close to the royal family and gave him the opportunity to encounter the monarch when he was young.² There was an episode during his youth when he almost ran into King Rama VI and bumped the King who almost fell. The King used his cane to lock Kukrit's head and said "If it were former times and you ran into me causing me to fall down the stairs and die, they would cut off your head for seven generations." Kukrit was so scared that he prostrated himself before the King.³ While still in his youth, which he spent close to the palace, Kukrit had the opportunity to observe high-ranking nobles in the administration. He also learned the history of his own family, which used to be wealthy because Kukrit's ancestor was the daughter of a wealthy Chinese family. However, the family of his Serene Highness Khamrop, Kukrit's father, faced royal wrath during the reign of King Rama V and was financially ruined. His father was forced to become a peddler selling *jujuba* fruits. His father's life took a turn for the better under the patronage of Somdet Phra Siphacharinthara, the Queen of King Rama V, and subsequently he became the Police Department's Director General for seventeen years. The Queen used to hold

Kukrit in her arms and named him "Kukrit." Moreover in his youth, Kukrit received an award from the Queen because he could answer puzzles concerning literature while older people could not do so.⁴

The affect from the "power" which Kukrit and his family experienced—as well as from his perception concerning the great influence from the Bunnag family (his mother's forefathers)—were probably influential in the thinking of an intelligent man like Kukrit in his quest for power. After his graduation from Oxford University with honors in 1933, his search for power seemed to be relatively easy due to the change of political regime in the previous year. However, while his situation became difficult due to his powerlessness and "no protection" during World War II, these difficulties probably increased his ability to acquire a position of national leadership. The following episode was an important memory for Kukrit:

...After leaving the civil service, [I] had no protection. [I] was conscripted when the conscription season came and [I] became Private First Class ...The Indochina ...Southeast Asian Wars erupted, both times I was conscripted. [I] had no protection... I was discharged in the forest outside Keng Tung and had to return by foot...⁵

M.R. Phakphring Thongyai, Kukrit's former wife, talked about his condition after the war :

At that time, we were poor. Kukrit suffered a great deal after the war. That was during Pridi's time. Kukrit had no job, no money, no house of his own...⁶

Despite his direct involvement in politics in the 1950s, Kukrit did not abandon his dream to become the Prime Minister. The founding of the *Siam Rath Newspaper* provided him with a new avenue to reach that goal. A well-known astrologer predicted that Kukrit's luck would eventually give him an opportunity to become the Prime Minister and this prediction encouraged his hopes.⁷

Prior to his direct involvement in politics, Kukrit founded the Progressive Party and subsequently, in collaboration with other politicians, founded the Democratic Party. During that time, Kukrit was not powerful enough to become the head of the party and remained its Secretary-General. His involvement in politics during this first period afforded him success as the Deputy Minister of Finance, the

Deputy Minister of Commerce, the Secretary-General of the Constitution Drafting Commission, and as a Member of Parliament. All these roles were short-lived. After the power to govern fell from the hands of Pridi's clique, the power was returned to the Commander of the Army and Field Marshal Phibunsongkhram, who became Prime Minister for the second time shortly after the 1947 coup.

With the loss of opportunity to be Prime Minister in the foreseeable future, Kukrit tried to find a new venue that empowered his charisma. He also hoped to be able to prevent Pridi's return to power. Kukrit thought that if he could eliminate Pridi's political strength once and for all, it would debilitate the socialist influence in Thailand as well. The new method that Kukrit discovered was in line with his family's royal background and it also responded to the situation within the country where various groups felt insecure. This new method was the construction of "Thainess."

Kukrit was well aware that "whoever wanted to have the Thai people's respect and loyalty," would have to "demonstrate virtue and ability...[and] respect and faith would be an everlasting result."⁸ There were two types of power:

...The first type came from a person who had the strength to order the people and was called political power... whereas the second type of power came from the respect and faith of the people... called charismatic power...⁹

At the same time, Kukrit thought that the idea of giving meaning to surroundings was part of human nature. Giving this meaning led to the rise of truth called "assumed truth" which "was a necessity to lay down principle or to determine the relationships as well as the success in discursive practice."¹⁰ As a result, Kukrit decided to build his charismatic power through the construction of "assumed truth" that involved the creation of "Thainess." This would contribute to making him powerful, intelligent, and receiving power through the respect of the people. This charismatic power could easily be transformed into the highest political power at a time when the political situation facilitated such a change. Moreover, the building of "Thainess" and its acceptance among the Thai people, could also link Kukrit personally to this "Thainess," further enhancing his charisma. Such a method suited Kukrit who had no political base with the army or the police department and had no

wealth and no social connections to strengthen the political party. His high birth and intelligence were his only assets.

Given his royal background, Kukrit built up "Thainess" by showing the Thai people that during the Absolute Monarchy Thailand was better off than the period after the 1932 coup because kingship strengthened the people's well being. The above image helped, first, to expunge the legacy and the political influence of Pridi and his clique who were responsible for the destruction of the Chakri Dynasty's power. It also helped Kukrit to link himself personally with the royal family. This paved the way to uplift "low-ranking nobles" to higher positions through the use of his intimacy with the king and his knowledge of the nobles' high culture. Shortly thereafter, Kukrit was able to portray the nobles' high culture as the representation of Thai culture as a whole. This had such an impact that the "middle class" culture which the government of Phibunsongkhram tried to impose—such as the classless Thai language—lost its strength. The building of "Thainess" to achieve the above purpose was clearly evident in his novel, *Si Phaendin*.

Prior to the writing of *Si Phaendin* in 1949, Kukrit clarified and enhanced "Thainess" in his historical novel *Sam Kok Chabap Naithun : Ton Benghek Phu Thuk Klun Thang Pen*. His aim was to destroy Pridi's influence and, at the same time, raise the prestige of the army. In this novel, Kukrit characterized *Benghek* as the Thai people's leader who was fighting with *Khongheng*. His style of writing was so realistic it seemed as if the story actually happened during the period of the Three Kingdoms in China. In this novel, Kukrit suggested that love of the country was inherent in human nature, "anyone would love his country".¹¹ Moreover, he created the definition of the "Thai nation" by emphasizing the "nation" as being united by race, that is, the emphasis on the Thai race as the descendants of the Thai ancestors since the time of the Buddha.¹² He also stressed the "Thais as the people of martial race:"

...This war is the war of the race... We are Thais and endure the suffering for each other...the Thais are a martial race... when the nation needs us, everyone is ready to sacrifice for the king and for the nation...¹³

The essence of the "Thai nation", comprised of the "Thai race" and the habit of "getting infuriated on behalf of their countrymen", was inherited from the

"Thainess" which Luang Wichit Wathakan had created.¹⁴ Kukrit also inherited the idea regarding the character of "loyalty in the country's independence," which Prince Damrong used to emphasize.¹⁵ He explained that the "Thai people can withstand everything except being the vanquished."¹⁶ When *Khongbeng* defeated them, the Thai people decided to migrate southward.

The fortification of the army's prestige was a theme throughout *Sam Kok Chabap Nai Thun*. Apart from showing the bravery of the Thai soldiers in battle scenes, he frequently used the terms "soldiers of brave spirit" and "soldiers' honor".¹⁷ Kukrit was well-aware that anybody who did not receive support from the military would have no chance to become Prime Minister. The way to make the Thai army, which had been defeated during World War II, feel that it continued to retain full honor and prestige was not so different from *Benghek's* army which was defeated by *Khongbeng*. If he could achieve this, the Thai army would be satisfied with Kukrit.

With regards to the policy of destroying Pridi's political influence, Kukrit used the method of comparison of Pridi with *Khongbeng* by calling the latter "*Than Achan Yai*".¹⁸ This term, which means high respected professor, had been used among the close circle to refer to Pridi. Kukrit explained the ruthlessness with which "*Than Achan Yai*" acted toward the Thai people. This included the plan to "swallow the Thai nation until there was no country left," implying Pridi, whom a lot of people believed to be a communist, would wipe out the Thai nation. This idea was associated with the communist principle that there was no individual nation but an international community. Moreover, Kukrit explained that "*Than Achan Yai* had a lot of followers... but [he] leaped 250 sen [equivalent to 10,000 meters] from danger, abandoned his followers... to die for him at the waterfront. This was a normal behavior of *Than Achan Yai* who fled for his own safety."¹⁹ Kukrit intended to remind the readers of Pridi who had sought political asylum in Mainland China.

Apart from making Dr. Pridi an enemy of the "Thai nation", *Sam Kok Chabap Naithun* also made another enemy—the Chinese who had invaded Thai territory since ancient times and imposed great misery on the Thai people. The Thai people refused to subdue, migrated to the south, and built a more prosperous Thai nation. Kukrit emphasized that until today,

...our fighting is not over... there is no question that we will continue to fight... We can no longer use the migration of our

ancestors as a lesson because there is no more country to expand... Our country was as old as any other nation on earth. We inherited an invaluable legacy from our ancestors and we have a sole duty to protect it. The Thai nation must exist. She must not be swallowed up...²⁰

The above emphasis was important given that the Chinese Communist Party had just achieved victory in Mainland China and the fear of communism had increased in Thailand. Kukrit also stipulated a framework for the relationship between the Thais and Chinese in Thailand in *Sam Kok Chabap Nai Thun*. The Chinese in Thailand were unable to return to China after World War II, therefore, this relationship should be close and long lasting. Kukrit proposed that

...even with different nationals and different tongues, [they] continue to love each other. Personal love of these people is universal and boundless...except if it is counter to the interests of the Thai people or the Thai nation...If it is a necessity to fight with these foreign friends for the benefit of our nation, we have to fight relentlessly...²¹

In *Si Phaendin* the role of Pridi as “the other” was again stressed. Kukrit did not mention Pridi by name in this novel but used the novel to show the negative changes in Thailand since the 1932 coup led by Pridi. He argued that this coup had caused Thailand, which previously had “no politics”, to experience ‘politics’ and this had contributed to disunity, chaos, and loss of security. It also created misunderstandings among kin. Those who used to assist each other had become more cautious and had stopped their mutual support.²² Moreover, Kukrit used *Si Phaendin* to promote sorrow about the death of King Rama VIII. Accordingly, he began his novel by emphasizing the king’s endearing and sympathetic youth. He then narrated a scene where crowds of people came to wait upon the king, “people of all ages, and all status...came together...bound with love and altruistic will toward the person who was the center of respect, the link of being Thai and mutual goodwill...the King...of all people... Everyone was full of love, confidence, and happiness.”²³ And “[the King] smiled...his eyes full of kindness that the Thai people had never seen before.”²⁴

Unfortunately, they lost him. In *Si Phaendin*, Phloy, the readers’ beloved heroine and an almost real figure, died on the day she heard about the King’s death.

Phloy's death represented the grief of the Thai people as a result of the King's death. Hence, Kukrit tried successively to make the people believe that Pridi was behind the king's assassination, and with his successful maneuver, the hatred directed towards Pridi reached such point that it was impossible for him to return to Thailand.

In 1950, Kukrit wrote a series of short stories called *Lai Chiwit*.²⁵ The stories presented the suffering and fate of the Thai people in a way that contrasted with that of Marxist thinkers. Despite the fact that the plot of this series of short stories were based on Western stories, the characters were Thais and Kukrit made them look realistic. Individual characters had different family, economic, and social backgrounds but they faced an identical fate—drowning due to their boat capsizing. Prior to the end of their lives, the happiness and suffering of each person were totally unrelated to the economic and political structure but resulted from their past, their individual characteristics and their particular environment. The rich or those who could get whatever they wanted did not have a happy life because their boredom caused them to live day by day without any expectation for the future. In *Lai Chiwit*, there was neither poverty nor suffering that had resulted from the relations of production or from unequal class relations.

Judging from the Buddhist point of view, Kukrit subsequently emphasized it as an important factor of being "Thainess". *Lai Chiwit* helped explain that people with good and bad deeds face a similar death, that is, to die before their time. It explained why, during their lifetime, people with bad *karma* lived happily whereas those with good *karma* faced suffering. These doubts were common after World War II and they led to a loss of faith in Buddhist teaching, such as the teaching that "good deeds bring good results; bad deeds bring bad results;". This teaching had been crucially important to maintain the complex class structure of Thai society for many hundred years.

Kukrit responded in *Lai Chiwit* by explaining that people should not superficially conclude that '*karma*' or fate caused misfortune or the loss of life through drowning. Rather, there was a different meaning in relation to each individual. Some smiled with satisfaction because they would be relieved from boredom; some were rid of suffering as a result of illness; some lost the opportunity to do the thing they wanted to; and for a young woman, death seemed to be a misfortune as a result of matricide. Evidently, death helped relieve her from physical

and spiritual suffering. Kukrit's response contributed to the preservation of Buddhist faith because it was the origin of many aspects of being Thai and he would eventually demonstrate this idea to the Thai people. Kukrit was thinking along the same lines as Luang Wichit Wathakan who argued that Buddhism would be an important fortress in the battle against communism.²⁶ Moreover, Kukrit selected certain aspects of Buddhist teaching to create Thai identity for Thai royalty as well as taking familiar Buddhist teachings to explain complex matters in simplified terms for the Thai people.

In 1951, after King Rama VIII's cremation and King Rama IX's permanent return to Thailand, Kukrit wrote *Si Phaendin* and portrayed Thailand during the Absolute Monarchy as the period of "happiness, hope, and certainty."²⁷ This was due to having the King as the "heart of the country."²⁸ During the period of Absolute Monarchy, there were vivid cultural activities that conformed with proper tradition. These activities led to mutual assistance, forgiveness, and helped relieve misfortune. Patron-client relationships in the period of Absolute Monarchy contributed to the synchronization of people from different classes and helped to maintain happiness and satisfaction. The noble class did not suppress its slaves and followers and neither was there any conflict within the same class or between classes. Misfortune in life did not come from the shortcomings of economic, political, or cultural structure but from personal behavior that led to wrongdoing, such as drug addiction, dishonesty, and jealousy. Low-ranking civil servants and poor people in general would be happy and satisfied in their lives if they were good people. Therefore, "Thainess" prior to the 1932 coup was valuable, and worthy for the Thai people to protect and revive because their lives would return to a stable and peaceful condition. Given the severe problems caused by "politics" after the change of government as well the problems that resulted from World War II, it was clear that the freedom received from the new political regime was not worth exchanging for the disappearing virtue of "Thainess".

The writing of *Si Phaendin* not only encouraged the destruction of the legacy of the new regime and the image of Pridi, who was the leader in the 1932 revolution, but it also contributed significantly to building new "intellectual power" and charisma for Kukrit. Prior to the writing of *Si Phaendin*, Kukrit was seen as only an intellectual with extensive knowledge and love of his country, no different from other intellectuals of his time. However, with *Si Phaendin*, Kukrit, a "low-ranking noble", had been transformed into a "high-ranking noble" or a "*Phudi* Class". He became the

most significant intellectual in relation to the life and culture of the palace, which was considered to be the center of “genuine Thainess”. Subsequently, he became the leading authority in the definition of “Thainess”. This influence over the definition of “Thainess” led Kukrit to become the most “powerful” and longstanding leadership figure in Thailand, both in an unofficial capacity and as a Senator when he served on the Constitution Drafting Commission.

Si Phaendin paved the way for Kukrit to build a close connection with the new King. The effort to build a close relationship was probably initiated with Kukrit’s ordination bestowing to King Rama VIII on the eve of the latter’s cremation. This action was undoubtedly perceived by the new King. The writing of *Si Phaendin*, which demonstrated profound knowledge of the palace’s culture and profound belief in the monarchy, helped pave the way for substantial access to the new King who had spent most of his youth abroad. When the young King returned to Thailand, he found it necessary to acquire as extensive a knowledge of “Thainess” as possible. Kukrit’s books, as well as Kukrit himself, could provide sound knowledge of “Thainess” to the King.

Kukrit subsequently played a most important role in defining the significance of the King both at the institutional and personal levels in order to raise the King to the highest possible position. Kukrit was personally close both to the institutions of the monarchy and to the King himself. Moreover, Kukrit was also a “noble” of the Chakri Dynasty.²⁹ Given this close link, as the royal authority of the King and the Chakri Dynasty increased, Kukrit would increase his own charisma as well.

In *Si Phaendin*, Kukrit constructed a “Chinese” image, quite different from that in *Sam Kok Chabap Naithun*. In *Si Phaendin*, the Chinese who entered the government service were considered Thais. To be a good and proper Thai implied loyalty toward the king and to hold on to “Thainess” for the rest of one’s life. It appeared that *Prem*, the hero of the story, was of Chinese descent and a great lover of “Thainess.” This was expressed through his endless love of *Phloy* who, according to Kukrit, represented “genuine Thainess.” This new “Chinese” image was probably constructed at a time when Kukrit realized that to create hatred toward the Chinese would be an obstacle in his own quest for power. This was due to the rapid entry of the Chinese into the middleclass in the 1950s. A large number of the new generation of Chinese entrepreneurs were highly influential in the Thai economy. Moreover, a

number of “ethnic Chinese ” began to be recognized in literary circles by publishing their social and political thinking and they were also recognized by their entry into government service. Notable Thais of Chinese descent at this time included Prasit Kanchanawat, Bunchu Rochanasathian, Puay Ungphakon and Sulak Siwarak.

In 1955, Kukrit wrote another novel, *Phai Daeng*, which constructed a village to portray life in the Thai nation. This novel showed that the Thai people could truly rely on traditional leadership and not on leftist leadership. Not only did the traditional leader have the duty to lead the country but he also helped to relieve the people from hardship, unite them in finding solutions to pressing problems and bringing prosperity to the country. The traditional leader would never abandon the “Thai nation” and “Thainess”. In *Phai Daeng*, Kukrit tried to persuade the readers that it was difficult for a social movement to realize success and such movements were not necessary to achieve change. The correct way to achieve change, when the world and society faced problems, was self-correction. This would leave the world, and society in general, better off. Therefore, when there was a movement that called for world peace, the traditional leader suggested that “the people who desire peace have to act peacefully; there is no need to send a petition to anyone.”³⁰

After World War II, the “Thainess” which Kukrit constructed became the answer for many Thai people who felt insecure in their lives. The “upper class” felt reassured by Kukrit’s emphasis on upper class culture as civilized Thainess. Learning of *Benghek*’s defeat, the Thai leader in *Sam Kok Chabap Naithun*, helped the Thai soldiers rebuild the image of their institution. The Thai soldiers had performed their duty to the utmost of their capacity—they were ready to sacrifice their lives for the king and the nation. The ethnic Chinese people, cut off from Mainland China after the Chinese Communist Party’s victory, realized that if they became Thai nationals, they would enjoy peaceful lives like the Thais in general. Ethnic Chinese came to be the majority in the middle class in Thailand in the 1950s and 1960s. They had the opportunity to learn “Thainess” from the writings of Kukrit. His background as a member of the royal family and as a graduate from Oxford University gave the middle class confidence in this “Thainess.” They believed that Kukrit’s “Thainess” would not make them outdated or cause them to lag behind anyone in Thailand or anywhere in the world.

Kukrit's success in becoming a charismatic intellectual force, through the construction of "Thainess" during the period of Phibunsongkhram's government can be clearly seen in an article written by a famous intellectual, Sulak Siwalak:

...Even though I was born in an ordinary family unrelated to the nobles of the past or the powerful men of the later time, at home we often said that the country was getting worse....Kukrit...I believe, was the only person outside the government's circle who could direct all citizens, and could communicate with foreign powers on an equal status... and was an equal to westerners' thinking. Some even said that Kukrit Pramroj could lead all Southeast Asia with his thinking... until I graduated from the university and worked with the BBC, my admiration toward Kukrit was not lessened....³¹

Kukrit's success during Phibunsongkhram's tenure became the basis of his greater success in the subsequent period. An American professor wrote that:

...M.R. K.P. was the only outstanding scholar in Thailand. When he was 50 years old, he was well-known by millions of people due to his radio program, "*Pheunnon*"...and [he] was the King's unofficial advisor as well as extremely loyal to the King....³²

Sulak Siwalak also wrote that "even though Kukrit did not teach at the university or write textbooks, the Thai people continued to admire him...."³³

Politics and the Construction of Thainess during the Governments of Field Marshal Sarit Thanarat (1958-1963) and Field Marshal Thanom Kitikhachon (1963 – 1973)

At the time when Field Marshal Sarit rose to power, Kukrit was already well-known both in Bangkok and in the provinces.³⁴ Among the people who admired Kukrit were nobles, soldiers, civil servants, and members of the non-governmental middle class including ethnic Chinese who desired to become Thai citizens. The lifestyle of this group was linked to the spread of literacy, which rapidly increased during Sarit's and Thanom's terms in government. As a result, during 1967 – 1973, he

produced a radio program, "*Pheunnon*" that consequently comprised 20 volumes of publication series while his articles from "*Siamrath Naa 5*" composed 12 volumes. There were other published books that appeared between 1950 and 1960, for example *Farang Sakdina*, *Chak Yipun*, *Jews*, *Phama Sia Muang*, *Zen and Watcharayan Sect*, *Huang Mahannop*, *Khrong Kraduk Nai Tu*, *Susi Thaihao*, *Muang Maya* and *Thok Khamen*.

Kukrit did not become the Prime Minister in the first government after the 1960 coup and neither was he a minister when Sarit was the Prime Minister. This was due to the fact that after the 1960 election, Kukrit came into conflict with the American ambassador and the case went to court.³⁵ At that time, American support was vital for the post of Prime Minister and for other key Ministries. Moreover, there were a number of people whose expertise was required by Sarit who disliked Kukrit, for example Prince Narathip Phongpraphan, Lieutenant General Sawaeng Senanarong³⁶ and Luang Wichit Wathakan. As a result, Kukrit had to be content with his role as a powerful scholar of "Thainess."

Kukrit's role in defining "Thainess" was very important in the period of Sarit's government because the latter chose to build and retain his political legacy through his appearance as a Thai-style leader as well as the protector of "Thainess". Therefore, Kukrit played a very important role in defining "Thainess", which became the fundamental principles of Sarit's regime and that of the following regime of Thanom.

In addition, the definition of "Thainess" during the 1960s and 1970s was highly beneficial to Kukrit because it empowered his "charismatic power". His version of "Thainess"—that emphasized the importance of the King as the heart of "Thainess"—also portrayed Kukrit as crucial to the "heart of Thainess" thereby enhancing his own charisma. In *Khrong Kraduk Nai Tu* (1971) he showed that "low-ranking nobles" like himself and his forefathers were important components of the palace while in *Phama Sia Muang* (1967) he wrote about the tradition of electing Thai-style rulers by not giving priority to the "order of succession...but to ability and appropriateness..."³⁷ This implied that Kukrit, a "low-ranking noble" with knowledge and ability, should be entitled to become leader of Thailand. Obviously, Kukrit's hopes to increase his own status and power relied heavily on the version of "Thainess" that he constructed.

As a result of the country's development under Sarit and Thanom, Kukrit pointed out the necessity of building material prosperity while, at the same time, trying to maintain the Thai mentality. The maintenance of the Thai mentality relied on a firm belief in Kingship and Buddhism as the holistic center of "Thainess." The spirit of being Thai that cherished "Thainess" would create peace and order as well as protecting Thailand from communism.³⁸

Toward the end of the 1940s, Luang Wichit Wathakan argued that the institutions of Kingship and Buddhism—which were central to "Thainess"—were key institutions in the fight against communism. He pointed out that if communists controlled the country, these two institutions would be destroyed. However, he did not explicitly set out the meaning of these two institutions. This was due to the fact that his superior, Phibunsongkhram, could not link himself with the King because he was a member of the People's Party, which had been responsible for overthrowing the Absolute Monarchy. Also, Luang Wichit Wathakan worried that an over-emphasis on Buddhism would create increasing dissatisfaction among the Moslems in Thailand.³⁹ During the governments of Sarit and Thanom, Kukrit decided to emphasize the importance of Kingship and Buddhism by providing a detailed explanation of their significance to the Thai people.

Kukrit emphasized the supreme position and the holiness of Kingship: the King as the lord of life; the patron of Buddhism; the lord of the land; the *devaracha* (divine king) full of power and holiness like the Hindu Gods but executing his power with loving kindness; holding to the ten virtues of Buddhism; and being the "beloved glory" of the country.⁴⁰ Moreover, the King was the spiritual center of the Thai people who could unite the people and reduce differences within the country, create peace, and eliminate oppression. The King was also the source of nationalism. Because of his "overwhelming power," every citizen was equal under the King's power no matter how powerful, wealthy and influential or poor and disenfranchised they were. The King was the good fortune of the country. If he retained the ten Buddhist virtues, the country would be prosperous, peaceful and he would uplift the people's destiny. If the King was weak and did not govern by the ten Buddhist virtues, the people's destiny would decline. The King was the source of inspiration and all people shared mutual destiny, misfortune, and happiness as one nation.⁴¹ Kukrit stressed that "the King and the people are one."⁴² Furthermore, Kukrit showed the significance of the King as an

individual, by describing King Rama IX's travels and "his effort to visit the Thai people no matter how distant they lived...which brought out their happiness and confidence in being Thais..."⁴³ he was the "pillar of our honesty" in the midst of dishonest and wicked people, but "the restraint of the people...prevented [us] from hastily accepting other ideologies...it was an honest *dhamma* that our king stood up for..."⁴⁴ The institution of monarchy in Siam was the system of democracy, i.e. the monarch was "elected"⁴⁵ and in this system of Absolute Monarchy the king was "*devaracha*" full of "wisdom and charisma" and he "revolutionized the *sakdina* to liberalize the systems and eliminate slaves."⁴⁶ Moreover, King Rama VII paid his poll-tax, just like commoners who had the obligation to serve him. The *Sakdina* system in Thailand in fact came to a closure during this reign. Kukrit also argued that "the Absolute Monarchy in Thailand in reality ended with the act of the King not from anybody."⁴⁷

With regard to Buddhism, Kukrit tried to persuade the Thai people to hold on to Buddhism by arguing that "Buddhism is the best religion in the world."⁴⁸ In *Chak Yipun*, Kukrit explained thoroughly that the Thai people's admiration for Japanese prosperity which "was born and grew up under Buddhism."⁴⁹ Buddhism was knowledge in line with science.⁵⁰ Buddhist worldly *dhamma* was the source of "Thainess" with Thai-style administration full of loving kindness and compassion. Thai society was full of loving kindness, mutual assistance and the lack of oppression. Buddhism was also the source of many other good aspects of "Thainess"—Thai morality, Thai art, Thai proper conduct and a peaceful and orderly lifestyle including bodily and household cleanliness.⁵¹ Moreover, Buddhism ensured the democratic spirit of the Thai people because "Buddhism was the religion that always supported personal freedom"⁵² and Buddhist spiritual freedom was superior to liberal freedom which was the source of loneliness.⁵³ With regard to the assertion that Buddhism was an obstacle to the country's development, Kukrit argued that this was not true because the Buddhist worldly *dhamma* did not take a position contrary to economic development.⁵⁴ Therefore, "Thainess", the King and Buddhism, created a peaceful and prosperous country.

When movements of those who were interested in the socialist ideology drew attention to the problem of poverty and social inequality between the rich and the poor, as well as the increasing social unfairness, in the early 1970s, Kukrit said "the

principle of socialist equality, fraternity and the recognition of human value existed in the Thai society and in Buddhism.⁵⁵

"Thainess" possessed its special uniqueness—the king and Buddhism—that made Thailand better and far superior than other nations. During the governments of Sarit and Thanom, Kukrit repeatedly stated that even the national consciousness was stronger than other nations in order to heighten the awareness of the Thai people of the superior position of their country. The strength of national consciousness was due to the fact that "...[the Thai people] had experienced their long history of fighting, passed through wars, sufferings, and happiness...possessed mutual principle, respect, belief, and hope."⁵⁶ In *Chak Yipun*, Kukrit said that the Thai people had nationalist awareness prior to the Japanese.⁵⁷ In *Jews*, he mentioned that the Thai people were more fortunate than the Jews because "...[they] inherited the Thai language from their ancestors."⁵⁸ They were not put in a position where they had to choose the language like the Jews who were forced to choose Hebrew for their newly found Israel. His "Pheunnon" radio program said that "[The Thai people] are fortunate to have the Thai language as our national language and it has been used throughout the country without any segregated difference."⁵⁹

With regard to art and culture, Kukrit pointed out that the Thai nation was superior to other nations because

"...Thai people can always retain their freedom. [The country] was not governed by others. [Therefore,] the culture, literature and every artwork have been developed in a Thai way. Some of the artwork and culture originated elsewhere, but long-lasting Thainess has changed the great number of them...to being Thai..."⁶⁰

Moreover, Kukrit repeatedly emphasized that

"...Any nation that is able to keep her tradition as well as arts and culture until today, should be proud...the more we look the more we see that...if we compare with other nations in the world, we continue to have peace and stability...to our satisfaction..."⁶¹

"...Our Thai nation is the nation that has the best social order and is most stable because our history contains nothing that

can affect our society in a negative way. We have the highest institutions, religion, and the king that continue to exist since ancient times..."⁶²

"...There used to be revolts, coup d'etats, but they did not affect the relationship of the Thai people..."⁶³

"...[Our] nation will certainly become prosperous because everything is ready for it. The people in this country are not wicked but good and diligent. National resources are plentiful; the weather is good and supportive. I believe that our country will certainly become prosperous and happy..."⁶⁴

Kukrit continued to emphasize that "the situation in Thailand is highly stable...better than in other countries..."⁶⁵ During the time when he wrote about other countries, such as Cambodia (*Thok Khamen*), Israel (*Jews*), Burma (*Phama Sia Munag*), or when he talked in the "Pheunnon" radio program, Kukrit pointed out the sufferings which the people in other nations, including communist countries, encountered. "Thinking of it, our Thai nation continues to be happy. Knowing the sufferings of other people, I think I always feel good to be born a Thai."⁶⁶ Seeing [the situation in] other nations, "the majority of us will increase our love to our country.... Seeing that our nation is a nice place to live, comfortable, endearing, and beloved..."⁶⁷ Kukrit also emphasized the prosperity of the Thai farmers when compared with farmers elsewhere, and that this was due to the fact that "...the majority of our farmers are the proprietors of their land..."⁶⁸

Kukrit's effort in trying to help the Thai people see that "this Thailand is good" and better than other nations contributed to the love of the country and led to their acceptance of the military dictatorship. Even if the soldiers monopolized the government, it continued to place Thailand in a better situation than other nations. Military dictatorship did not cause a decline in the country while the love and faith toward the Thai nation, which was seen as superior to other nations, led the Thai people to sacrifice their personal interest to the government's policies or plans that worked for the benefit of the entire country. They would not demand their rights to make decisions about government because they were content with the good situation in Thailand. Moreover, they would support the government in fighting communists to protect their good country.

To clearly emphasize the Thai nation as being superior to other nations, to make the Thai people proud of and love the Thai nation and encourage them to sacrifice for their nation as much as they possibly could, Kukrit built up a "special" image of the Thai nation. The important ingredient of this proud image was that the Thai nation had never been colonized: "Thailand was the only nation in Southeast Asia that could keep her independence throughout the colonial era."⁶⁹ This focus on the special characteristics of Thailand included an emphasis on the incomparable superiority of Thai art and culture over her neighbors. For example, he pointed out that "masked drama [*khon*] theatrical performance and shadow play in Thailand are of superb quality. All nations wanted them for their own or wanted to imitate them."⁷⁰ And, "Burma brought all performing arts to *Ava* and they became the standard of high performing arts of Burma until today."⁷¹ Not only were some of these neighbors inferior to Thailand in every aspect, they used to be under Thai control for a long time. Thai control over these neighbors had once made the Thai nation a powerful nation in Southeast Asia.⁷² As a result, it was appropriate for the Thai people to be proud of the Thai nation. They should sacrifice and unite in order to protect the nation's independence as well as her "Thainess" through the acceptance of the power of the military dictatorship that governs with a Thai-style regime and leads the Thai people in protecting independence and "Thainess," particularly the King and Buddhism — the heart of "Thainess."

Previously mentioning the particular nature of "Thainess" Kukrit emphasized the Thai-style regime in order to lay down the foundation of the "Thai-style democracy" of Field Marshals Sarit and Thanom. In his 1960 speech on "The *Sukhothai* Administration," which has been printed many times, Kukrit depicted the *Sukhothai* administration as an ideal type of administration—the state was like a family. All administrative power was centered on the leader who acted as the head of the family. The leader had the responsibility to protect and bring happiness to the country; he was a refuge in time of danger, he protected people from their enemies; he put an end to disputes by administering justice; he protected rights and freedom; and he maintained knowledge of history and traditions to help people live happily together.⁷³

Kukrit clearly explained the nature of *Sukhothai* administration in order to show the leader's use of power for the benefit of the people. The benefits that Kukrit

pointed to were the benefits that people were entitled to receive in a democratic society. This implied that there was no need to have a democratic government because an administration centered on a dictator could also make "the people happy." He said that a single leader who had absolute power in his hands could prevent the "state's arms and legs" (government officials) from using their power in a negative way, causing distress to the people. Therefore, he "retained the people's power to control the administration." Kukrit pointed out that with this Thai-style administration, it was not necessary to have a parliamentary system.⁷⁴

Despite the fact that Kukrit mentioned the ten Buddhist virtues, which prevented the king from wrong-doing, "the people had the right to overthrow his power and establish the new king."⁷⁵ However, Kukrit tried to convince the readers to accept that the functions Sarit performed were in accordance with Thai-style leadership—the development of the country, the establishment of infrastructure, the suppression of gangsters, and the use of "Article 17" as a tool to implement his absolute power over the parliament and the judicial system. Moreover, Kukrit pointed out that there was no judicial court during the *Sukhothai* period. Therefore, the *Sukhothai* rulers were "the source of justice and the users of judicial power."⁷⁶ Evidently, the dictatorial power of Sarit in executing convicts without a court trial was legitimate because it was founded in the government of this ancient regime. Kukrit's writing transformed the dictatorial power of Sarit into legitimate power. Kukrit also continued to emphasize the role of the *Sukhothai* rulers in protecting private property as a counter to the communist theory of communal property.

Whenever Kukrit mentioned democracy, he always emphasized the right to have elections⁷⁷ and pointed out that the election of rulers had occurred since the period of absolute monarchy. He said that "the principle of government in old times consisted of a great number of democratic institutions such as the principle of accountability...Democracy was not new to Thailand but originated from ancient times."⁷⁸ Evidently, Kukrit was arguing that government by an autocratic ruler with absolute power could be a form of democracy. Meanwhile, he said that Thai farmers were willing to accept military government "because many Thai farmers were conscripted into the army and would accept those soldiers as their leaders..."⁷⁹ Furthermore, he reiterated that "our country usually used military management, and soldiers have been powerful for many centuries. Now, they have come back to rule,

not an unusual occurrence in its historical context....⁸⁰ As a result, Kukrit tried to convince the Thai people that an appropriate Thai-style of government was a military government. Thus, in *Chak Yipun*, Kukrit pointed out that the government in Japan, which lay in the hands of the military, made major contributions to the strength and vitality of the country.⁸¹

Another special characteristic of the Thai nation emphasized by Kukrit was the flexible class system which originated in the *Ayutthaya* period.⁸² The Thai people, he argued, were able to move up the social hierarchy, "there were those people who were originally farmers and entered the government service until they became high-ranking ministers.... Our country possessed everything that could provide the people the opportunity to uplift their social standing...."⁸³ Belief in this social mobility gave the poor people hope and expectations for a better future. If they failed to progress, it was a result of their personal actions not due to the government's wrongdoing. This was another way to build a version of "Thainess" that sustained the dictatorial power-holders in their reckless management of resources while also opposing Marxist theories of class struggle in Thai society. Moreover, the emphasis on the "special characteristics" of Thai society helped confirm to the Thai people that the Thai nation was better than other nations and that the Thai people, no matter how poor and unsuccessful in improving their financial well being, were affectionately bound to their nation.

While defining this "Thainess", Kukrit also characterized "otherness." During the governments of Sarit and Thanom the most important "other" was communism. The most dangerous "other" of all was "Communist China." He repeatedly emphasized that Communist China wanted to rule the world.⁸⁴ Those countries that had a closer connection with Communist China, as in the case of Cambodia, during Sihanouk's reign, were the "others" that the Thai people should despise and reject. Not only had Cambodia behaved like a "slave of Communist China... [she] also tried to please... flatter... lower her pride and became Communist China's slave."⁸⁵ In addition Cambodia used to be under Thai control. Moreover, Angkor Wat represented the "suppressive and ruthless power over Cambodia's people."⁸⁶ The characterization of Communist China and Cambodia as "others" was fabricated to make the Thai people support the Thai and United States governments in their effort to suppress communism.

Burma was a long-time adversary of Siam and 1967 marked the bicentenary of Burma's conquest of *Ayuthaya*. Kukrit wrote *Phama Sia Muang* to show that even if the Thai people were defeated by the Burmese, they could finally succeed in building a great and prosperous nation. The Burmese victory over Thai nation had resulted in carelessness and arrogance that led to the loss of Burmese independence to England.⁸⁷ Kukrit emphasized the superiority of the Thai nation over her neighbors as well as its special characteristics as the only country in Southeast Asia that was able to preserve her independence.

With regard to the United States, Kukrit felt uncomfortable about Thailand's acceptance of American assistance to the point of losing her freedom. This could leave Thailand in the position of being a "slave in the hands of her own benefactor."⁸⁸ Kukrit pointed out that the communist threats that Thailand faced required her to have a friendly country to assist her. If she remained neutral, she would not be able to find a true friend and would undoubtedly face problems.⁸⁹ Therefore, Kukrit pointed out that the United States was a longtime friend, and supported Thailand especially after her defeat in the Second World War.⁹⁰ With respect to America's prominent allies, England and particularly France—the major powers that threatened Thailand's independence in the past—Kukrit tried to play down the threats of these two countries by pointing out that:

...In fact, the Western powers that sought colonies pressured Thailand directly as well as put pressure on her relations with neighboring countries. However, they left us to live in peace and security for over a century. As a result, the Thai people thought differently and considered themselves superior to other countries in Southeast Asia ... due to Thailand's independence ...⁹¹

In fact, the colonial threat from England and France had turned out positively because it had confirmed the special characteristics of Thailand that had helped preserve her independence in contrast to the colonial experience of her neighbors.

The construction of "Thainess" and "otherness" during the governments of Sarit and Thanom increased Kukrit's charismatic power. He became a scholar of profound knowledge concerning Thai social and cultural "truth" and recognized the characteristics of "others" well enough to know their positive and negative sides.

Furthermore, Kukrit helped the Thai people know how their country should manage her foreign relations, for the safety of the country and her people, in the midst of a world that was full of cold war turmoil. It could be said that Kukrit was the most influential person in defining "Thainess" and "otherness" since Sarit's time.

With regard to foreigners or people with different religions in Thailand, from the early 1950s Kukrit saw it as necessary to turn these people into Thais. In the novel *Si Phaendin*, the main character was a man of Chinese descent who became Thai. The truth was, in the 1950s, the majority of the Chinese in Thailand strongly preserved their Chineseness. Therefore, in an article appearing in the *Siamrath* newspaper on June 29, 1952, Kukrit emphasized that even though the Chinese in Thailand were "the visitors" they should "always remember that Thailand was the place where they happily earned their living". Even though they were not Thai citizens, they should take part in the upkeep of the country. Thus he hoped the hosts and visitors would live together and with mutual understanding.⁹²

During the period of Sarit and Thanom, a new generation of ethnic Chinese born in Thailand grew up to adulthood. The government implemented a policy of assimilation and encouraged various ethnic groups to become Thais in order to prevent them from joining or supporting the Communist Party of Thailand. Kukrit tried as much as possible to convert the Chinese and other ethnic groups into Thais. In *Jews*, Kukrit pointed out the positive result for the Jews who became Germans: "[They] were loyal to the country they lived... resulting in the Jews realizing equality to Germans in every aspect, both in their rights and duties as citizens of that country...and this consequently uplifted the status of the Jews."⁹³

During the 1970s, Kukrit clearly pointed out that,

"... 'Thainess' is not restricted to specific national origin, that is, whatever nationality these people originally are, they could become Thais by accepting certain Thai principles, viewpoints, opinions, culture and accepting Thai laws. Then, the Thai people will never be offensive and will wholeheartedly accept them as Thais..."⁹⁴

In the case of the Moslems, Kukrit's use of history increased their awareness of being part of the Thai nation. He pointed out that various aspects of "Thainess"

originated from Islamic influence and the Moslem people. Examples of Islamic influence were the design of royal residences, dances, the decoration of bowls and plates in the temples and folk drama.⁹⁵ Commenting on the recent problem regarding "red-headed children" born as a result of the American military bases in Thailand, Kukrit considered that these children should be raised as Thais because "being Thai...does not come from the color of the hair or complexion...."⁹⁶

The emphasis on the idea of various ethnic groups "becoming Thai" appeared in *Khrong Kraduk Nai Tu*, distributed in April 1971. This year, it seemed, Kukrit intended to become the Prime Minister due to the complex political situation particularly the conflict between the government leaders and the members of the Parliament. In addition, there was crucial contradiction among the elite. Kukrit correctly predicted that the Prime Minister would dissolve the legislature and prepare new elections. At that time, the status of the Chakri Dynasty as well as the nobles was raised again in the eyes of the Thai people. The message in *Khrong Kraduk Nai Tu* led the society to think that Kukrit was not a common "low-ranking noble" but one whose ancestors were the direct descendents of King Rama I of the Chakri Dynasty and the powerful Bunnag nobles. Kukrit's grandfather was the son of King Rama II and the daughter of a wealthy Chinese family, about whom King Rama II wrote a poem saying, "everyone in the palace despises you but you are the only one I love." His grandfather once showed his bravery in supporting the legitimacy of King Rama V in the latter's appointment as "the King of the Front Palace." This must have made the King feel indebted to him. Moreover, his grandfather's mother used to offer large sums of money to King Rama IV whenever the latter was in need of it. *Khrong Kraduk Nai Tu* also showed that Kukrit had ancestors who derived from different ethnicities and who transformed themselves into Thais through various methods, for example, entering government service, becoming Buddhists and being loyal to the king and the Thai nation. Kukrit emphasized his Chinese, Indian, Mon, and Lao ancestors. It showed his intention to emphasize the relations between himself and other ethnic groups and to pave the political way for him to be accepted and supported by various ethnic groups in Thailand.

In 1974 Kukrit wrote *Kritsadaphinihan An Mi Art Bot Bang Dai*, a story that helped increase his charisma, particularly in the eyes of the military. In this story,

Kukrit drew on Thai history at the time of King Naresuan to emphasize "the Thai-style leader" with a broad perspective and boundless spirit, capable of foreign relations, "with the heart of a civilized man, respect of other nations' custom and tradition while preserving his own tradition....[This] helped Thailand to be a country with special attributes worthy of being respected..."⁹⁷ Kukrit stressed that "the Thai-style leader possessed three qualities; first, he was a leader with "decisiveness and strict discipline;" second, "he respected other's rights and freedoms" and "was well-informed in the situations and activities both inside and outside of the country;" third, and most important, was his thoughtfulness and compassion toward the poor."⁹⁸ Kukrit possessed all of these qualities in the eyes of the Thai people except perhaps the last one. However, the policy of shifting funds to the countryside under the auspices of the Social Action Party demonstrated that Kukrit was "kind to the poor." As a result, he was highly respected for his political position. Although only the leader of a newly-founded political party, he was able to challenge M.R. Seni Pramoj, the leader of the Democratic party, in the political arena.

Apart from portraying the image of the "Thai-style leader," *Kritsadaphiniham An Mi Art Bot Bang Dai* conveyed a picture of the Thai military and its soldiers who fought alongside King Naresuan. They regained Thai independence and fought until the Thai nation became a great power in Southeast Asia, shortly after she had been defeated by the Burmese.⁹⁹ Kukrit wrote this story in the context of the military's loss of security and pride when Field Marshal Thanom was defeated on October 14, 1973. During that time, the military had been blamed as the tyrants' tool in suppressing the students and the people, otherwise known as the "October heroes." "The defeat" of October 14, 1973, when compared with *Ayuthaya's* defeat at the hands of the Burmese, was short-lived and could "restore her independence" in a short time and eventually became even more victorious than before.

In this same story, Kukrit proposed the use of force without mercy in suppressing the rioters and those who destroyed the nation's security.¹⁰⁰ When Thai society was constantly given information that the rioting students were falling victim to communism, the use of force satisfied many sectors of society including the military. Kukrit selected King Naresuan as the model or the "Thai-style leader" because he knew that the military was closely attached to King Naresuan. January 25,

Army Day, was the day when King Naresuan fought on the elephant's back—no matter whether this actually occurred on that day or not. As a result, when there was an election in January 26, 1975, only a few months after the publication of this book, Kukrit contested the election in Dusit District—which was the “army zone”—and he was elected as a member of Parliament. With only 18 seats from the Social Action Party, Kukrit gained sufficient influence to challenge M.R. Seni Pramoj, the head of the Democratic Party, who had many more votes. Kukrit could finally succeed in reaching the position of Prime Minister through the “intellectual power” and charisma that he had accumulated over the years. Kukrit was accepted as Prime Minister despite holding less than ten percent of the seats in the Parliament.

The Construction of “Thainess” at Thammasat University and the Adjustment of “Thainess” at the Last Phase of His Life

In the mid- 1960s, concerning about the influence of Chinese Cultural Revolution on Thai students, Kukrit felt it necessary to implant “Thainess” at Thammasat University. In 1966, he founded “Thammasat’s Masked Drama.” In 1971, he began teaching “Fundamental Thai Culture”, by emphasizing Kingship, Buddhism and Thai society. The course covered the king and Buddhism, the sources of various aspects of “Thainess.” Moreover, he founded the Institute of Thai Studies at Thammasat University in 1969.

The 1960s was a period when the number of university students greatly expanded. Almost all of them were descendents of the urban middleclass. Prior to this period, the majority of students came from the families of civil servants and the Thai middleclass both in Bangkok and in the vicinity of Bangkok. However, in the 1960s, there was an increasing number “children of the ethnic Chinese” “children of the northeast,” and “children of vendors” studying in many universities. Kukrit thought that

...the young generation nowadays was born in the period of freedom and brought up to be free from obligations. The spiritual result was loneliness with no attachment. Therefore, communism was the force that strongly attracted young people. Nowadays, we

usually hear the young people referring to themselves as the people of the "masses," who want to work for the masses, and look forward to having a more prosperous society, etc. Communism could offer all these things and would make the loneliness disappear...¹⁰¹

For Kukrit, it was necessary to build and implant "Thainess" so the students could relate to his own teaching. His teaching at the University countered the current situation in Thai society where "we give too little Thainess to our kids...[The] lifestyle of the kids nowadays is quite far from Thainess."¹⁰² At the same time, being a University lecturer would also increase his voting constituency particularly when he emphasized the "Thai" values of gratitude toward the teacher.

While teaching the "Thammasat Masked Drama Troupe," Kukrit used the masked drama as a medium to implant "Thainess"—the significance of the king; the importance of moral principles, such as gratitude, in the Thai way of life; and the nature and rules of class relations such as language, conduct, Thai arts, and Thai history that would provide an understanding of the Thai style of government.¹⁰³ The "Thainess" emphasized by Kukrit centered on loyalty to the king and on "discipline...knowing their social standing and how to behave properly."¹⁰⁴

The students of Chinese descent were the people on whom Kukrit focused particular attention to implant "Thainess," through the use of masked drama. Kukrit said that

...a group of students, approximately half, were of ethnic Chinese born in Thailand...or with Chinese parents or were recent offspring of Chinese immigrants...The *yaksa* troop of Thammasat Masked Drama were almost all Thais, but the *Rama* troop were Chinese offspring or ethnic Chinese....¹⁰⁵

After their participation in masked drama, Kukrit was able to link them with the king through their performance in front of the royal family. They were occasionally given audiences and dined in the palace. The implanting of "Thainess" into the students who played the masked drama was highly successful. It appeared, for example, that "all of these students had audiences with the king and demonstrated

graceful manners; their conversations flowed...the Thainess imbued in these youths...showed clearly and quickly...¹⁰⁶

The lecture "Fundamental Thai Culture," was initiated in the first semester of 1971 and became a compulsory course for all first year students. A year prior to 1971, there appeared an ideology of the "New Left" that aimed at causing social and cultural revolution "to make mankind human again." The leaders of the revolution were not from the working class but intellectuals and progressive-minded students.¹⁰⁷ Kukrit wrote about the "New Left" in *Siam Rath Newspaper*, "Naa Haa". He maintained the New Left was a cause for great concern, and the heated emotions among the young university students in Europe and the United States were a potential danger when calling for the destruction of "establishment." The article implied that everything in the society that was socially accepted, for example, the system of government, family, tradition, morality, and many others including the nation, religion, and kingship would be destroyed. It was destruction without innovation because it "used force, unrest, the destruction of mankind and belongings." The ideology of the New Left was not a distant matter because thousands of students were studying abroad and "were easily brainwashed." These people would spread the "New Left" ideology in Thailand.¹⁰⁸

To resist the expanding influence of the "New Left" as well as the Marxist explanation of Thai society and culture, Kukrit decided to build and implant "Thainess" in every Thammasat student through his lectures on Fundamental Thai Culture. The most important idea emerged in these lectures in the second semester of 1971:¹⁰⁹ the king and secular Buddhism were the core of Thainess. The king himself possessed many statuses: for example, he was the Lord of life, the Lord of the land, *Dhammaracha*, *Devaracha*, all of which made him the absolute ruler. He was not oppressive because he adhered to the Buddhist *Dhamma*—the ten virtues—that contributed to his rule of kindness for the happiness of the people since Buddhism and Thai society were closely intertwined. Secular Buddhism had contributed to a Thai society of loving kindness and assistance to others such as assistance in rice planting. People's labor conscription was not oppressive. There were public health offices to look after sick people. Buddhist morality among the Thai people—honesty, gratitude, loyalty, assistance, generosity—derived from secular Buddhism and was the

foundation of social relations. Moreover, the idea of good deeds bringing good results and bad deeds bringing bad results helped make Thailand a society of flexible classes because good people would be socially uplifted whereas bad people would be socially downgraded. As it happened there were constant social promotions. The deterioration of Thai society came when money played an increasing role and caused people's suffering. However, transcendental Buddhism had helped the Thai people endure their suffering because they looked at suffering as a normal phenomenon in life. Therefore, when Thai society faced problems, its response was not necessarily the same as other societies and Buddhism responded to people who encountered difficulties, such as enabling them to become a monk.

Kukrit had created the above characteristics of Buddhism and "Buddhist society" in direct response to the political context and atmosphere in the universities. Kukrit did not mention in any place that he opposed Marxist ideology but it was clear that "Thainess" in all aspects was selected to fight against Marxist and Maoist approaches in explaining Thai society and culture. These approaches called Thai society in the past the *sakdina* [feudal] society whereas present day society was "semi-*sakdina* and semi-colony" a status that contributed to the suppression and suffering of the people. When Marxist-influenced Thai history described ancient Thai society as a slave society, Kukrit did not directly contradict it. On the contrary, he said that Thai people were kind to slaves. Even in relation to the sale of slaves, Thai people used the term "helping slaves," that is, helping them from distress. The term "help" implied the kindness that was constantly present in Thai society.¹¹⁰ With regard to the abolition of slavery in Thailand, the process went smoothly because

...the laws concerning slavery were opened for smooth action because these laws were founded from social kindness based on Buddhism... Slave owners received their inspiration from Buddhism which called for kindness, generosity...[They] were in harmony to abolish slavery...¹¹¹

While the Marxist influence necessitated that people fight for change in social structure, Kukrit presented the imaginary Thai society where Buddhism contributed to "less social struggle and less oppression." "Judging from the incidents that occur in Thailand nowadays, the Thai people could endure, persevere, and not have struggle

very much.”¹¹² Therefore, “the Thai society had many options, not necessarily available to other societies.”¹¹³ The above explanation was created to oppose the Marxist ideology that every society had the same social evolution and that Thai society could not avoid a proletarian revolution

However, at that time, many students were increasingly interested in social problems and wanted to participate in social improvement. The university students published several periodicals, such as *Walanchathat*, *Lomfang*, *Sangkhomsutparithat Chabab Nisit Naksuksa*, in order to communicate their thoughts. A number of students participated in meetings to exchange ideas with scholars and academics headed by Sulak Siwalak. Another group of students representing each university joined the rural camping activities as part of the Rural Development Volunteers Program while at the same time student clubs arranged debates on current social problems. Moreover, Che Guevara, the revolutionary physician who fought for the poor and the oppressed in many countries, became the students’ hero. The students wanted to destroy capitalism and the state, which represented the bourgeoisie. Into such an atmosphere, Kukrit tried to implant the identity of Thai society and culture that was full of kindheartedness, non-oppression and non-suffering. In his effort to explain some negative changes taking place in Thai society, he avoided the problems of the national and international economic and political structure but emphasized that “Thai economy nowadays relied heavily on money” or “money was more important,”¹¹⁴ as if nobody was wrong and no one should be held responsible for these negative changes. He pointed out that the societal problems occurred because of moral lack and suggested that they could be solved by restoring Thai-style morality. While the societal problems were not yet solved, it was advisable not to respond. *Lokuttaratham* or Suppramundane of Buddhism helped “the Thai people know that suffering was a way of life.”¹¹⁵

The “Thainess” emphasized by Kukrit was the general knowledge that students had gained since primary school (the authors of these textbooks were readers of Kukrit’s writings). Therefore, the Thammasat students were aware of the significance of the king and Buddhism, particularly the prominent role of the king in supporting democracy, and the king’s kindness toward the Thai people. However, the students did not accept the military dictatorship nor the explanation of the class

system in Thai society. This was due to the students' exposure to Marxist explanations as well as their experience from the Rural Development Volunteers Program and their teaching in slum areas. They had a well-grounded awareness of violence and the contribution of social inequality to social problems. In the students' view, the problems caused by the cooperation between high-ranking soldiers and capitalists in cultivating their economic benefit included American imperialist aggression that violated the sovereignty of the Thai nation. Evidently, quite a number of students were "children of the ethnic Chinese," "children of the northeast," and "children of vendors" who acknowledged the problems of their ethnic background as well as their class. Kukrit's "Thainess" belonged to aristocratic culture (Thai art, manner, standard language, etc.) that the majority of the "children of the ethnic Chinese," "children of the northeast," and "children of vendors" could not actually relate to. Nor could they "become real Thais" due to unsupportive social factors (with the exception of the few students who participated in the masked drama.). As a result, these students remained "marginalized citizens" no matter how many times Kukrit emphasized that "Thainess" did not rely on the "hair color" or "complexion." In addition, the majority of the students found that, under the whole framework of Thainess, they could not have any significant role to do something for Thai society, especially for the poor. Marxist ideology, therefore, gave a new identity to these students suggesting a commonality with the proletariat of the world in the struggle for social equality and goodness. These students rapidly turned to Marxist ideology. Therefore, the students' movement between October 1973 and October 1976 emerged in the midst of intensive infusion of "Thainess" into Thammasat University.

The student's movement against the military dictatorship in October 1973 was supported by the middle class because there were rumors about some military leaders who did not pay respect to the king. At that time the students showed their loyalty to the nation and to the king by holding the royal photographs as well as the Thai flags in front of every procession held to protest against the military dictatorship. However, when Marxist influence over the students' movement became apparent, the mainstream thought on "Thainess" that Kukrit had constructed caused the students' movements to rapidly lose support. They were defeated and brutally suppressed on October 6, 1976 and the wider society accepted the use of violence without question.

After Thanom's government relinquished power, Kukrit finally had the opportunity to acquire political power. His success in the establishment of "Thainess," and his own connection with "Thainess," contributed to his well-rounded knowledge of "Thainess" in the eyes of the people. Moreover, his intention to protect "Thainess" in perpetuity made him highly acceptable to the Thai majority to the point that he received the highest vote as chairman of the National Legislation Committee. The subsequent political party that he founded with the help of capitalist and business circles used the slogan of "Love Kukrit, vote for *Kitsangkarn*" (the Social Action Party) in the election campaign. This slogan clearly reflected the confidence he had in terms of intellectual and charismatic power over the leaders of other parties. Ordinarily, to become Prime Minister with only 18 seats in the Parliament was difficult, if not impossible. However he was accepted due to his intellectual power and charisma and became Prime Minister in 1975-1976.

The political situation in the countryside—which required attention in order to thwart the communist threat and deal with societal problems that had been highlighted on October 14, 1973—did not help him keep his position as Prime Minister for long. His policy of diverting a larger portion of the national budget to the countryside in order to attract votes to the Social Action Party reduced the military budget. This policy was probably one factor that resulted in his defeat in the election in Dusit District after the dissolution of Parliament and the subsequent election of 1976. Also, his visit to China and his admiration for the Chinese leadership was seen as contradicting his writings and his speeches and was possibly responsible for military discontent at a time when the military was fighting the Communist Party of Thailand. Moreover, the necessity for Kukrit to negotiate with the students led thousands of policemen from the provinces and from Bangkok to protest and trespass at the Prime Minister's residence. Even though the Social Action Party succeeded in the election, it could not control a majority of the votes. Also each election had increasingly cost more. Amongst these situations, image of Kukrit as the most expert person on "Thainess" was still stressed by himself in order to revive his charismatic power. Evidently, the writing of "Thai Characteristics" in 1983 at the time when Bangkok celebrated its bi-centenary attributed to his effort in keeping his intellectual position strong as well maintaining his connection with the king.

In *Laksana Thai* [Thai Characteristics] M.R.Kukrit gave high priority to kingship both as an institution and as an individual. He succeeded in the elevation of the institution of kingship through his emphasis on the Chakri dynasty's gifts of people's rights and freedoms including the close relationship and special bond between King Rama IX and the people. To further expand the role of kingship in "Thainess", Kukrit wrote emphatically about royal traditions and customs.¹¹⁶ These writings clearly demonstrated his incomparable intellectual power based on knowledge of "Thainess."

Kukrit's most significant effort in defining "Thainess" occurred in 1988 as he was aiming to preserve his own influence. The book *Khun Chang Khun Phaen Chabab Arn Mai* emphasized several aspects of the values of "Thainess" as well as the "goodness of Thailand" and the holiness of kingship. The book also pointed out that Kukrit himself was able to cause the king "to come back to reason and uphold the kingship."¹¹⁷ Meanwhile, Kukrit tried to enhance the identity of two prominent institutions in Thailand that had suffered decline, the monks and the military. He elevated the status of monks by emphasis the value of monks due to their teachings that made "the temples in Thailand the source of wisdom as well as liberal arts"¹¹⁸. With regard to the military, he emphasized their "honor"¹¹⁹ "dignity," and "military prestige"¹²⁰ that came as a result of their loyalty and honesty to the king and the country. Such loyalty and honesty would never diminish no matter how distressed they were nor how severe the penalty and suffering they faced. Moreover, Kukrit used *Khun Chang Khun Phaen Chabab Arn Mai* to emphasize the military duty of "warning their superiors" to conform to their duties. He wanted the military to warn General Chawalit Yongchaiyut who, in Kukrit's view, was listening to communist advice in his revision of the constitution including provisions relating to the role of the King.¹²¹ In the book, Kukrit emphasized that the promulgation of laws was not based on the personal desire of any particular individual. Even the kings in the past promulgated laws in accordance with existing "*dhamma*." [natural law]¹²²

The definition of "Thainess" during the last phase of his life helped maintain Kukrit's intellectual status despite his failure to return to the position of Prime Minister.

Success in the Establishment of Thai Identity: Political Silence and the State "Void of politics".

Kukrit's success partially came from his writing and speaking ability, particularly his self-presentation as omniscient. Moreover, he periodically defined new concepts appropriate to "Thainess" with moral conclusions that helped create knowledge even though such knowledge lacked supporting evidence. This method appeared in his books, writings and speeches on contemporary affairs in Thailand and abroad. Portraying the writer or the speaker as one who knew everything was useful for the readers and listeners who felt that the writer or speaker was omniscient. Kukrit succeeded in the use of the above method because he had continually showed his extensive knowledge since starting his writing in the 1940s.

Kukrit's writing and speaking was easy to understand. Through the application of common sense, he linked the topic that he was explaining with Thai experience, particularly the use of comparison to human nature, as a tool to persuade readers and listeners before presenting the conclusion he desired. In addition, he used Buddhist principles that the Thai people were familiar with as a tool in his explanations.

In the use of novels to build the meaning of "Thainess" and the perception of "Others," Kukrit established a realistic atmosphere that highly affected the readers. Thus, the "Thainess" that appeared in these novels created an impressive and unforgettable image in the readers' mind.

Furthermore, his success also derived from encouraging self examination whereby he encouraged the Thai people to know themselves. The "Thainess" which Kukrit had defined and developed over the years assisted the nation in responding to rapid economic and political changes. Numerous changes affected Thailand during this period, including the 1932 revolution, the Second World War, the rise of communism in Mainland China, the Korean War, the struggle for independence in the European colonies, the cold war and the influx of American culture. These mostly external changes combined with economic, political, and cultural problems at home to affect Thai society by causing confusion and a lack of overall national security. With the global situation after World War II characterized by uncertainty, at home the Thai people felt that their nation and lives were insecure. Kukrit was prepared to provide

explicit answers to various groups—particularly the civil servants, the soldiers and the middleclass who were regular readers and followers of the news—as to those aspects of “Thainess” that should be preserved or revived and those aspects that should be changed for the safety of her people, and for security and happiness. These groups were facing challenges caused by fluctuations within Thai society and abroad more so than other groups due to their higher standard of living, their work, their access to information via the media and their broader worldview.

Among the civil servants and the new generation of the middle class who grew up after the Second World War, a large number were neither born nor raised in Bangkok and did not belong to aristocratic families or families with a civil service background. This new generation rapidly expanded under the influence of state development plans. They were eager to learn about “Thainess” and “Otherness” in order to raise their status. Kukrit gave them meaningful knowledge about “Thainess.” While his “Thainess” rationalized to the military dictatorship in the use of Thai natural resources for the benefit of the civil servants and the middleclass. With regard to the military, despite decades of control of the state, as a result of their defeat in the Second World War and in October 1973, they needed support to maintain their pride and honor.

Kukrit’s success in establishing his “Thainess” greatly impacted Thai politics, through its advocacy of “political silence” and this in turn caused Thailand to be seen as a state “void of politics”.

“Political silence” meant the surrender of one’s voice to the state’s power without any movement to alter the economic, political, and cultural structure. The acceptance of Kukrit’s Thai identity shaped the atmosphere of “political silence” in Thailand for many years.

While the Thai people accepted the notion that the Thai nation was very important, and that Thai-style government was working for the benefit of the people, unfortunately those who were in power were able to do anything in the name of the nation and of the common good. As a result of the use of “for the nation,” for “common good” or for the “well-being of the people,” the Thai people who believed in the state’s kindness did not question the state’s policies and projects. Any state policy or project that negatively affected the lives of the people was accepted as resulting from the ignorance of the civil servants or as an inevitable occurrence. As a

result, the only form of protest that was acceptable was limited to "making a complaint" or "filing charges" and waiting for change to come from the civil servants. Kukrit successfully helped Thai people believe their only right was the right to vote and this could be obtained only after they were relieved from the condition of being "ignorant, poor, painful."

Kukrit presented the idea that "the Thai people who love their nation must sacrifice for their nation." This idea gained strength and popularity. Thus, the few individuals who were adversely affected by a policy or program had to sacrifice their personal benefit for the well being of the majority of the nation. Kukrit was primarily responsible for defining the common man's identity, that is, they were in the cycle of "ignorance, poverty and suffering." Therefore, the Thai people believed these people were unable to rise up and initiate any political or protest movement by themselves. There had to be a "third party" who incited and guided them to create chaos. With the belief in the kindness of the state and the national leaders, the Thai people were not in a position to oppose the government but were expected to wait for its kindness and mercy.

Kukrit's intellectual and communicative ability at creating and defining Thainess helped cause the Thai people to believe that "this Thailand is good" and, therefore, that the Thai nation was better than other nations even though Thailand had a multitude of problems. Thus the Thai people accepted situations that were fraught with problems and, in addition, accepted the power of a dictatorial government. Even though the leaders were dictatorial or corrupt, they did not leave the country in a hopeless situation. Therefore, it was not necessary to stage a protest to eliminate dictatorial power.

The emphasis on "this Thailand is good" persisted in the minds of the Thai people. Thai people are proud of their country because Thailand is an old country and has retained her independence for several hundred years. In order to maintain the nation's positive image of itself, the people were ready to forget their daily problems. Kukrit himself once said mockingly that in response to problems the Thai people would not think of the damage that would follow because they were only concerned about "the loss of the nation's pride"¹²³

Kukrit effectively helped the Thai people believe that classes in Thai society were flexible and one could move up or down depending on one's virtues and vices.

The poor people, therefore, expected that they could change their social status without counting on the economic and political structure that made it difficult for them to succeed in life. Those people who were financially well off looked at poverty in terms of individual failure and believed that they should assist the poor via social welfare programs because Thai society was a society of kindness and compassion. The Thai middle class did not question the structure of economic, political and cultural problems, they did not support the social revolution nor did they call for any social rights from the government. Therefore, the middle class was not in a position of leadership for social change. The problems in Thai society, according to Kukrit, were moral problems. If morality was not deteriorating, Buddhism would provide the Thai people with happiness because of their mutual assistance. As a result, the Thai people were not aware that a political movement could put pressure on the government to resolve problems because of their acceptance of the view that "ways of resolving problems depended upon people's mind, i.e., they must re-adjust their mind."¹²⁴ In other words, they had to rely on the moral revival.

Good governance according to Kukrit meant Thai-style government and leadership. Good governance was limited to leadership "of the people" and "for the people," not "by the people." Democracy only meant the people's right to vote for a "good person" to govern the country. Once we had a "good person", we should allow that "good person" to govern according to his proper judgment because a "good person" has morality in his heart. It was not obligatory to control and check the leader's use of power.¹²⁵

The emphasis on unity in the nation was another idea that Kukrit inherited from the intellectuals before him. A wide disparity of ideas within the nation had to be prevented and resistance against the government must never occur. Severe disunity, and those who brought it about, came to be seen as evil in the eyes of the Thai people.

Uthon Pholakun, an influential journalist, explicitly summarized Kukrit's works in the following terms:

...will I be too arrogant to say that the numerous works of M.R.Kukrit Pramoj that led down the long path were like dancers who displayed their beliefs through their manners. Their total personality could hypnotize the audience, without any movement no matter what kind of problems...¹²⁶

Sulak Siwalak responded superbly when journalists asked whether "M.R.Kukrit was the turning point:"

...turning Thailand back to monarchy. M.R.Kukrit played an important role in destroying the People's Party and turning back to the Absolute Monarchy, and the military dictatorship. [He] was the pillar who supported the military in suppressing the people. This, he could do far better than anybody...¹²⁷

Conclusion

Thai politics and Thai identity are closely intertwined. This study on "Politics and the Construction of Thai Identity by M.R.Kukrit Pramoj," has clearly shown that although Kukrit constructed "Thainess" to put himself in "power," the "Thainess" he constructed had a profound impact on Thai politics both during its conception and for a long time thereafter.

The meaning of "Thainess" which Kukrit implanted into the fabric of Thai society not only caused him to become the authority in the definition of Thai social and cultural righteousness but it also brought him "intellectual power" and subsequently a political seat. He was accepted by the military, civil servants, and the middle class as an individual who was more intellectual than anyone else in Thai society and as a leader who sustained the essence of "Thainess."

During the 40 years that Kukrit played a role in defining "Thainess," he adjusted the emphases and the meanings of "Thainess" in response to political changes. However, his "assumed truth" was not altered in terms of its basic framework. "Thainess" therefore remained clear and was highly influential in the imaginary "Thai society and culture" of the Thai people. Successive generations, including Sulak Siwalak, all concluded that Kukrit was an intellectual with limitless knowledge of "Thainess" and that he had no competition in this respect.¹²⁸ His stature in defining "Thainess" enabled him to retain his influence in formulating political relationship as well as creating discursive practices under his "Thai society and culture" framework. His "Thainess" initiated the lengthy period of "political silence" in Thailand.

The “political silence” and the state “void of politics” remains among the Thai people to this day because they do not want to create a chaotic political situation that would diminish foreign investment as well as reduce income from foreign tourism.

It can be said that Kukrit created clear and powerful mainstream thinking on “Thai society and culture.” “Thainess” implanted itself into Thai society both in sufficient depth and breadth that it deeply affected many different practices in Thai society. Even though Kukrit himself was unable to continue in political power after the end his Prime Ministerial term in 1976, he exercised political influence to the extent that the mass media and a group of academics named him the “pillar of democracy.”¹²⁹ The meaning of his “Thainess” was deeply implanted in the Thai society. Even the current Prime Minister continues to use the term “Thai nation”, “Thainess” and a state “void of politics” in the same manner as M.R.Kukrit Pramoj.

Footnotes

- ☛ The transliteration of Thai terms, names, places, etc. in this article follows “Romanization Guide for Thai Script,” The Royal Institute, Bangkok, Thailand, except familiar terms, e.g. Keng Tung, etc.
- 1. Kukrit Pramoj’s speech at Chulalongkorn University Alumni Association, “Kukrit Kap Kanmuang Thai,” in **Kukrit 2528**, Bangkok : Sawichan Printing, 2528, p. 40.
- 2. Lieutenant Colonel Somphong Maiwichit, “Kukrit Nai Dan Chitawitaya Kanmuang,” in **Kukrit 2528**, pp. 112-113.
- 3. Ibid., p. 119.
- 4. See Kukrit Pramoj, “Khong Kraduk Nai Tu,” in **Nangsu Anuson Kukrit Pramoj**, in memory of the royal funeral of Professor Kukrit Pramoj at Thepsirintharawat Temple’s cemetery, December 23, 2528. Bangkok : Amarin Printing and Publishing, 2539.
- 5. Kukrit Pramoj’s speech, “Kukrit Kap Kanmuang Thai,” in **Kukrit 2528**, p. 40.
- 6. M.R. Phakphring Thongyai, interview, **Prachachat Newspaper**, March 9, 2518, in **Lok Nangsu**, 3,1(July 2518), p. 22.

7. Pong Wongsawan, "Maha Khuru Kukrit," cited in Nopphorn Bunyarit and Prathip Komonpit, **Yu Kap Kukrit**, second edition, Bangkok : Namfon Printing, 2528 p. 98.
8. Kukrit Pramoj, **Khon Rak Ma**, Bangkok : Dokya Printing, 2545, p. 67.
9. _____, **Jews**, Bangkok : Dokya Printing, 2543, pp. 51-52.
10. _____, **Thamkhadi**, Bangkok : Dokya Printing, 2544, pp. 12-13, and 30.
11. _____, **Samkok Chabup Nai Thun Ton Benghek Phu Thuk Klun Thang Pen**, 6th edition, Bangkok : Siamrat Newspaper, 2530, p. 5.
12. Ibid., pp. 1-3.
13. Ibid., pp. 80-95.
14. See Saichon Sattayanurak, **Khuamplianplang Nai Kansang "Chat Thai" Lac "Khuam Pen Thai" Doy Luang Wichitwathakan**, Bangkok : Matichon Printing, 2545, p. 53.
15. Saichon Sattayanurak, **Somdet Kromphraya Damrongrachanuphap : Kansang Atalak "Muang Thai" Lac "Chan" Khong Chao Sayam**, Bangkok : Matichon Printing, 2545.
16. Kukrit Pramoj, **Samkok Chabap nai Thun...**, p. 133.
17. Ibid., p. 45.
18. Ibid., p. 26.
19. Ibid., p. 115.
20. Ibid., pp. 134-135.
21. Ibid., p. 70.
22. Kukrit Pramoj, **Si Phaendin**, 13th edition, Bangkok : Dokya Printing, 2545, pp. 660-601.
23. Ibid., p. 955.
24. Ibid., p. 957.
25. Kukrit Pramoj, **Lai Chiwit**, 6th edition, Bangkok : Kaona Printing, 2513.
26. Saichol Sattayanurak, "The Establishment of Mainstream Thought on 'Thai Nation' and 'Thainess' by Luang Wichit Wathakan" **Tai Culture**, vol. VII, No.2, p. 28.
27. Kukrit Pramoj, **Si Phaendin**, p. 896.
28. Ibid., p. 905.

29. Kukrit always emphasized his "royalty" even though by the royal tradition did not include his rank. In **Khong Kraduk Nai Tu** (1971) and in his speech given at the Chulalongkorn University Alumni Association (1985), he said that "I am of royal descendant." See Kukrit Pramoj "Kukrit Kap Kanmuang Thai," in **Kukrit 2528**, p. 38. In his article published in The Bangkok Post, he mentioned that "I am a truly high-ranking person," cited in Nopphorn Bunyarit and Prathip Komonpit, **Yu Kap Kukrit**, p. 246.
30. Kukrit Pramoj, **Phaidaeng**, cited in Nopphorn Bunyarit and Prathip Komonpit, **Yu Kap Kukrit**, p. 106.
31. Sulak Siwalak, "Kukrit Pramoj Thi Khaphachao Ruchak," Sangkhomsatparithat 3, 2 (2508) in **Kukritthiyalai**, Bangkok : Santiprachatham Institute, 2539, pp. 8-11.
32. Sulak Siwalak, (ed.), **Panyachonsayam**, Bangkok : Krungsayam, 2512, p. 134.
33. Sulak Siwalak, "Kukrit Pramoj Thi Khaphachao Ruchak," Sangkhomsatparithat 3, 2 (2508) in **Kukritthiyalai**, Bangkok : Santiprachatham Institute, 2539, pp. 16-19.
34. Nopphorn Bunyarit and Prathip Komonpit, **Yu Kap Kukrit**, p. 167.
35. Ibid., p. 168.
36. Sulak Siwalak, "Anusonthi Chak Kukrit Pramoj Thi Khaphachao Ruchak," in **Kukritthiyalai**, p. 39.
37. Kukrit Pramoj, **Phama Sia Muang**, Bangkok : Dokya Printing, 2544, p.140
38. Kukrit Pramoj, "Songkhram Yen Russia-Chindaeng" Pheunnon, January 23, 2506, in **Lok Suantua Khong Communist**, Bangkok : Bannakhan Printing, 2512, p. 210.
39. Saichon Sattayanurak, "The Establishment..." **Tai Culture**, vol. VII, No.2, p. 28.
40. Kukrit Pramoj, "Phra Barami Pokkhao," Pheunnon, December 7, 2508, in **Lok Kap Khon**, Bangkok : Bannakhan Printing, 2509, p. 345.
41. Kukrit Pramoj, **Chak Yiphun**, pp. 120-121.
42. Kukrit Pramoj, "Phayahayatra," Pheunnon, December 6, 2506, in **Lok Kap Khon**, p. 201.
43. Kukrit Pramoj, "Phraratchakoraniyakit," Pheunnon, May 5, 2506, in **Kukrit Kap Sangkhom Muang Thai**, Bangkok : Praphansan Printing, 2510, pp. 3-4.
44. Kukrit Pramoj, "Phrabaramipokkhao," Pheunnon, December 7, 2508, in **Lok Kap Khon**, Bangkok : Bannakhan Printing, 2509, pp. 348-349.

45. Kukrit Pramoj, **Phama Sia Muang**, p.140, and "Lakkan Haeng Khuamrapphit" Ibid., p. 124.
46. Kukrit Pramoj, **Jews**, Bangkok : Dokya Printing, 2543, p. 268.
47. "Sangkhom Samai Ayathaya," in **Muang Thai Kap Kukrit**, Bangkok : Kaona Printing, p. 108.
48. Kukrit Pramoj, "Phutthasatsana Kap Chiwit Patchuban," in **Kukrit Kap Phutthasatsana**, Bangkok : Sayamrat Printing, 2523, p.54.
49. Kukrit Pramoj, **Chak Yiphun**, Bangkok : Dokya Printing, 2544 pp. 61-64.
50. Ibid., pp. 33-39.
51. Kukrit Pramoj, **Khambanyai Wicha Pheunthan Arayatham Thai Mahawithayalai Thammasat**, 2nd Semester, 2514.
52. Kukrit Pramoj, "Phutthasatsana Kap Chiwit Patchuban," in **Kukrit Kap Phutthasatsana**, Bangkok : Sayamrat Printing, 2523, p.42.
53. Kukrit Pramoj, **Khon Rak Ma**, pp.153-154.
54. Ibid., pp. 47-49.
55. Seminar "Sangkhomniyom Nai Sangkhom Thai" November 17, 2515, in **Kham Prakat Momchao Sakonwannakorn Worawan Nak Sangkhomniyom Khong Muang Thai**, Bangkok : Chetthabut, n.d., p. 78.
56. Kukrit Pramoj, "Marayat Khong Nak Kanmuang," Pheunnon, August 24, 2508, in **Prachum Phongsawadan Prachathipatai**, Bangkok : Bannakhan Printing, 2512, p. 383.
57. Kukrit Pramoj, **Chak Yiphun**, pp. 119-120.
58. Kukrit Pramoj, **Jews**, p. 347.
59. Kukrit Pramoj, "Panha Phasa Pracham Chat Khong Prathet Ekarat Mai," Pheunnon, January 30, 2507, in **Lok Kap Khon**, Bangkok : Bannakhan Printing, 2509, p. 174.
60. Kukrit Pramoj, "Farang Mong Thai," in **Muang Thai Kap Kukrit**, Bangkok : Kaona Printing, 2510, p. 11.
61. Kukrit Pramoj, "Phraratchaphithi Raek Na Khuan," Pheunnon, May 16, 2506, in **Lok Kap Khon**, Bangkok : Bannakhan Printing, 2509, pp. 209-210.
62. Kukrit Pramoj, "Kharom Lae Samnuan Kukrit," in **Kukrit 2528**, p. 171.
63. Ibid., p. 174.

64. Kukrit Pramoj, "Khorapchan," Pheunnon, December 20, 2506, in **Lok Mai**, Bangkok : Bannakhan Printing, 2515, pp. 343-346.
65. Kukrit Pramoj, "Tamruat Angkrit Sao," in **Lok Mai**, pp. 61-62.
66. Kukrit Pramoj, Pheunnon, September 8, 2507, cited in Phacha Dulayatham, **Suksa Kukrit Kap Wannakam**, Bangkok : Phosamton Printing, 2518, p. 221.
67. Kukrit Pramoj, "Pai Rian (Lae Du Ngan) Nai Tangprathet," Pheunnon, June 21, 2507, in **Kukrit Tok Muang Thai**, Bangkok : Bannakhan Printing, 2514, p. 191.
68. Kukrit Pramoj, **Kamen Sihanouk Chawa Sukarno**, Bangkok : Bannakhan Printing, 2513, p. 310.
69. Kukrit Pramoj, "Prathet Thai Kap Phawa An Pleanplang Nai Asia Tawan Ok Chiang Tai," in **Muang Thai Kap Kukrit**, p. 273.
70. Kukrit Pramoj, "Khrong Kraduk Nai Tu," in **Nangsu Anusorn KuKrit Pramoj**, Bangkok : Amarin Printing and Publishing Co. Ltd. 2539, p. 60.
71. Kukrit Pramoj, "Wannakhadi Lae Nattasin Thai," in **Nangsu Anusorn...**, p. 152.
72. Kukrit Pramoj, "Karn Pokkhrong Samai Sukhothai," in **Nangsu An Prakop Wicha Pheunthan Arayatham Thai**, Thammasat University, 2514, p. 80
73. Ibid.,
74. Ibid., pp. 82-83.
75. Ibid., p. 83.
76. Ibid., p. 84.
77. For example, Kukrit Pramoj, "Karn Luaktang Sadaeng Chettanarom," in **Prachathipatai Phua Prachachon**, Bangkok : Bannakhan Printing, n.d., p. 226, or "Karn Luaktang Nai Malaysia," in **Prachumphongsawadan Prachathipatai**, Bangkok : Bannakhan Printing, 2512, p. 184.
78. Kukrit Pramoj, **Phama Sia Muang**, p.124,
79. Kukrit Pramoj, **Chak Yiphun**, p. 170.
80. Ibid., p.173.
81. Ibid., pp. 96-99.
82. See Kukrit Pramoj, "Sangkhom Ayuthaya," in **Prawattisat lae kanmuang** Bangkok : 2516
83. Kukrit Pramoj, "Saharat America Prathet Khong Nak Sang Ton Eng," in **Chao Lok**, Bangkok : Dokya Printing, 2545 p. 294.

84. For example, Kukrit Pramoj, "Chu En-Lai Thong Africa," Pheunnon, December 23, 2500, in **Songkharm Yen**, pp. 289-291 and "Russia Prathuang Sam Prathet," in **Songkharm Yen**, Bangkok : Dokya Printing , 2545, p. 23.
85. Kukrit Pramoj, "Paramanu Luk Thi Song" Pheunnon, May 19, 2502, in **Songkharm Yen**, pp. 106-107.
86. Kukrit Pramoj, Thok Khamen, cited in Nopporn Bunyarit and Prathip Komonpit, **Yu Kap Kukrit**, p. 136.
87. Kukrit Pramoj, **Phama Sia Muang**, p. 9.
88. Kukrit Pramoj, **Khon Rak Ma**, p. 21.
89. Kukrit Pramoj, "Karmuang India," in **Lok Mai**, Bangkok : Bannakhan Printing, 2515, pp. 265-266.
90. Kukrit Pramoj, "Prathet Thai Kap Phawa An Pleanplang Nai Asia Tawan Ok Chiang Tai," in **Muang Thai Kap Kukrit**, Bangkok : Kaona Printing, 2510, p. 294.
91. Ibid., p. 295.
92. Kukrit Pramoj, "Kep Lek Phasom Noi," Sayamrath Newspaper (June 29, 2495) in **Kep Lek Phasom Noi**, Book 2, Bangkok : Khangwitaya Printing, 2502, p. 139.
93. Kukrit Pramoj, **Jews**, p. 217.
94. Kukrit Pramoj, "Wannakhadi Lac Nattasin Thai," in **Nangsu Anusorn...**, p. 103.
95. Kukrit Pramoj, **Pathakatha Khong Kukrit**, Bangkok : Khlangwitaya, 2503, pp. 118-120.
96. Kukrit Pramoj, "Farangset Mong Thai," in **Muang Thai Kap Kukrit**, pp. 13-14.
97. Kukrit Pramoj, **Kritsadaphiniharn An Bot Bang Mi Dai**, 2nd edition, Bangkok : Sayamrat Printing, 2533, pp. 69-70.
98. Ibid., pp. 75-76.
99. Ibid., p. 101.
100. Ibid., pp. 64-65.
101. Kukrit Pramoj, **Khon Rak Ma**, pp. 153-155.
102. Kukrit Pramoj, "Sathaban Thai Khadi Kap Sangkhom Thai : Chak Adit Su Patchuban," Seminar in celebration of Sathaban Thai Khadi Suksa's 18 anniversary, March 13, 2537, **Chulasarn Thai Khadi Suksa** 6, 1, (November 2532) p.69.
103. "Wannakhadi Lac Nattasin Thai," in **Nangsu Anusorn...**, pp. 142-143.

104. Kukrit Pramoj, Thatsanalikhit Thi Sarm, "Karn Seubnuang Lae Karn Thaithod Nattasin Thai," seminar on **Nattasin Lae DonTri Thai**, Thammasat University, Sathaban Thai Khadi Suksa, June 23-24, 2522.
105. Ibid., pp. 61-62.
106. Ibid., p. 44.
107. Suchart Sawatsi, " Sai Mai Ik Khranmung," in **Walanchathat Chabap Manut Lae Panha 1**, 1 (June-August 2514) n.p.
108. Kukrit Pramoj, "Sayamrat Na 5," **Sayamrath Newspaper** (May 26, 2513).
109. See Kukrit Pramoj, **Khambanyai Wicha Pheunthan Arayatham Thai**, 2nd Semester, 2514. Earlier in his lectures, he did not emphasize anything related to his response to the Marxist-style Thai society : It was understandably that in the first semester he intended to make the students hold on to the king and ad Buddhism in counter of the "New Left's" expansion.
110. Ibid., p. 42.
111. Ibid., p. 43.
112. Ibid., p. 52.
113. Ibid., p. 54.
114. Ibid., p. 44.
115. Ibid., p. 52.
116. Kukrit Pramoj, **Laksana Thai**, Bangkok : Thai Wattana Phanit Printing, 2525.
117. Kukrit Pramoj, **Khun Chang Khun Phaen Chabap An Mai**, Bangkok : Dokya Printing, 2545, p. 322.
118. Ibid., p. 52.
119. Ibid., p. 317.
120. Ibid., p. 184.
121. Atcharaphorn Kamutphitsamai, Sunthari Asawai, **Khru Kukrit**, Bangkok : Sathaban Thai Khadi Suksa, Thammasat University, 2538. P. 77.
122. Kukrit Pramoj, **Khun Chang Khun Phaen...**, p. 418.
123. Interview Kukrit Pramoj, "Kukrit Khid Luk Thotsakan Wannakam," in **Thanon Nangsu**, 3, 1 (July 2528), p. 18.
124. Kukrit Pramoj, **Kikrit Kap Sangkhom Muang Thai** , Bangkok : Praphansarn, 2510, p. 129.

125. Kukrit Pramoj, "Tham Thi Phung Patibat Nai Thang Karnmuang," in **Kukrit 2528**, Sala Likhitkun, ed., Bangkok : Sawichan Printing, 2528, pp. 24-27.
 126. Cited in Nopporn Bunyarit and Prathip Komonpit, **Yu Kap Kukrit**, Bangkok : Namfon Printing, 2538, p. 111.
 127. Sulak Siwalak, "Khanchong Khong So. Siwalak Mua Song Tong Kukrit Pramoj," interview in **Hi-Class** 12, 139 (November 2538) in Kukrityalai, p. 144.
 128. Interview Sulak Siwalak in the Puchatkarn Radio Program, October 9, 2538, in **Kukrityalai**, Bangkok : Santiprachatham, p. 112.
-

นางสาวอรรณพ อธิสุข

ทางเดินปัญญาชนสยาม: จากอดีตถึงปัจจุบัน^๑

สหายธ สัตยานุรักษ์

บทความนี้มุ่งสำรวจ “ทางเดินของปัญญาชนสยาม” ในระยะ
หนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา เพื่อให้เห็นว่า สังคมไทยได้เคยมี “ทาง
เลือก” สำคัญ ๆ ทางใดบ้าง โดยจะเน้นทางเดินของอารยสุทัศน์
ศิริภรณ์^๒เป็นพิเศษ เนื่องจากนำเสนอในงาน “ลมหายใจแห่ง
ชีวิต” เพื่อเฉลิมฉลองโอกาสที่อารยสุทัศน์มีอายุ ๗๒ ปี

เมื่อกล่าวถึง “ทางเดิน” ของปัญญาชน บทความนี้เน้น
ความคิดที่ปัญญาชนสื่อสารกับสังคม เนื่องจากบทบาททางสังคม
และการเมืองที่สำคัญที่สุดของปัญญาชน ก็คือบทบาททางความคิด

^๑ บทความนี้ได้รับตีพิมพ์จากเป็นงานสัมมนาทางวิชาการ เนื่องในวาระ
ครบรอบ ๗๐ ปี ปัญญาชนสยาม สุทัศน์ ศิริภรณ์ หอประชุมเกตุวาท มหาวชิราวุธ
ธรรมศาสตร์ วันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๔๔.

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่ให้ทุนสนับสนุนโครงการ
วิจัย “ประวัติศาสตร์ชีวิตเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยของปัญญาชน พ.ศ. ๒๕๓๕-
๒๕๓๕” ซึ่งเป็นที่มาของเนื้อหาต้นในการเขียนบทความนี้

หวังว่าบทความนี้จะช่วยให้เห็นได้ชัดเจนขึ้นไม่มากนักน้อยว่า “ทางเดิน” สายที่อาจารย์สุลักษณ์เลื้อกเดิน มีส่วนใดบ้างที่สืบเนื่องกับทางสายหลัก และเพราะเหตุใดอาจารย์สุลักษณ์จึงได้เดินแยกออกจากทางสายหลัก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อาจารย์สุลักษณ์ได้พยายามสืบทอดความคิดอะไรของปัญญาชนในกระแสหลัก ได้ปรับเปลี่ยนจุดเน้นและความหมายไปอย่างไรบ้าง เพราะเหตุใดจึงได้ปรับเปลี่ยนจุดเน้นและความหมายไปเช่นนั้น และการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงตรงไปตรงมาต่อสถาบันหลักบางสถาบันนั้น มีความหมายที่แท้จริงอย่างไร

บทความนี้แบ่งปัญญาชนออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ แต่จะกล่าวถึงปัญญาชนกระแสหลักมากเป็นพิเศษ เพราะเป็นต้นกำเนิดทางความคิดของอาจารย์สุลักษณ์ ส่วนปัญญาชนอีกสองกลุ่มจะกล่าวถึงอย่างสังเขป โดยเน้นความคิดที่ส่วนที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับความคิดของอาจารย์สุลักษณ์

การแบ่งปัญญาชนเป็น ๓ กลุ่มเช่นนี้ เป็นการแบ่งที่ค่อนข้างหยาบ เพราะภายในแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างทางความคิดอยู่น้อย นอกจากนั้น บางท่านก็เสนอความคิดที่คาบเกี่ยวหลายกลุ่ม เช่น อาจารย์สุลักษณ์ เป็นต้น ผู้เขียนหวังด้วยว่า บทความขนาดสั้นนี้ จะแสดงให้เห็นได้ชัดเจนพอสมควรว่า “ทางเดิน” ของปัญญาชนกลุ่มแรก มุ่งส่ง

เสริมอำนาจของชนชั้นนำ “ทางเดิน” ของปัญญาชนกลุ่มที่สอง มุ่งส่งเสริมอำนาจของประชาชน และ “ทางเดิน” ของปัญญาชนกลุ่มที่สาม มุ่งช่วยให้คนทั้งหลายหันทุกข์ หรือมีความทุกข์ในชีวิตน้อยลง

อนึ่ง การศึกษา “ทางเดินของปัญญาชน” ควรจะพิจารณาปัญญาชนในบริบท และควรวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางความคิดระหว่างปัญญาชนทั้งหลายในแต่ละยุค รวมทั้งต้องคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของปัญญาชนแต่ละคน ตลอดจนอิทธิพลทางความคิด ที่ปัญญาชนแต่ละคนมีต่อสังคมในยุคต่างๆ ด้วย แต่เนื่องจากผู้เขียนมีเวลากำกัด จึงไม่สามารถกระทำเช่นนั้นได้ จำเป็นจะต้องวิเคราะห์ให้เห็นเฉพาะแนวความคิดสำคัญที่ปัญญาชนแต่ละกลุ่มเสนอ และแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างปัญญาชนแต่ละกลุ่มอย่างสังเขปเท่านั้น

หนึ่ง ปัญญาชนกระแสหลัก

เป็นปัญญาชนที่มีความเชื่อ (และพยายามทำให้ผู้อื่นเชื่อ) ว่า สังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น และมีโครงสร้างการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ เป็นสังคมที่ดีงาม ถูกต้อง เหมาะสมสำหรับคนไทยและเมืองไทย

ปัญญาชนสำคัญในกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่เป็นบุคคลในพระบรมราชจักรีวงศ์^๒ ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระสมเด็จพรหมเทวสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^๓ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

ปัญญาชนบางพระองค์ทรงเป็นผู้กุมอำนาจเด็ดขาดสูงสุดของรัฐ บางพระองค์หรือบางท่านเป็นผู้มีส่วนร่วมในการกุมอำนาจหรือเป็นผู้รับใช้ผู้กุมอำนาจ “ทางเดิน” ของปัญญาชนส่วนใหญ่ในกลุ่มนี้ เป็น “ทางเดิน” ที่พร้อมจะ “สร้าง (construct) “ความจริง” หรือ “ชำระความจริง” เพื่อให้กระบวนแห่งสิ่งจะ (regime of truth) ที่ช่วยจรรโลงโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น และโครงสร้างการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ ให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงและยั่งยืน

ตัวอย่างที่ชัดเจนได้แก่ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระราชชนนีของเมืองไทยและผู้ปกครองเมืองไทย ทรงชำระพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ หลายรัชกาล เพื่อให้คนไทยสังคมมีความทรงจำที่เป็นประโยชน์ต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กล่าวคือ นอกจากจะทรงลบภาพความป่าเถื่อนออกไปจากความ

ทรงจำแล้ว ยังทรงเน้นความสำเร็จของพระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ในการรักษาเอกราชและสร้างความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปวิทยาการแก่เมืองไทย นอกจากนี้ยังทรงชำระเรื่อง “เสด็จประพาสต้น” เพื่อสถาปนา “สมเด็จพระปิยมหาราช” ให้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ “ของราษฎร” และ “เพื่อราษฎร” เพื่อจะลดกระแสเรียกร้องรัฐธรรมนูญในสมัยนั้นลง^๔ ส่วน ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้ “ชำระประวัติศาสตร์” ด้วยการเขียนนวนิยาย สี่แผ่นดิน เพื่อให้ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์กลับมาเป็นตัวแบบในอุดมคติของคนไทยอีกครั้ง อันจะส่งผลให้พระมหากษัตริย์มีความสำคัญในฐานะ “หัวใจของความเป็นไทย” และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ยังสร้างความรู้เกี่ยวกับ “การปกครองสุโขทัย” เพื่อสถาปนา “การปกครองแบบไทย” ให้เป็นอุดมการณ์ของระบอบเผด็จการในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และสร้างความรู้เกี่ยวกับ “สังคมสมัยอยุธยา” เพื่อแสดงให้เห็นว่า “การปกครองแบบไทย” และ “สังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น” ของไทย มีความถูกต้องดังม เพราะส่งผลดีแก่รัฐและสังคมไทยอย่างมาก นอกจากนี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ยังได้ทำการ “อ่าน” วรรณคดีเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน” ใหม่ เพื่อตอบคำถาม

^๒ สยชล สัตยานุรักษ์, สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๐.

คำคมสำคัญยิ่งของ “ความเป็นไทย” ในด้านต่าง ๆ รวมทั้งภาพ
ความสัมพันธ์อัน “ถูกต้อง” ระหว่างสถาบันทหารกับพระมหา
กษัตริย์ด้วย

สำหรับการที่ปัญญาชนกระแสหลักสร้างความเชื่อว่า สังคมที่
แบ่งคนออกเป็นลำดับขั้นเป็นสังคมที่ดี มีความสัมพันธ์เชื่อมโยง
กับการเสนอว่า “การปกครองแบบไทย” ที่อำมาตย์รวมศูนย์อยู่ใน
มือของคน ๆ เดียว เป็นการปกครองที่ดี โดยที่การเลือกตั้ง ก็
คือการเลือก “คนดี” แล้วให้อำนาจสูงสุดเด็ดขาดแก่ “คนดี”
ปัญญาชนกระแสหลักอธิบายว่า ชาติกำเนิดและพุทธศาสนาทำให้
ผู้ปกครองเป็นผู้มีคุณธรรม และมีอุดมคติ จึงใช้อำนาจเพื่อ
ประโยชน์สุขของราษฎร ไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่จะต้องมีการควบคุม
การควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจ หรือถ้าจะมี ก็ให้พระมหา
กษัตริย์นั้นเองทรงทำหน้าที่แทนราษฎรในการควบคุมดูแล “เขนขา
แห่งรัฐ” คือฝ่ายบริหารและข้าราชการ มิให้ใช้อำนาจกดขี่เบียด
เบียนราษฎรหรือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว

ปัญญาชนกลุ่มนี้พยายามทำให้คนเชื่อว่า พุทธศาสนาทำให้
รัฐไทยเป็นรัฐที่เมตตา และสังคมไทยเป็นสังคมที่เมตตา เพราะ

^๓ สายชล สัตยานุรักษ์, การเมืองและการสร้าง “ความเป็นไทย” โดย
ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช (อยู่ในระหว่างดำเนินการตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มติชน).

ศีลธรรมของพุทธศาสนาทำให้คนที่อยู่ใน “ที่สูง” กับคนที่อยู่ใน
“ที่ต่ำ” (หรือ “ผู้ใหญ่” กับ “ผู้น้อย”) มีความสัมพันธ์กันอย่างถูก
ต้อง กล่าวคือ “ผู้ใหญ่” จะคอยช่วยเหลือเกื้อกูล “ผู้น้อย” ด้วย
ความเมตตากรุณา ไม่กดขี่เบียดเบียนให้ได้รับความเดือดร้อน
ส่วน “ผู้น้อย” ก็มีความซื่อสัตย์กตัญญูทศเวทต่อ “ผู้ใหญ่” ทำให้
เกิดระเบียบ ความสงบสุข ความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้า
ทั้งแก่ชาติไทยและคนไทยตลอดมา

อิทธิพลทางความคิดของปัญญาชนกลุ่มนี้ ทำให้ความ
สัมพันธ์โดย “รู้ที่ต่ำที่สูง” หรือโดยยอมรับความสัมพันธ์ที่ไม่
เสมอภาค มีความสำคัญสืบมา แม้ว่าสังคมไทยจะได้ผ่านการ
ปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ มานานกว่า ๗๐ ปีแล้วก็ตาม

มีความแตกต่างทางความคิดในปัญญาชนกระแสหลักนี้อยู่
ไม่น้อย เช่น ปัญญาชนบางพระองค์หรือบางท่านให้ความสำคัญ
แก่ชาติกำเนิดในการแบ่งชั้นของชนมากเป็นพิเศษ บางท่านให้
ความสำคัญแก่ความรู้ความสามารถ บางพระองค์หรือบางท่าน
เน้นชาติพันธุ์ไทยให้เหนือกว่าชาติพันธุ์อื่น พยายามปลูกฝังความ
คิดว่า “ชาติไทย” เป็นชาติของคนไทย แล้วก็กดกันเบียดขับชาติ

^๔ โปรตุส สายชล สัตยานุรักษ์, การเมืองและการสร้าง “ความเป็นไทย”
โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.

พันธุ์อื่นให้เป็น “คนอื่น” บางพระองค์หรือบางท่านก็ยอมให้ตนชาติพันธุ์อื่นกลายเป็นไทย แต่บางท่านก็เห็นเชื้อชาตินิยมแบบ “ลัทธิลัทธิชาติ”^๕ ในขณะที่ยังบางพระองค์หรือบางท่านเห็นความจำเป็นที่จะต้องยอมรับความแตกต่างหลากหลาย กล่าวคือเห็นว่าถึงแม้คนไทยจะเป็นใหญ่ในประเทศสยาม แต่ประเทศสยามมีต้นแหล่งชาติพันธุ์ บางชาติพันธุ์อาศัยอยู่ในประเทศสยามมาก่อนคนไทยเสียอีก และมีคนเป็นอันมากที่เป็นคน “เลือดผสม” ดังนั้น จึงควรเรียกชื่อประเทศว่า “สยาม” มากกว่า “ไทย” บางท่านก็เห็นว่าประเทศไทยมีชนชาติไทยเป็นใหญ่ จึงเรียกว่า “เมืองไทย” แต่ชนชาติไทยมีเอกลักษณ์ คือ ความปราดเปรื่องวิเศษและความฉลาดในการประสานประโยชน์ ชนชาติไทยจึงไม่เบียดเบียนชนชาติอื่น แต่ปกครองทุกชนชาติให้อยู่เย็นเป็นสุข อย่งไรก็ตาม ปัญหาชนกลุ่มนี้มีพื้นฐานความคิดคล้ายคลึงกัน ซึ่งทำให้สร้าง “ระบอบแห่งความจริง” เพื่อส่งเสริมอำนาจของชนชั้นนำอย่างจริงจัง

พื้นฐานความคิดของปัญญาชนกลุ่มนี้ คือ คนเกิดมาดี และเก่งไม่เท่ากัน สามารถจะเรียนรู้ และเป็น “ผู้ดี” ได้ไม่เท่ากัน

^๕ คำว่า “ลัทธิลัทธิชาติ” เป็นสำนวนของอุลลิสต์ วงษ์เทศ หมายถึงผู้ที่มีความคิดชาตินิยมแบบที่เห็นความเหนือกว่าของชาติไทย และเห็นว่าชาติอื่นน้อยกว่าหรือเป็นศัตรูของชาติไทย

และเฉพาะคนในชั้น “ผู้ดี” เท่านั้นที่มี “ศีลธรรม” หรือมีอุดมคติ (ideal) จึงเหมาะสมที่จะเป็นชนชั้นปกครอง ส่วนราษฎรนั้นตกอยู่ในวัฏจักร “โง่ จน เจ็บ” จะอยู่รอดและมีชีวิตที่ดีขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชนชั้น “ผู้ดี” หรือชนชั้นนำให้ความเมตตาเอื้ออาทร แม้ปัญญาชนบางท่านในกลุ่มนี้จะเห็นว่า สังคมไทยเปิดโอกาสให้เลื่อนชั้นได้ ถ้าหากมีความรู้ความสามารถและกลายเป็น “ผู้ดี” ขึ้นมาด้วยการศึกษาอบรม แต่กระนั้นก็ยังเห็นว่าการมีชาติกำเนิดสูง เอื้อให้ เป็น “ผู้ดี” ได้ง่ายกว่า เฉพาะหลวงวิจิตรวาทการเท่านั้นที่มิได้เน้นความเป็น “ผู้ดี” แต่ก็เน้นความเป็น “มหาบุรุษ” ที่มีความดีและความเก่งเหนือผู้อื่น ซึ่งทำให้ “มหาบุรุษ” มีอำนาจปกครองผู้อื่น”

ปัญญาชนกระแสหลักเห็นว่า เมืองไทย/สังคมไทย ต้องอยู่ แล้ว และพยายามทำให้คนเห็นว่า “เมืองไทยนี้ดี” มาแต่โบราณ เนื่องจากมี “ความเป็นไทย” เป็นเอกลักษณ์อันดีเลิศ เมืองไทยอาจมีปัญหาอยู่บ้าง เพราะที่ไหน ๆ ในโลกก็ต้องมีปัญหาเป็นธรรมดา และบางปัญหาก็เป็นเรื่องที่ต้องเกิดขึ้นเพราะโลกภายนอกเปลี่ยนแปลงไป ทางเลือกในการแก้ปัญหาที่ปัญญาชนกลุ่มนี้เสนอ ได้แก่ การปฏิรูประบอบอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยสงวน

^๖ โปรดดู สายชล สัตยานุรักษ์, ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการ, กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕.

รักษาอำนาจไว้ในมือของชนชั้นนำ ไม่ใช้การเปลี่ยนแปลงระบบ หรือโครงสร้าง พร้อมกันนั้นก็ต้องรักษา “ความเป็นไทย” เอาไว้ อย่างมั่นคง “หัวใจของความเป็นไทย” คือ พระมหากษัตริย์และ พุทธศาสนา ซึ่งเป็นทั้งแหล่งกำเนิดและเป็นแหล่งที่จรรโลงแบบแผนอันถูกต้องดีงามของ “ความเป็นไทย” ในด้านอื่น ๆ เช่น การปกครองแบบไทย ศีลธรรมไทย มารยาทไทย ภาษาไทย ศิลปะไทย ฯลฯ “หัวใจของความเป็นไทย” จึงส่งผลให้ “เมืองไทยนี้ดี” สืบมา

วิธีคิดที่ว่า “ความเป็นไทย” ทำให้ “เมืองไทยนี้ดี” ได้ถูก ทำให้เป็นวิธีคิดกระแสหลักในสังคมไทย ดังนั้น คนไทยจึงเชื่อว่า ตราบใดที่ยังรักษา “ความเป็นไทย” เอาไว้ได้ เมืองไทยนี้ก็จะดี ตลอดไป และคนไทยมักจะอธิบายปัญหาตลอดจนอธิบายความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ว่าเป็นเพราะการละทิ้ง “ความเป็นไทย” และการรับอิทธิพลที่ไม่ดีจากภายนอกเข้ามา โดยมีได้พิจารณาอย่างเพียงพอถึงพลวัตและผลกระทบที่เกิดขึ้นจาก ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยหลากหลายภายในโครงสร้างของสังคมไทยเอง

ปัญญาชนกระแสหลักในเรื่อง “ความยุติธรรม” มากทีเดียว แต่เป็น “ความยุติธรรมที่ไม่เสมอภาค” คำว่า “เสมอภาค” ที่ปัญญาชนบางพระองค์ในกลุ่มนี้ทรงใช้อยู่เสมอ หมายถึงทุก ๆ คนมีส่วน

ได้ส่วนเสียเท่าเทียมกัน แต่เป็นความเท่าเทียมกันในระหว่างกัน ขึ้นต่อกัน ไม่ใช่ความเท่าเทียมกันของคนทุกคนในสังคม อีกทั้ง ยังนับได้ว่า “ผู้นำไทย” เป็นแหล่งที่มาของ “ความยุติธรรม” ส่วน “เสรีภาพ” ก็ได้หมายถึงเสรีภาพทางความคิดและในความสัมพันธ์กับรัฐ หรือในระบบความสัมพันธ์ทางสังคม แต่ปัญญาชนกระแสหลักจะเห็นว่า ใน “ความเป็นไทย” ก็มีเสรีภาพอยู่แล้ว นั่นคือเสรีภาพทางใจซึ่งเป็นผลมาจากการบรรลุธรรมะขั้นสูงของ พุทธศาสนา

วิธีคิดที่ปัญญาชนกลุ่มนี้ปลูกฝัง ยังคงเป็นวิธีกระแสหลัก สืบมาจนถึงปัจจุบัน แต่ปัญหาที่นึกติดก็คือ พุทธศาสนาแบบ โลภีธรรมที่คนกลุ่มนี้หวังจะทำให้ “คนในที่สูง” ให้ความเมตตา กรุณาต่อ “คนในที่ต่ำ” นั้น ยังมีพลังอยู่เพียงใด และการที่สังคมไทยฝากความหวังไว้ที่คน ๆ เดียว หรือสถาบันใดสถาบันหนึ่ง เพียงสถาบันเดียว ให้ทำหน้าที่ดูแล “ผู้ปกครองแบบไทย” แทน สังคมนั้น ถูกต้องหรือไม่ เพราะสังคมไทยซับซ้อนขึ้นมา การจัดการทรัพยากรโดยคน ๆ เดียว หรือโดยคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่ผูกขาดอำนาจไว้เมื่อ ไม่มีทางที่จะทำให้เกิดความเป็นธรรมได้เลย

^๙ ไพโรธ สายชล (ศึกษานุกรณ์, “สองร้อยปีวัฒนธรรมไทยและความยุติธรรม” (เว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน).

จำเป็นต้องเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร และมีส่วนร่วมในการควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจ ทั้งอำนาจ ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการของทุกสถาบัน

อาจารย์สุลักษณ์เคยเป็นสมาชิกของปัญญาชนกลุ่มแรกนี้ และเคยเดินตามอย่างเขื่อนั้น แต่ในที่สุดก็ได้พากระบวนการนั้น อันเป็นองค์ประกอบของ “ความเป็นไทย” อย่างรุนแรง เนื่องจากพบว่าหลายสถาบันมิได้ทำตัวให้ตามอุดมคติของ “ความเป็นไทย” นั่นคือ มิได้ทำหน้าที่ของตนเองเพื่อให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข และได้ทำให้ “เมืองไทยนี้ดี” อย่างที่พึงจะเป็น ดังนั้น นอกจากจะวิพากษ์วิจารณ์เองแล้ว อาจารย์สุลักษณ์ซึ่งต้องการทำให้ทุกสถาบันหันหน้าทำตามอุดมคติของ “ความเป็นไทย” (ในความหมาย ที่อาจวิยสุลักษณ์นิยาม ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้า) ยังได้เรียกร้อง ให้ทุกสถาบันเปิดกว้างต่อการวิพากษ์วิจารณ์... เพื่อให้ให้เกิดการเรียนรู้และการปรับตัวของสถาบันต่าง ๆ โดยเฉพาะสถาบันที่เป็น “หัวใจของความเป็นไทย” คือพระมหากษัตริย์และพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ตลอดระยะเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา การปรับตัว มิได้เกิดขึ้นในวิถีทางที่อาจารย์สุลักษณ์คาดหวัง... ในที่สุด อาจารย์สุลักษณ์ก็ได้เดินแยกออกจากทางสายหลักนี้

การที่ “ทางเดิน” ของอาจารย์สุลักษณ์มีแตกต่างจาก ปัญญาชนกระแสหลัก แม้ว่าจะมี “แนวโน้มอันเร่าร้อน...ไปในทาง

ชนชั้นนำนิยม (elitism)”^๔ เช่นเดียวกันกับปัญญาชนในกระแสหลักท่านอื่น ๆ น่าจะเกิดจากปัจจัยสำคัญอย่างน้อย ๓ ประการ ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

ประการแรก อาจารย์สุลักษณ์ไม่คิดจะมีอำนาจทางการเมือง หรืออำนาจในระบบราชการ และไม่คิดจะสั่งสมความมั่งคั่ง จึงไม่คิดจะรับใช้ หรือสยบยอม หรืออ่อนข้อต่อผู้มีอำนาจ ดังนั้น อาจารย์สุลักษณ์จึงไม่จำเป็นต้องพยายามสร้างหรือรักษา “ระบอบความจริง” ที่จรรโลงโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น และโครงสร้างการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ อันจะทำให้ตนเองมีอำนาจและอภิสิทธิ์ในโครงสร้างสังคม-การเมืองดังกล่าว และไม่ต้องทำให้ผู้ครองอำนาจรัฐมีความพึงพอใจ จนยอมย่ำตำแหน่งหรือแบ่งปันอำนาจและผลประโยชน์ให้

ประการที่สอง อาจารย์สุลักษณ์มีความมักใหญ่ใฝ่สูงทางปัญญาและทางจิตวิญญาณ และมีความรักในความรู้ จึงเรียนรู้จากผลงานของปัญญาชนมาก ปัญญาชนที่มีอิทธิพลสูงในช่วงเวลาที่ อาจารย์สุลักษณ์เติบโตและเริ่มเรียนรู้ คือปัญญาชนในกระแสหลัก ดังนั้น อาจารย์สุลักษณ์จึงมีความรู้แบบกระแสหลักมาก

^๔ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ในประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาไทย” ศิลปวัฒนธรรม ๒๕, ๕ (มีนาคม ๒๕๔๗) : ๑๖๒.

แต่อาจารย์สุลักษณ์มีชีวิตอยู่ต่อมาจนถึงสมัยหลัง ซึ่งสังคมไทย
ประสบกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ชั้ช้า และกว้างขวาง
จนอาจารย์สุลักษณ์ได้พบว่า ความรู้และคำอธิบายในกรอบของ
“ความเป็นไทย” กระแสหลัก ตอบปัญหาหลายอย่างไม่ได้ และ
โดยที่อาจารย์สุลักษณ์ได้ติดตามสถานการณ์ในเมืองไทยและใน
โลกกว้างอย่างใกล้ชิด จึงค้นพบมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่า มีปัญหาใน
ระดับวิกฤตที่ความรู้แบบเดิมที่ปัญญชนกระแสนักสร้างไว้
ไม่สามารถจะตอบปัญหาหรือให้คำอธิบายที่น่าพอใจได้ จำเป็น
จะต้องวิพากษ์วิจารณ์ความรู้เดิมและค้นหาความรู้ใหม่ ซึ่งอาจารย์
สุลักษณ์สามารถทำได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะ
มีวิทยุณเป็นขอบ คือ ไม่ยอมจำนนต่ออะไรง่าย ๆ คอยคิด
ค้านอยู่เสมอ จนพบความบกพร่องของคนและแนวความคิด
หรือความรู้ที่อาจารย์สุลักษณ์เองเคยยกย่อง และพอใจที่จะ
ปรับเปลี่ยนความคิดของตนเองไปจากเดิม

.....ถึงแม้ว่าตลอดเวลาที่ผ่านมา อาจารย์สุลักษณ์จะไม่ถึงกับ
ปฏิเสธคุณค่าของความดีของปัญญาชนส่วนใหญ่ในกระแสหลัก และ
ไม่ถึงกับปฏิเสธส่วนใหญ่ของความดีและความรู้ที่ปัญญาชน
กระแสนักสร้างเอาไว้ แต่ก็ได้พยายามแสวงหาความรู้หรือทาง
เลือกใหม่ ๆ อยู่เสมอ เพื่อจะนำมาปฏิบัติ “ความเป็นไทย” และ
ฟื้นฟูให้ “เมืองไทยนี้ดี” อีกครั้งหนึ่ง ปรากฏว่า “ความรู้ใหม่”

บางอย่าง ทำให้อาจารย์สุลักษณ์ถึงกับเปลี่ยนท่าทีต่อบุคคลบาง
คน และต่อสถาบันบางสถาบันไปจากเดิม ทั้ง ๆ ที่มาตรฐาน
หรือมุมมองต่อ “ความจริง ความดี ความงาม” ของอาจารย์
สุลักษณ์ ที่ใช้ในการมองบุคคลและสถาบันต่าง ๆ จะมิได้
เปลี่ยนแปลงไปมากนักก็ตาม

ประการที่สาม นอกจากความรู้จากการอ่านแล้ว อาจารย์
สุลักษณ์ยังมีความรู้และประสบการณ์ต่างจากปัญญาชนอื่น ๆ
ในทางสายหลัก เนื่องจากมีความสัมพันธ์กับคนหลายชั้น หลาย
ชาติพันธุ์ หลายเพศ หลายวัย หลายอาชีพ หลายสถานภาพ
ทั้งในเมืองไทยและในโลกภายนอก ทำให้มีโอกาสเรียนรู้มาก
รวมทั้งได้เรียนรู้เกี่ยวกับคุณค่าของวิถีชีวิตและภูมิปัญญาชาวบ้าน
ในท้องถิ่นต่าง ๆ ปรากฏว่า ในที่สุด อาจารย์สุลักษณ์ก็ได้ปฏิเสธ
โครงสร้างสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น หรือปฏิเสธความ
สัมพันธ์แบบ “รู้ที่สูงที่ต่ำ” ที่เน้นหลักชาติวุฒิและเน้นความเป็น
“ผู้ดี” แบบเดิม ที่มาให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมไทยแบบชาวนา
ที่มีฐานอยู่บนหลักความเสมอภาค ไม่แบ่งแยกคนออกเป็นฐานันดร
พร้อมกันนั้นอาจารย์สุลักษณ์ก็ตระหนักมากยิ่งขึ้นว่า เมืองไทย
เต็มไปด้วยปัญหาต่าง ๆ นานา และหลายปัญหาอยู่ในระดับวิกฤต
จนแนวทางปฏิรูประบบนั้นไม่เพียงพอ จำเป็นจะต้องเดินแยกออก
จากทางสายหลัก เพื่อหาหนทางใหม่ ๆ ที่จะทำให้ “เมือง

ไทยนี้ดี” พร้อมกับหาทางทำให้ “ความเป็นไทย” มีคุณค่าต่อชาวโลกอีกโสดหนึ่งด้วย

กล่าวได้ว่า เมื่ออาจารย์สุลักษณ์มองเห็นความบกพร่องของความรู้ในกรอบ “ความเป็นไทย” และมองเห็นศักยภาพและพลังของประชาชนชัดเจนขึ้น อาจารย์สุลักษณ์ก็ได้สลับสับเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของสถาบันที่เป็น “หัวใจของความเป็นไทย” ซึ่งนอกจากจะเห็นได้ชัดเจนจากข้อหข้อหาที่อาจารย์สุลักษณ์เขียน เช่น เจ้า-ข้า พี่เดียวกัน (พ.ศ.๒๕๒๕) และ พี่ดำ แผ่นดินสูง (พ.ศ.๒๕๒๘) แล้ว ยังเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับระหว่างอาจารย์สุลักษณ์กับหลวงวิจิตรวาทการ และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

หลวงวิจิตรวาทการ ภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้พยายามทำให้ “ชาติ” สำคัญเหนือศาสนาและพระมหากษัตริย์ และเน้นความหมายของ “ชาติไทย” ตามคติเชิ้อชาตินิยม เพื่อกระตุ้นชาวเงินออกจากพื้นที่ทางการเมือง และเพื่อตอบสนองนโยบายสร้างชาติไทยให้เป็นมหาอำนาจในแหลมทอง

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในต้นทศวรรษ ๒๔๙๐ เน้นชาตินิยมแบบ “เชิ้อชาตินิยม” และ “ทหารนิยม” แต่นับตั้งแต่กลางทศวรรษ ๒๔๙๐ เป็นต้นมา ได้พยายามทำให้พระมหากษัตริย์มีความสำคัญเหนือชาติและพุทธศาสนา โดยเน้นให้ทหารจงรัก

ภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และเน้นความเป็นไทยทางวัฒนธรรมพร้อมกับส่งเสริมให้คนชาติพันธุ์อื่น “กลายเป็นไทย” จนกระทั่งในปลายทศวรรษ ๒๕๑๐ เมื่อ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จึงได้ประกาศให้ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของคนใน “ชาติไทย” โดยเฉพาะวัฒนธรรมของชาวจีนและชาวมลายูมุสลิม เพื่อหวังผลทางการเมือง แต่ก็มิได้ดำเนินก้าวอย่างจริงจังที่จะทำให้สังคมไทยเคารพความแตกต่างและยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

ส่วนอาจารย์สุลักษณ์ ได้ยกสถานะของพุทธศาสนาให้มีความสำคัญเหนือชาติและพระมหากษัตริย์ และนิยามว่า “ชาติไทย” เป็นชาติของประชาชนหลายชาติพันธุ์ ที่มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอันมีคุณค่าอยู่มาก แม้ว่าประชาชนจะมั่วจัดอ่อนอยู่เมื่อน้อยก็ตาม

กล่าวได้ว่าอาจารย์สุลักษณ์ได้พยายามเปลี่ยนสถานะของประชาชน (ซึ่งเคยอยู่ใน “ที่ต่ำ” เพราะตกอยู่ในวัฏจักร “ไม่เจเนเจ็บ” ได้แต่รอคอยความเมตตาเอาออพรจากจากชนชั้นอภิสิทธิ์ที่อยู่ใน “ที่สูง” รวมทั้งจาก “ผู้นำแบบไทย”) ให้กลายเป็น “หัวใจ” อีกอย่างหนึ่งของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย”

อย่างไรก็ตามในระยะหลัง แม้ว่าอาจารย์สุลักษณ์จะเห็นว่าคนเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์เหมือนกัน และเห็นว่าทุก

วัฒนธรรมล้วนมีคุณค่า แต่ก็ยังจำแนกกันออกเป็นหลายสถานะ
เกณฑ์ที่อาจารย์สุลักษณ์มีอยู่ในใจในการแบ่งสถานะของคน
ได้แก่ ความรู้ สติปัญญา และจริยธรรม ซึ่งทุกคน ไม่ว่าจะเป็น
มีชาติกำเนิดอย่างไร เพศใด ชาติพันธุ์ใด ล้วนสามารถครอบ
ครองได้เท่าเทียมกัน อาจารย์สุลักษณ์เห็นว่าความแตกต่างทาง
ปัญญาและทางจริยธรรมนี้ ทำให้คนแต่ละกลุ่มมีสถานะและ
หน้าที่แตกต่างกัน เช่น พระมหากษัตริย์ พระสงฆ์ ปัญญาชน
ชาวบ้าน เป็นต้น แต่คนทุกสถานภาพควรมีความ “เสมอภาค”
และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น

อาจารย์สุลักษณ์มีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญแก่ปัญญาชน
หรือ “คนหนุ่ม”ค่อนข้างมาก นั่นคือ เห็นว่ามนุษย์บางคนมี
ความเป็น “คนหนุ่ม” มากกว่าคนอื่น (เช่นตัวอาจารย์สุลักษณ์เอง
เป็นต้น) จึงควรทำหน้าที่ช่วยคนอื่น ๆ ให้มีโอกาสดำรงชีวิตอย่าง
สมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และถึงแม้ว่าอาจารย์สุลักษณ์จะวาง
ชาวบ้านไว้ในสถานะที่สูงกว่าปัญญาชนกระแสหลักอื่น ๆ แต่
อาจารย์สุลักษณ์ก็เห็นว่าชาวบ้านต้องการความช่วยเหลือจาก
ปัญญาชนในการแก้ไขปัญหามาก ๆ ดังนั้น อาจารย์สุลักษณ์จึง

พยายามทำงานเพื่อสร้างคนให้เป็นปัญญาชนหรือเป็น “คนหนุ่ม”
เพื่อจะได้ช่วยกันรับผิดชอบต่อสังคมในมิติที่เหมาะสมกับความรู้
และสถานะของแต่ละคน เช่น ในสถานะของพระสงฆ์ นัก
พัฒนาเอกชน นักวิชาการ แพทย์ เป็นต้น

จากผลงานของอาจารย์สุลักษณ์ เห็นได้ว่าอาจารย์
สุลักษณ์ไม่ต้องการโลงโครงสร้างอำนาจรัฐแบบรวมศูนย์ และ
ไม่มีอคติทางเชื้อชาติ แต่ต้องการทำให้สังคมไทยสงบสุขและคน
ทุกชาติพันธุ์มีชีวิตที่ดี (ดีตามที่คนของท่าน ไม่ใช่ดีแบบบริโศ
นิยม) อาจารย์สุลักษณ์จึงพยายามทำให้คนไทยฉลาดในการประสาน
ประโยชน์ คือ รู้จักเลือกวัฒนธรรมที่ดีจากภายนอก มาผสมผสาน
กับสิ่งที่ดีที่มีอยู่แล้วในเมืองไทย โดยไม่ปฏิเสธความคิดแบบ
เสรีนิยม (ต่างจากปัญญาชนกระแสหลักที่พยายามขัดขวางไม่ให้
ความคิดเสรีนิยมมีอิทธิพลในสังคมไทย เนื่องจากเกรงว่าจะ
เป็นอันตรายต่อความสัมพันธ์ทางสังคมแบบแบ่งคนเป็นลำดับชั้น
และการผูกขาดอำนาจทางการเมือง) แต่จนถึงปัจจุบัน อาจารย์
สุลักษณ์ก็ยังเห็นว่าสังคมไทยไม่ฉลาดในการประสานประโยชน์
และไม่ฉลาดแม้แต่จะรู้ว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี

ผมเห็นว่าสังคมไทยรับความเลวร้ายจากตะวันตกมา
เยอะแล้ว แต่ดูองอาจความดีของตะวันตกในเรื่องการวิพากษ์

“คนหนุ่ม” ในทัศนะของอาจารย์สุลักษณ์ มิได้ใช้อยู่และพบเป็นเกณฑ์
วัด แต่หมายถึงคนที่ยังมี “พลัง” ทางปัญญาและทางจิตวิญญาณ. ที่จะเปลี่ยนแปลง
โลกให้ดีขึ้น

“วิจารณ์” ในการให้ข้อเท็จจริง ในการแยกแยะอะไรบา
อะไรลย ไม่เข้ามาสู่ญาณเลย อันนี้อันตรายมากครับ^{๙๐}

ในปัจจุบันอาจารย์สุลักษณ์ยังคงเห็นพุทธศาสนาและพระ
มหากษัตริย์เป็น “หัวใจของความเป็นไทย” เพราะเชื่อว่าสถาบัน
ทั้งสองมีความสำคัญอย่างมากต่อสังคมไทยทั้งในปัจจุบันและ
อนาคต แม้ว่าอาจารย์สุลักษณ์จะปฏิเสธลักษณะสำคัญที่สุดอย่าง
หนึ่งของ “ความเป็นไทย” กระแสหลัก นั่นคือ ความสัมพันธ์
แบบรู้เท่าที่สูง หรือปฏิเสธการแบ่งคนเป็น “ฐานันดร” ดังเห็น
ได้ชัดจากถากถำที่ว่า

ไฉนฐานันดร มันเป็นสัญลักษณ์ของศักดินา ชัดตียา
ชิปไตย ซึ่งปี ๒๔๗๕ เลิกไปหมดแล้ว...

สิ่งเหล่านี้จอมพลสฤษดิ์ได้ทำขึ้น...

นับตั้งแต่บัดนั้นมา ใครก็จะต้องสถาปนาพระมห
ากษัตริย์ไม่ได้ แล้วจอมพลสฤษดิ์ก็เอาประเด็นพิธีกรรม
ตั้งแต่ก่อนรัชกาลที่ ๕ มาใช้ ต้องหมอบกราบ ต้องคลาน
เข้าไป...

^{๙๐} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, “การมีสถาบันกษัตริย์ถูกกว่ามีประธานาธิบดี” ฟ้า
เดียวกัน ๓, ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๘): ๘๗.

เรื่องนี้ รัชกาลที่ ๕ ท่านสั่งเลืกหมดแล้วนะครับ...
จอมพลสฤษดิ์มารื้อฟื้นเพื่ออะไร เพื่อใช้สถาบันพระมห
ากษัตริย์มอมเมาคน...^{๙๑}

เมื่ออาจารย์สุลักษณ์ปฏิเสธการแบ่งคนเป็น “ฐานันดร”
การนิยามความหมายสถาบันที่เป็น “หัวใจของความเป็นไทย” ซึ่ง
แตกต่างจากปัญญาชนกระแสหลักอย่างมาก อาจสรุปการนิยาม
ความหมายของอาจารย์สุลักษณ์ได้ ดังนี้

การนิยาม “พุทธศาสนา”

อาจารย์สุลักษณ์ได้เน้นศีลธรรมของพุทธศาสนาแบบ
โลกียธรรม ที่จรรโลงสังคมแบบลำดับขั้น พร้อมทั้งเป็น
ศีลธรรมที่ไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศในระบอบทุนนิยม
ดังที่ปัญญาชนกระแสหลักทั้งหลายได้พยายามเน้นอย่างต่อเนื่อง
แต่อาจารย์สุลักษณ์เห็นว่า

พุทธศาสนา...เป็นศาสนาที่ประเสริฐสุด เพราะ...
ให้เหตุผล ให้แต่ละคนเป็นตัวของตัวเอง...เป็นสิ่งสำคัญ

^{๙๑} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, “เสียงจากปัญญาชนสยาม” กรุงเทพฯพชรกิจ ปีที่ ๘
ฉบับที่ ๓๔๑ วันเสาร์ที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๔๘ หน้า ๘.

ที่สุดของความเป็นไทย โดยเฉพาะตัวรากตัวแก่น เพราะ
อันนั้นคนเดียวที่สามารถจะพัฒนาคนไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่
สมบูรณ์^{๒๒}

อาจารย์สุลักษณ์ได้เสนอทางเลือกสำคัญที่แตกต่างจาก
ปัญหาชนกระแสนี้^{๒๓} คือ พุทธศาสนาแบบ “ฉลาดในการ
ประสานประโยชน์”^{๒๔} โดยพยายามทำให้เห็นว่าพุทธศาสนาเป็น
ทางรอดของโลก กล่าวคือ ส่งเสริมให้คนไทยและคนชาติต่าง ๆ
รู้จักและเข้าใจพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง แล้วใช้หลักพุทธศาสนา
เป็นฐานในการประกอบกิจการและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดย
ไม่ได้แยกโลกียธรรมออกจากโลกุตระธรรม และไม่จำกัดว่าต้อง
เป็นพุทธศาสนาแบบไทย คือ แบบเถรวาท แต่ได้นำเอาคำสอน
ของทุกนิกายจากหลายประเทศมา “ประสานประโยชน์” กับเถรวาท
ขณะเดียวกันก็รับเอาปรัชญาความคิดทางโลกจากประเทศอื่น ๆ
มา “ประสานประโยชน์” กับพุทธศาสนา ดังนั้น อาจารย์สุลักษณ์

^{๒๒} สุลักษณ์ ศิริรักษ์, อยู่อย่างไทย กรุงเทพฯ: เกล็ดไทย, ๒๕๒๕ หน้า
๒๓-๒๔.

^{๒๓} “ความฉลาดในการประสานประโยชน์” นี้ เป็นเอกลักษณ์ของชนชาติไทย
ที่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเน้น อาจารย์สุลักษณ์ซึ่งเคารพยกย่องพระองค์
อย่างยิ่ง “จึงจะได้รับอิทธิพลทางความคิดในเรื่อง “ความฉลาดในการประสานประโยชน์”
จากพระองค์

จึงต่อต้านเพียงบางส่วนของทุนนิยม เช่น ต่อต้านวัฒนธรรม
บริโภคนิยม แต่ยอมรับระบบกรรมสิทธิ์เอกชนและอุดมการณ์
เสรีนิยม อาจารย์สุลักษณ์ต่อต้านบางส่วนของสังคมนิยม เช่น
การต่อสู้ระหว่างชนชั้น เพราะขัดกับหลักสันติวิธีของพุทธศาสนา
แต่ยอมรับหลักความเสมอภาคทางสังคม เพราะเห็นว่าทุกคนเป็น
มนุษย์เหมือนกัน เป็นต้น

นอกจากจะเขียนหนังสือและแสดงปาฐกถาจำนวนมาก
ด้วยวิธีคิดหรือมุมมองทางพุทธศาสนาแล้ว อาจารย์สุลักษณ์ยัง
มีบทบาทในการจัดตั้งองค์กรทางพุทธศาสนาหลายองค์กร รวม
ทั้งสนับสนุนการพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมของพุทธศาสนาที่
เขียนโดยปัญญาชนชาวพุทธจากหลายประเทศ เพื่อส่งเสริม
ให้พุทธศาสนธรรมได้รับการเผยแพร่ออกไปสู่สังคมทั้งในเขตเมือง
และชนบท และเผยแพร่ออกไปยังส่วนอื่น ๆ ของโลกอย่างกว้าง
ขวางด้วย^{๒๕}

นอกจากนี้ อาจารย์สุลักษณ์ยังเห็นว่าพุทธศาสนาและคณะ
สงฆ์ดั้งเดิมนั้น มีความเป็นประชาธิปไตย โดยยกตัวอย่างเรื่อง
วันมหาปวารณา และการที่วัดมีลักษณะเป็นคอมมูน ดังนั้น

^{๒๔} พระไพศาล วิสาโล, “ศ.ศิริรักษ์กับงานสันติภาพในประเทศไทย” ใน หก
รอบ ศ.ศ.ช. กรุงเทพฯ: คยบม, ๒๕๔๔. หน้า ๒๕-๓๐.

สังคมไทยจึงสามารถเรียนรู้ “ประชาธิปไตยแบบไทย” จากประเพณีของพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ แล้วพ่วงนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาประชาธิปไตยของรัฐไทยให้ก้าวหน้าขึ้น^{๔๙}

เนื่องจากอาจารย์สุลักษณ์มองมุมมองจากวิธีคิดแบบพุทธศาสนา นั่นคือ เชื่อว่ามนุษย์สามารถพัฒนาจิตใจ สมาธิ และปัญญาได้ จึงยกย่องบุคคลที่มีศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่น และคิดว่าการยกระดับศีล สมาธิ ปัญญาของตน เป็นวิธีแก้ปัญหาทั้งในระดับบุคคลและสังคม อาจารย์สุลักษณ์จึงไม่ค่อยให้ความสำคัญแก่ทำความเข้าใจปัญหาในเชิงโครงสร้างของสังคมเลยดื้ออ้อม หรือหาทางที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมโดยตรง นอกจากนั้นเป็นไปได้อีก ลึก ๆ แล้วอาจารย์สุลักษณ์เห็นว่าโครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรมไทยนั้นดีอยู่แล้ว ปัญหาต่างๆ เกิดจากคนเลวบางคน (โดยเฉพาะคนเลวที่เป็นผู้นำ แต่ไม่ได้ “เป็นผู้นำแบบไทย” ซึ่งจะต้องมีศีล สมาธิ ปัญญา มากกว่าผู้อื่น) รวมทั้งเกิดจากความเหลวในการรับวัฒนธรรมจากภายนอกอย่างไม่รู้จักเลือกสรร หากคนไทยมีศีล สมาธิ และปัญญามากขึ้น ก็จะสามารถหลีกเลี่ยงสิ่งที่ติจากภายนอกมาปะปนประโชยชน

^{๔๙} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ในศตวรรษที่สามแห่งรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ: เติลิตไทย, ๒๕๒๕, หน้า ๑๐๓.

กับ “ความเป็นไทย” ดังที่พระมหากษัตริย์และเจ้านายบางพระองค์ในอดีตได้ทรงกระทำมาแล้ว พร้อมกับการรักษาส่วนที่มีคุณค่าในวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชาวบ้านเอาไว้ให้มากที่สุด ก็จะสามารถทำให้ “เมืองไทยนี้ดี” อีกครั้งหนึ่ง

การนิยาม “การปกครองแบบไทย”

การปกครองของชาติไทยนั้น อาจารย์สุลักษณ์เสนอตัวแบบในอุดมคติที่ควรบรรลุถึง มิใช่การสร้างความชอบธรรมแก่ระบอบการปกครองที่เป็นอยู่ และแม้ผู้นำที่ครอบครองอำนาจรัฐ ดังเช่นปัญญาชนในกระแสหลักอื่น ๆ แต่ลักษณะของการปกครองชาติไทยที่อาจารย์สุลักษณ์เสนอ มีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงและแตกต่างจากความคิดของปัญญาชนกระแสหลัก

ในหนังสือ ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ (พ.ศ. ๒๕๒๕) อาจารย์สุลักษณ์เสนอว่า ประชาธิปไตยไทยควรมีลักษณะ village republic เป็นการอ้างอิงถึงการปกครองของหมู่บ้านในชนบทเป็นต้นแบบ ซึ่งแตกต่างจากปัญญาชนกระแสหลัก ที่มักอ้างอิงการปกครองแบบฟอปปูลาร์ของอาณาจักรสุโขทัย อย่างไรก็ตามการที่อาจารย์สุลักษณ์เห็นว่า ระบบการปกครองหมู่บ้านมีการเลือกผู้ปกครองที่มีคุณธรรม มาปกป้องความสงบสุขและความยุติธรรมขั้นพื้นฐานของสังคม หรือมีการเลือกตั้ง “คนดี” ให้

เป็นผู้ปกครอง และ “คนดี” ก็รับตำแหน่ง “เพราะรู้ลึกกว่าเป็นภาระหน้าที่...เป็นเพราะได้มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน” รวมทั้งการเน้นให้พัฒนาประชาธิปไตย “ด้วยการกลับไปหารากเดิมของเรา”^{๑๑} ก็เป็นการเน้นเกี่ยวกับ “การปกครองแบบไทย” และ “ผู้นำแบบไทย” ที่ไม่แตกต่างไปจากปัญาชนกระแสหลัก

ความแตกต่างสำคัญระหว่างอาจารย์สุลักษณ์กับปัญาชนกระแสหลัก อยู่ที่อาจารย์สุลักษณ์เสนอให้ปกครองแบบกระจายอำนาจ คือ “แต่ละหมู่บ้านเขาสามารถมีอธิปไตยของเขาเอง...แต่ละตำบลเขาปกครองตัวเอง...มีอำนาจเต็มที่ เมืองหลวง...มีอำนาจให้น้อยที่สุดเข้าใจ ทำในสิ่งที่ราษฎรเขาไม่ทำประชาธิปไตยมันขึ้นอยู่กับการกระจายอำนาจ กลับไปหาชุมชนเล็ก ๆ น้อย ๆ”^{๑๒} ซึ่งนับว่าต่างจากปัญาชนกระแสหลักอื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญ เพราะปัญาชนกระแสหลักทั้งหลาย ล้วนมุ่งสร้างความชอบธรรมแก่ระบอบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ

ความหมายของ “พระมหากษัตริย์”

อาจารย์สุลักษณ์พยายามทำให้สังคมไทยเห็นว่า สถาบัน

๑๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖-๒๗

๑๒ เรื่องเดียวกัน, (เน้นโดยผู้เขียน)

พระมหากษัตริย์มีความสำคัญอย่างสูงต่อ “ชาติไทย” ในแง่ที่ช่วยสร้างความสืบเนื่องแก่สังคมไทย และเป็นศูนย์รวมจิตใจ ซึ่งไม่แตกต่างจากที่ปัญญาชนในกระแสหลักนั้น ดังความว่า “สถาบันพระมหากษัตริย์เกือบจะเป็นสถาบันเดียว ที่เชื่อมอดีตให้เข้ากับปัจจุบัน และเป็นความหวังสำหรับอนาคต ...เป็นพลังสำคัญที่จะดึงดูดคนทั้งชาติเอาไว้ได้”^{๑๓} แม้พระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะปกครองในแง่ที่ไม่กระจายอำนาจ แต่ทั้งพระมหากษัตริย์และเจ้านายต่างก็ได้ทำหน้าที่ “นักรงทูตชั้นเยี่ยม” นักการปกครองชั้นเลิศ นายช่างชั้นวิเศษ...พลิกการปกครองแผ่นดินเพื่อประโยชน์ของปวงชน”^{๑๔}

ในปัจจุบัน อาจารย์สุลักษณ์ยังคงยืนยันว่าสถาบันพระมหากษัตริย์มีความสำคัญในด้านต่าง ๆ หลายด้าน ถึงแม้ว่าโดยทฤษฎีแล้ว “พระมหากษัตริย์” ทรงเป็น “พระมหากษัตริย์” ที่อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ แต่พระองค์ทรงมี “หน้าที่” ในระบอบการปกครองของไทยอย่างไม่เป็นทางการ

๑๓ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, คั่นถ่องสงเจ้า, กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, ๒๕๒๕.

หน้า ๒๔.

๑๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

พระราชอำนาจอยู่ตรงไหน อันนี้พระเจ้าอยู่หัวเอง ก็ทรงรับสั่งเห็นด้วย พระเจ้าแผ่นดินมีหน้าที่หนึ่ง-เดี๋ยวนี้อธิปไตย-สากล สอง-แนะนำ สาม-วิพากษ์วิจารณ์ แต่ทั้งหมดนี้ ต้องทำเป็น private ไม่เปิดเผยให้คนเห็นให้คนรู้^{๓๐}

นอกจากนี้อาจารย์สุลักษณ์ยังเห็นว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ “ต้องเป็นตัวแทนทางจริยธรรม”^{๓๑} โดยให้เหตุผลว่า “รัฐบาลขาดจริยธรรมแทบทุกอย่าง... เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจะต้องมองไปที่ผู้ซึ่งสามารถทำได้ในทางจริยธรรม ผมว่าอันนี้คือสถาบันพระมหากษัตริย์ ประเสริฐสุด เป็นแสงสว่าง เป็นชัยธรรม”^{๓๒}

อาจารย์สุลักษณ์เน้น “ความเป็นกลาง” ของพระมหากษัตริย์ด้วย โดยระบุว่า “แต่ท่านจะต้องไม่เข้าข้างใคร จะเป็นเช่นใดก็ตาม.. โดยเฉพาะกรณีฝ่ายธรรมคู่กัน”^{๓๓} นอกจากนี้บทบาททางการเมืองของพระมหากษัตริย์ก็ควรมียกเว้นจำกัด กล่าวคือ “การมีบทบาททางการเมืองนั้นสมควร แต่บทบาทนั้นต้องเป็น

๒๐ เรื่องเดียวกัน.

๒๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

๒๒ เรื่องเดียวกัน. (เน้นโดยผู้เขียน)

๒๓ เรื่องเดียวกัน.

บทบาททางจริยธรรม ในทางอุดมทุนประชาธิปไตย”^{๓๔}

อาจารย์สุลักษณ์เสนอว่าสถาบันพระมหากษัตริย์มี “หน้าที่” ในระบอบการปกครองแบบไทย... คล้ายคลึงกับที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ เคยเสนอไว้ในระหว่างทศวรรษ ๒๕๐๐-๒๕๑๐ เป็นอย่างมาก แต่ส่วนที่แตกต่างจาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์อย่างสิ้นเชิงก็คือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เน้นความศักดิ์สิทธิ์สูงของสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่อาจารย์สุลักษณ์เน้นความเป็นมนุษย์ที่ต้องมีความโปร่งใส ตรวจสอบ วิพากษ์วิจารณ์ได้ เพื่อให้สถาบันพระมหากษัตริย์สามารถปรับตัวอย่างมีประสิทธิภาพ และมีความรับผิดชอบต่อสังคม รวมทั้งต้องป้องกันไม่ให้บุคคลที่ทำงานในโครงการตามพระราชดำริแย่งชิงทรัพยากรจากสังคมไปใช้ในโครงการต่าง ๆ อย่างไม่คุ้มค่าด้วย^{๓๕}

นอกจากนี้อาจารย์สุลักษณ์ยังแตกต่างจาก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในแง่ที่เน้น “หน้าที่” ของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการส่งเสริมประชาธิปไตย (แบบกระจายอำนาจ) ในขณะที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ส่งเสริม “การปกครองแบบไทย” ที่ผู้นำมีอำนาจเด็ดขาดสูงสุด โดยมิพระมหากษัตริย์ทรงทำหน้าที่ดูแลการใช้อำนาจของผู้มีและ

๒๔ สุลักษณ์ สิริวัณ: “การมีสถาบันกษัตริย์ถูกว่ามีความประชาธิปไตย” หน้าเดียวกัน

๓๑, ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๔): ๔๗.

๒๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔-๔๓.

ทรงเป็นพี่พี่สุดท้ายของราชบุรุษ แม่เฒ่าบางบริบท ม.ร.ว.คึกฤทธิ์
จะสนับสนุนระบอบประชาธิปไตย แต่ก็ก็เป็นประชาธิปไตยใน
ความหมายที่มีการเลือกตั้งเท่านั้น มีประชาธิปไตยแบบกระจาย
อำนาจ หรือแบบที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและควบคุม
ตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐตั้งที่อาจารย์สุลักษณ์นั้น
จะเห็นได้ว่าอาจารย์สุลักษณ์เสนอความคิดเกี่ยวกับ “พระ
มหากษัตริย์” ที่อยู่พ้นกรอบความคิดกระแสหลักไปมากทีเดียว
พร้อมกันนั้นอาจารย์สุลักษณ์ก็ชี้ให้เห็นปัญหาเกี่ยวกับสถาบัน
พระมหากษัตริย์ว่าเกิดขึ้นมานานตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์เป็นต้น
มา เพราะอาจารย์สุลักษณ์เห็นว่าในทางปฏิบัติไม่ไปตามแบบ
แผนอัน “ถูกต้อง” ซึ่งแบบแผนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์
ยุคจอมพลสฤษดิ์ที่อาจารย์สุลักษณ์เห็นว่าไม่ถูกต้องนั้น มาจาก
การนิยามของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์^{๒๖}

อาจารย์สุลักษณ์หวังว่าสถาบันพระมหากษัตริย์จะอยู่ได้
เพราะสำคัญต่อบ้านเมือง แต่มีข้อเฉพาะการอยู่รอดของสถาบัน
พระมหากษัตริย์เท่านั้นที่จะทำให้บ้านเมืองทั้งหมดอยู่รอด ยัง
ต้องมียุทธศาสตร์ประกอบอื่น ๆ อีกหลายประการ ที่สำคัญก็คือ “คน
รุ่นใหม่”

^{๒๖} โปรดดู สายชล สัตยานุรักษ์, การเมืองและการสร้าง “ความเป็นไทย”
โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช.

“คนรุ่นใหม่ที่มีถิ่น มีความกล้าหาญ เห็นบ้านเมือง
สำคัญกว่าเรา เห็นว่าลูกหลาน ๖-๗ ชั่วคนสำคัญกว่าคน
รุ่นนี้... เห็นว่าการรักษาสันติภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นสิ่ง
สำคัญ และที่สำคัญไม่ใช่เพียงเพื่อเมืองไทย แต่ต้องให้
ความสำคัญโดยเคารพเพื่อนบ้านที่เป็นพม่า ลาว เขมร
คนเล็กคนน้อยทั้งหมด อยู่อย่างประสานสอดคล้องกัน
ไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน...ผมเห็นว่าต้องเปลี่ยนจุดยืน
ทั้งหมด และผมเห็นว่าเปลี่ยนได้ในแง่หนึ่ง คนไทยมี
อัจฉริยภาพบางอย่าง มีความฉลาดเพียงพอ หลายคน
มองไม่เห็น...ในความมนุษย์เรายังเหนือกว่ามาเลเซียด้วยซ้ำ
ทำไมเราไม่อดทนความไม่เป็นมนุษย์ พระราชาเป็นเพียง
หัวหน้าของมนุษย์ที่เสมอกันเท่านั้นเอง...เราไม่ได้ต้องการ
สถาบันที่พิเศษหรือศักดิ์สิทธิ์...”^{๒๗}

คำนำหนังสือ ฟาด้าแผ่นดินสูง สะท้อนการเปลี่ยน
ตำแหน่งที่และความหมายขององค์ประกอบต่าง ๆ ของ “ความเป็นไทย” และสะท้อนทางเดินแห่งการต่อสู้ของอาจารย์สุลักษณ์ใน
ทศวรรษ ๒๕๑๐ เป็นต้นมา ได้เป็นอย่างดี ดังนี้

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

ท้าว
ปาก

การสร้าง “ความเป็นไทย” กระแสหลัก
และ “ความจริง” ที่ “ความเป็นไทย” สร้าง

The Construction of Mainstream Thought on “Thainess”
and the “Truth” Constructed by “Thainess”

สาขชล สัตยานุรักษ์
ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

“ความเป็นไทย” กระแสหลัก ได้รับการนิยามอย่างจริงจังโดยปัญญาชนสำคัญ ๆ ของไทยนับตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา ทั้งนี้โดยมีการปรับเปลี่ยนจุดเน้นและความหมายของ “ความเป็นไทย” เป็นระยะ ๆ เพื่อตอบสนองบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนไป แต่การปรับเปลี่ยนดังกล่าวยังคงอยู่ภายใต้กรอบโครงหลักทางความคิดเดิม ทำให้เป็นความคิดที่มีพลังและครอบงำวิถีคิดของคนไทยอย่างลึกซึ้ง

การนิยาม “ความเป็นไทย” เกิดขึ้นในบริบททางการเมืองที่มีการรวมศูนย์อำนาจ จึงกลายเป็นฐานทางอุดมการณ์ที่หล่อเลี้ยงโครงสร้างการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ และโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น ฐานทางอุดมการณ์ดังกล่าวนี้ เมื่อดำรงอยู่ในฐานะ “วิถีคิดกระแสหลัก” ในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ซึ่งสังคมไทยเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นั้นได้กลายเป็นอุปสรรคในการปรับตัวของคนไทย เพราะมีความหมายแคบเกินไป จนไม่สามารถเปิดพื้นที่ให้แก่คนทุกกลุ่มในสังคมไทย ที่จะได้รับความเป็นธรรม สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคที่จำเป็น ทั้งแก่การเข้าถึงทรัพยากร และการดำรงชีวิตอย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ปรากฏว่า “ความเป็นไทย” กระแสหลักนี้ ได้สร้าง “ความจริง” อันสำคัญขึ้นมาในสังคมไทย คือวิถีคิดของคนไทยในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งปัญหา และวิธแก้ปัญหานั้น ซึ่งทำให้ความหมายของ “ความเป็นไทย” กระแสหลัก กลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างความรุนแรงในสังคมไทย

Abstract

Mainstream thought on “Thainess” has been firmly defined by significant intellectuals since the reign of King Rama V. Intellectuals adjusted the key aspects and significance of “Thainess” periodically in responded to the changing political contexts. However, the original structure of “Thainess” was retained throughout these adjustments. As a result, the mainstream construction of “Thainess” has an overwhelming power upon the ways of thinking of Thai people.

The definition of “Thainess” originated within the context of the centralized political structure. This construction of “Thainess” then became the basis of the ideology that maintained the centralized political regime and the hierarchical social structure. Thai people have been dominated by this overarching ideology since the end of the 1950s, since then, the ideology has functioned as an obstacle to prevent Thai people from adapting themselves to the rapid, crucial changes in Thai society. Further, the meaning of this idea of “Thainess” has been too narrow to create “social space” for all groups of Thai people to attain justice, freedom and equality. Justice, freedom and equality are essential for people to access essential resources and to live a dignified life. Therefore, we can say that mainstream thought on “Thainess” has been one part of the violent structure of Thai society.

บทความนี้สังเคราะห์จากผลการวิจัยโครงการ “ประวัติศาสตร์วิจิตรเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยของปัญญาชน พ.ศ. 2435-2535” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มุ่งศึกษาการนิยาม “ความเป็นไทย” โดยปัญญาชนกระแสหลักจำนวนหนึ่งที่มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อจินตภาพ “สังคมและวัฒนธรรมไทย” ของคนไทย และจินตภาพดังกล่าวได้กลายเป็นพื้นฐานความคิดในการอธิบายปรากฏการณ์และปัญหาต่าง ๆ ในสังคมการเมืองไทย หรือมีส่วนสำคัญในการกำหนดวิธีคิดของคนไทยสืบมาจนถึงปัจจุบัน บทความนี้เน้นการนิยาม “ความเป็นไทย” ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช มากเป็นพิเศษ เนื่องจากเป็นปัญญาชนที่สื่อสารกับสังคมไทยมาก จนมีอิทธิพลทางความคิดสูงสุดในระยะครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

ด้วยการศึกษาผลงานจำนวนมากของปัญญาชน โดยพิจารณาบริบททางการเมืองของผลงานเหล่านั้น ช่วยให้เห็นได้ชัดว่า “ความเป็นไทย” ที่ปัญญาชนนิยาม มุ่งตอบสนองต่อปัญหาทางการเมืองที่ชนชั้นนำในแต่ละสมัยต้องเผชิญ พร้อมกับมุ่งทำให้ “ความเป็นไทย” นั้นช่วยในการจรรโลงโครงสร้างสังคมและการเมืองที่ชนชั้นนำต้องการ โดยมีการปลูกฝังให้สังคมรับรู้อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งกลายเป็น “ระบอบแห่งสัจจะ” ที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อวิธีคิดของคนไทย และสร้าง “ความจริง” อันสำคัญหลายประการขึ้นมาในสังคมการเมืองไทย

ดังนั้นโครงการวิจัยนี้จึงมุ่งแสดงให้เห็นด้วยเหตุผลและข้อเท็จจริงว่า “ความเป็นไทย” ที่ปัญญาชนนิยามเกิดขึ้นในบริบททางการเมืองอย่างไร และมีความสำคัญอย่างไรในฐานะเป็นฐานทางอุดมการณ์ ที่จรรโลงโครงสร้างการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ และโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนเป็นลำดับชั้น แล้ววิเคราะห์ให้เห็นว่า ฐานทางอุดมการณ์ดังกล่าวนี้ เมื่อดำรงอยู่ในฐานะ “วิธีคิดกระแสหลัก” ในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ซึ่งสังคมไทยเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนั้น ได้กลายเป็นอุปสรรคในการปรับตัวของคนไทย เพราะมีความหมายแคบเกินไป จนไม่สามารถเปิดพื้นที่ให้แก่คนทุกกลุ่มในสังคมไทย ที่จะมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคที่จำเป็น ทั้งแก่การเข้าถึงทรัพยากรและการดำรงชีวิตอย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทำให้ “ความเป็นไทย” กระแสหลักกลายเป็น

เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างความรุนแรงในสังคมไทยในระยะหลายทศวรรษที่ผ่านมา

โดยทั่วไปแล้ว สังคมที่ก้าวเข้าสู่ยุคหลังสมัยใหม่ จะเกิดสังคมแยกย่อย (fragmented societies) จนเกิดความรู้ หรือวาทกรรมหลากหลาย โดยที่วาทกรรมแต่ละชุดมีลักษณะ “เฉพาะถิ่น” คือใช้ได้กับสังคมแยกย่อยแต่ละสังคม ไม่เป็น “ทฤษฎีสากล” ที่อธิบายครอบคลุมในลักษณะทั่วไป แต่ในกรณีสังคมไทย แม้จะปรากฏสังคมแยกย่อยขึ้นบ้างแล้ว แต่เนื่องจากสื่อมวลชนและระบบการศึกษายังไม่ได้รับการปฏิรูปอย่างแท้จริง ทำให้ความรู้หรือวาทกรรมที่ปัญญาชนภาครัฐสถาปนาขึ้น แล้วได้รับการถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชนและระบบการศึกษาที่เป็นทางการ ยังคงมีอิทธิพลหรือได้รับ “ความเคารพอย่างสูง” ทั้งจากครูและนักเรียน และทั้งจาก “ผู้ผลิตซ้ำ” และ “ผู้บริโภค” ทำให้สามารถรักษาความเป็นวาทกรรมกระแสหลักเอาไว้ได้ แม้ว่าในระยะหลายทศวรรษที่ผ่านมา จะเกิดการสร้างความหมายใหม่ ๆ หรือความหมาย “ทวนกระแส” เกี่ยวกับ “ความเป็นไทย” ขึ้นมา โดยนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน และชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ มากแล้วก็ตาม

ผู้เขียนหวังว่า ผลการวิจัยนี้จะกระตุ้นให้คนไทยร่วมกันค้นหาคำตอบว่า มีอะไรบ้างใน “ความเป็นไทย” กระแสหลัก ที่ยังคงมีคุณค่าจนสมควรที่คนไทยจะรักษาไว้ (โดยอาจปรับเปลี่ยนความหมายให้เหมาะสมยุคสมัย) และมีอะไรบ้างที่คนไทยควรสร้างขึ้นมาใหม่ให้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของ “ความเป็นไทย” ที่จะเอื้อให้คนไทยได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และมีความเสมอภาคมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

การสร้าง “ความเป็นไทย” ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เมื่อเมืองไทยเผชิญหน้ากับอารยธรรมตะวันตกที่เข้ามาพร้อมกับอำนาจที่เหนือกว่า ชนชั้นนำของไทยได้เลือกรับเอาความเจริญทางวัตถุแบบตะวันตก และรักษาส่วนใหญ่ของ “ความเป็นไทย” ทางวัฒนธรรมเอาไว้ โดยสร้างความหมายใหม่ให้แก่ส่วนประกอบต่าง ๆ ของ “ความเป็นไทย” เพื่อมิให้ “ความเป็นไทย” ถูกมองว่าป่าเถื่อน ขณะเดียวกันก็ต้องทำให้ “ความเป็นไทย” สามารถทำหน้าที่จรรโลงโครงสร้างการเมืองที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่

สถาบันพระมหากษัตริย์ และจรรโลงโครงสร้างสังคมที่แบ่ง
คนออกเป็นลำดับชั้นตามหลักชาตินิยม ซึ่งเป็นโครงสร้าง
สังคมที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับระบอบการปกครองแบบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์

เพื่อให้กระบวนการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางบรรลุ
ผลสูงสุด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
เน้นการนิยาม “ความเป็นไทย” ไปที่การสร้างความหมาย
ใหม่แก่พระราชพิธีต่าง ๆ และการสร้างสัญลักษณ์ ที่ทำให้
พระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์กลางของรัฐที่มีพระราชอำนาจ
เด็ดขาดสูงสุด มีเจ้านาย ข้าราชการระดับต่าง ๆ และราษฎร
ทุกชนชาติที่ชีวิตขึ้นอยู่กับพระบรมเดชานุภาพพระปณิญา
ธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ ทรงให้ความ
สำคัญเป็นพิเศษแก่การนิยามความหมายของ “พระมหาก
ษัตริย์” และ “ข้าราชการ” เนื่องจากเป็นครั้งแรกที่พระ
มหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจแบบสมบูรณาญาสิทธิอย่าง
แท้จริง อีกทั้งยังทรงมีพระราชอำนาจในฐานะที่ทรงเป็น
มนุษย์ มิใช่เทพเจ้า ในขณะที่มีการสร้างระบบราชการ
สมัยใหม่ ที่จะต้องทำให้กลายเป็นกลไกอำนาจรัฐที่มี
ประสิทธิภาพ ทั้งในการรักษาความสงบเรียบร้อย และการ
จัดการทรัพยากรทั่วประเทศ แต่ไม่เป็นอันตรายต่อพระราช
อำนาจ พระองค์ทรงเน้นสถานะของพระมหากษัตริย์ซึ่งมี
พระราชอำนาจเด็ดขาดสูงสุดเหนือ “สยามเหนือ สยามใต้
สยามกลาง... ลาวประเทศ... มลายูประเทศ” ดังเห็นได้ชัด
จากสัญลักษณ์บนผืนธง “บรมราชธวัชมหาสยามมินทร์”
ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยแบบอย่างธงสยาม ร.ศ. 110¹
และทรงเน้นอัตลักษณ์ของข้าราชการในฐานะผู้มีเกียรติยศ
อันเกิดจากพระมหากรุณาธิคุณ ทั้งนี้โดยอาศัยพระราชพิธี
ที่ถูกทำให้เป็น “แบบไทย” มากขึ้น ในการเน้นให้เห็นถึง
สถานภาพที่ลดหลั่นตามลำดับชั้นของคนในรัฐ ควบคู่กับ
การเลือกใช้สัญลักษณ์แบบ “สากล” บางประการ เพื่อให้
“ความเป็นไทย” ดำรงอยู่อย่างมีเกียรติในฐานะส่วนหนึ่ง

ของโลกที่ศิวิไลซ์²

ในรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงเผชิญกับโมทัศน์ “ชาติไทย” ที่เป็นชาติ
ของราษฎร ซึ่งเสนอโดยนักหนังสือพิมพ์ ข้าราชการบาง
กลุ่ม ขุนนางเก่าบางคน และลูกจีน³ ซึ่งอาจกลายเป็นฐาน
ทางความคิดสำหรับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงการ
ปกครองได้โดยง่าย พระองค์จึงทรงเร่งนิยามความหมาย
ของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” เพื่อให้มีอำนาจ
ครอบงำเหนือกว่าคำนิยามของคนกลุ่มอื่น ๆ ทรงนิยาม
ความหมายของ “ชาติไทย” ที่ประกอบขึ้นด้วยคนที่มี
วิถีชีวิตผูกพันกับวัฒนธรรมไทย และ จงรักภักดีต่อหัวใจ
ของ “ความเป็นไทย” อันได้แก่ พระมหากษัตริย์ และ
พระพุทธศาสนา โดยทรงเห็นว่า วัฒนธรรมไทยนั้นมีความ
เป็น “ไทยแท้” คือมีลักษณะเฉพาะที่สืบทอดกันมาแต่
โบราณ แต่ “ความเป็นไทย” นั้นมีแก่นแท้ที่เป็นสากล
ไม่แตกต่างจากอารยธรรมที่เจริญแล้วในยุโรป โดยเฉพาะ
“พระพุทธศาสนา” นั้นทรงแสดงให้เห็นว่า เป็นศาสนาที่
เหนือกว่าศาสนาอื่น ๆ ในโลกทั้งในแง่ของหลักคำสอนที่มี
ความเป็นเหตุเป็นผล และในแง่พระชาติภูมิขององค์พระ
ศาสดา พร้อมกันนั้นก็ทรงสร้าง “คนอื่น” ขึ้นมา โดยเน้น
ไปที่ชาวจีนที่มีจำนวนและอิทธิพลทางเศรษฐกิจเพิ่มสูงขึ้น
อย่างรวดเร็ว และยังเป็นกลุ่มคนที่นำเอาอุดมการณ์ทางการเมือง
แบบสาธารณรัฐ และความรู้ลักษณะนิยมจีนเข้ามาอีกด้วย
การนิยาม “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” จึง
กลายเป็นเรื่องจำเป็นเร่งด่วน ทั้งเพื่อเผชิญกับภัยคุกคาม
อำนาจสมบูรณาญาสิทธิจากชาติตะวันตกและชาวจีน และ
เพื่อการจัดระเบียบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรัฐแบบใหม่
การนิยาม “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเน้นไปที่การสร้าง
เอกภาพทางการเมือง โดยมี “พระมหากษัตริย์” ซึ่งทรง
เป็นหัวใจของ “ชาติไทย” เป็นผู้มีพระราชอำนาจสูงสุด

¹ เสถียร ลายลักษณ์ (ผู้รวบรวม), “พระราชบัญญัติว่าด้วยแบบอย่างธงสยาม ร.ศ. 110,” ใน *ประชุมกฎหมายประจำศก*, เล่ม 13 (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมส, 2478), หน้า 79-80

² Saichol Sattayanurak, “Intellectuals and the Establishment of Identities in the Thai Absolute Monarchy State,” *Journal of the Siam Society* 90, 1 & 2 (2002), p. 101-124

³ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยในสมัยแรกเริ่มของรัฐประชาธิปไตย,” *รัฐศาสตร์* สาร, 21 : 3 (2542), หน้า 1-104

เนื่องจากทรงเป็นศูนย์รวมแห่งความจงรักภักดีของคนทั้งชาติ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการยืนยันความสำคัญของ“พระมหากษัตริย์” ในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำในการสร้างความศิวิไลซ์แก่ “ชาติไทย” ขณะเดียวกันก็เบียดขับชาวจีนที่ไม่ยอม “กลายเป็นไทย” ให้พ้นไปจากการเป็นสมาชิกของ “ชาติไทย” และยังเป็นการตอบโต้ความคิดที่ว่า “ชาติและอำนาจอธิปไตยเป็นของราษฎร” อีกด้วย นอกจากนี้การนิยาม “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ในรัชกาลที่ 6 ยังมุ่งตอบสนองปัญหาการเมืองภายใน ที่ทรงขัดแย้งกับเจ้านายชั้นสูงหลายพระองค์ และไม่ทรงไว้ว่าพระทัยในความจงรักภักดีของข้าราชการนับตั้งแต่เกิด “กบฏ ร.ศ. 130” ทำให้ทรงมีความพยายามจะครอบครองอำนาจสมบูรณ์โดยสิทธิ์ยิ่งกว่าในสมัยรัชกาลที่ 5

กล่าวได้ว่าการสร้างจินตภาพ “ชาติไทย” ที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นหัวใจ จะส่งผลให้เกิดความสำนึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ “คนไทย” ทั้งประเทศ โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์กลางของความจงรักภักดี และความสามัคคีของคนในชาติ พร้อมกันนั้นทรงพยายามจะเป็นส่วนหนึ่งในกลุ่มประเทศที่ศิวิไลซ์แล้ว แต่มีความจำเป็นต้องรักษา “ความเป็นไทย” อันเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมที่ช่วยจรรโลงโครงสร้างอำนาจของรัฐสมบูรณ์โดยสิทธิ์ราชย์เอาไว้ ทำให้ต้องเน้นว่า “ความเป็นไทย” ที่พระมหากษัตริย์แต่อดีตได้ทรงรักษาสืบทอดสืบต่อกันมานั้น มี “อารยธรรม” หรือมีแก่นแท้ที่เป็นสากลไม่แตกต่างจากอารยธรรมตะวันตก ทั้งนี้เพื่อให้ “คนไทย” สามารถภาคภูมิใจใน “ชาติไทย” ของตน และมีความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ ที่ทรงช่วยทำให้ “ชาติไทย” ยังคงมีอารยธรรม มีอิสรภาพ และยืนอยู่อย่างมีเกียรติเคียงบ่าเคียงไหล่ชาติตะวันตกทั้งหลาย⁴

สมเด็จพระยวงวรญาณวโรส ทรงทำให้จินตภาพ “ชาติไทย” ที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นหัวใจ และทรงนำ “ชาติไทย” ไปสู่การเป็นชาติที่มีอารยธรรมเคียงบ่าเคียงไหล่ชาติตะวันตกกลายเป็นจินตภาพที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับของคนทุกชั้น เพราะพระองค์ได้ทรงทำให้

ความคิดทั้งหลายเกี่ยวกับ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นมา นั้น กลายเป็นแนวความคิดทางพุทธศาสนา (Buddhistization) แล้วทรงถ่ายทอดปลูกฝังความคิดเหล่านั้นด้วยการเทศน์ การจัดหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์ และทรงพระนิพนธ์ตำราทางพุทธศาสนาจำนวนมาก เพื่อให้พระภิกษุสามเณรใช้ในการศึกษาและการสอน

การนำแนวความคิดทางพุทธศาสนามาใช้ในการนิยาม “ชาติไทย” อันมี “พระมหากษัตริย์” ทรงเป็นหัวใจ เช่นนี้ ได้สร้างจินตภาพเกี่ยวกับ “ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” อันมีอาจแบ่งแยกได้ขึ้นมาอย่างเด่นชัด และเป็นจินตภาพที่รับรู้กันกว้างขวางในหมู่สงฆ์ซึ่งส่วนใหญ่มาจากคนระดับล่างทั้งในเขตเมืองและชนบท เพราะหนังสือทางพุทธศาสนาที่ทรงพระนิพนธ์จำนวนมากยังใช้ในระบบการของสงฆ์สืบมาจนถึงปัจจุบัน

ควรกล่าวด้วยว่า เนื่องจากทรงต้องการทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับ “ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” กลายเป็นความคิดทางพระพุทธศาสนา ทำให้สมเด็จพระยวงวรญาณวโรสทรงมีความจำเป็นที่จะต้องเน้นเฉพาะพระพุทธศาสนาแบบโลกียธรรม โดยไม่อาจเชื่อมโยงโลกียธรรมเข้ากับโลกุตรธรรมได้เลย เพราะโลกุตรธรรมจะทำให้ “ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” กลายเป็นสิ่งปร่าที่จាក់แก่่นสารหรือตัวคนอันพึงขี้ดื้อ และพระพุทธศาสนาแบบโลกียธรรมนี้เอง ที่ปัญญาชนในยุคหลังนำมาเน้นอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ส่งผลให้ “ความเป็นไทย” ทางศาสนามีความสำคัญอย่างสูง เพราะทำให้การนับถือพระพุทธศาสนาหมายถึง การมีความรู้สึกนึกคิดที่ผูกพันอย่างลึกซึ้งกับ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ด้านต่าง ๆ เช่น ทำให้ยอมรับในความดองของ “การปกครองแบบไทย” มีความจงรักภักดีอย่างสูงสุดต่อ “พระมหากษัตริย์” เพราะสามารถเข้าใจความหมายของการปกครองตามหลักทศพิธราชธรรมอย่างถ่องแท้ และยังมีภาคภูมิใจในศิลปะและวัฒนธรรมไทยทั้งปวงที่มี “พระพุทธศาสนา”

⁴ Saichol Sattayanurak, “Intellectuals and the Establishment of Identities in the Thai Absolute Monarchy State,” *Journal of the Siam Society* 90, 1 & 2 (2002), p.101-124

เป็นแหล่งที่มาอันสำคัญอีกด้วย

ส่วน สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสร้างอัตลักษณ์ไทยโดยมิได้เน้น “ความเป็นไทยแท้” ในทางวัฒนธรรม แต่ทรงเน้นความเป็นไทยแท้ในด้าน “อุปนิสัย” หรือ “คุณธรรม” ของชนชาติไทย ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 3 ประการ ได้แก่ “ความจงรักภักดีในอิสรภาพของชาติ ความปราศจากวิหิงสา และความฉลาดในการประสานประโยชน์” ทรงแสดงให้เห็นว่าคุณธรรมทั้งสามประการนี้เป็นเอกลักษณ์ของชนชาติไทย ซึ่งทำให้ชนชาติไทยดำรงความเป็นใหญ่ในประเทศสยามมาได้อย่างยาวนาน ทรงเห็นว่าถึงแม้ชนชาติไทยจะเป็นใหญ่ใน “เมืองไทย” แต่ชนชาติไทยก็ไม่เคยเบียดเบียนชนชาติอื่น เพราะชนชาติไทยมีคุณธรรม “ความปราศจากวิหิงสา” และ “ความฉลาดในการประสานประโยชน์” ทำให้ทุกชนชาติอยู่เย็นเป็นสุขภายใต้ “การปกครองแบบไทย” ขณะเดียวกันชนชาติไทยซึ่ง “ฉลาดในการประสานประโยชน์” ก็สามารถเลือกรับแต่ส่วนดีจากชาติอื่นมาผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ ทำให้เกิดความเจริญงอกงามแก่ศิลปและวัฒนธรรมของไทยในทุก ๆ ทางตลอดมา

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเน้นในพระนิพนธ์อยู่เสมอ เพื่อตอบสนองต่อปัญหาที่มีการเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงการปกครองไปเป็นราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ ก็คือ เมืองไทยมีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มานานแล้ว จนกลายเป็นประเพณี “การปกครองแบบไทย” ซึ่งควรรักษาไว้สืบไป ทั้งนี้เพราะพระมหากษัตริย์ไทยมิได้ทรงใช้พระราชอำนาจแบบเทวสิทธิ์ ตรงกันข้าม “การปกครองแบบไทย” เป็นแบบ “พ่อปกครองลูก” ซึ่งเต็มไปด้วยความเมตตากรุณา และพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีทรงเป็นผู้นำแห่งคุณธรรมของชนชาติไทยทั้งสามประการ ซึ่งช่วยให้ “เมืองไทย” สามารถรักษาเอกราช มีความสงบสุข และความเจริญก้าวหน้าเป็นอันมาก นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ยังได้ทรงทำให้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกลายเป็นตัวแบบในอุดมคติ

ของ “พระมหากษัตริย์ไทย” ด้วยการสถาปนา “สมเด็จพระปิยมหาราช” ขึ้นมา ให้หมายถึง พระมหากษัตริย์อันเป็นที่รักของคนทั้งหลาย” เนื่องจากทรงเป็นผู้ปกครอง “ของประชาชน” และ “เพื่อประชาชน” ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงต้องการทำให้กระแสนการเรียกร้องรัฐธรรมนูญลดความเข้มข้นลง ด้วยการทำให้คนทุกชั้นเกิดความสำนึกว่า พระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ทรงเป็นของประชาชน และทรงปกครองเพื่อประชาชนอยู่แล้ว ไม่มีความจำเป็นอันใดที่จะต้องทำการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง

ในด้านศาสนานั้น ทรงเห็นว่าแม้ “พระพุทธศาสนา” จะเป็นศาสนาที่ชนชาติไทยส่วนใหญ่นับถือ แต่พระมหากษัตริย์ไทยทรงปราศจากวิหิงสา จึงทรงอุปถัมภ์ทุกศาสนาในเมืองไทย ทำให้คนทุกศาสนาอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ส่วน “ความเป็นไทย” ในด้านอื่น ๆ เช่น ภาษาไทย วรรณคดี และศิลปะทุกแขนง ล้วนเป็นผลมาจากการที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นผู้นำที่ “ฉลาดในการประสานประโยชน์” ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงสร้างอัตลักษณ์ของชนชั้นต่าง ๆ ในเมืองไทย เพื่อให้คนแต่ละชั้นรู้ว่าตนเป็นใคร มีสถานภาพและหน้าที่อย่างไรในเมืองไทย เป็นการสร้างฐานทางอุดมการณ์ให้แก่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อจรรโลงโครงสร้างทางชนชั้นที่มีความสำคัญต่อเสถียรภาพของรัฐและชนชั้นนำ ในขณะที่พยายามลดความขัดแย้งระหว่างชนชาติลงด้วยการสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” มิใช่ “ชาติไทย” ทรงหลีกเลี่ยงมโนทัศน์ “ชาติไทย” เนื่องจากทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่ทำให้ทรงตระหนักว่า ประชาชนทั่วประเทศภายใต้ความรับผิดชอบของพระองค์นั้น ประกอบด้วยคนหลายชนชาติ และกระบวนการทำให้ชนชาติเหล่านั้น “กลายเป็นไทย” เพิ่งจะเริ่มขึ้น หากเน้น “ชาติไทย” ที่เป็นชาติของ “คนไทย” เท่านั้น จะเป็นการเร้าให้ชนชาติอื่นในประเทศสยามสำนึกถึงความแตกต่างทางชนชาติอย่างแหลมคมขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดการปกครอง*

* สิบพล สักขานุกรณ์, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “จีน” ของชาวสยาม (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546)

จะเห็นได้ว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้ แม้ปัญญาชนทั้งสี่พระองค์จะได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางความคิดอย่างสมบูรณ์ แต่ความคิดหลักที่ได้รับการเน้นร่วมกันก็คือ หัวใจของ “ความเป็นไทย” อันได้แก่ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ที่จรรโลงโครงสร้างการเมืองแบบรวมนศูนย์อำนาจและโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้นตามหลักชาตวิบุติ แม้ว่า “ภาษา” หรือ “คำ” ที่เลือกใช้ในการสร้างมโนทัศน์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” จะแตกต่างกันอยู่บ้างก็ตาม

การสร้าง “ความเป็นไทย”

ภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

ภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โครงสร้างการเมืองยังคงรวมศูนย์อำนาจที่ผู้นำ ชนชั้นนำในระบอบใหม่จึงไม่เปลี่ยนแปลงอุดมการณ์รัฐที่ได้รับการสถาปนาขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมากนัก เพียงแต่เลือกความคิดบางประการที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้นำในระบอบใหม่มานำเสนอให้เด่นชัด และปรับเปลี่ยนคำอธิบายเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนไป แม้ในบางช่วงจะมีการเพิ่มเติมความคิดบางประการ แต่ก็ไม่ขัดแย้งกับกรอบความคิดเดิมของ “ความเป็นไทย” ที่เน้นอำนาจเด็ดขาดสูงสุดของผู้นำ และเน้นหน้าที่ตามสถานภาพของคนในชนชั้นต่าง ๆ เพียงแต่ให้ความสำคัญแก่ความรู้ความสามารถในการทำหน้าที่ต่อ “ชาติไทย” มากกว่าหลักชาตวิบุติ และนำเอา “ภาษา” หรือ “คำ” ที่มีอยู่ในอุดมการณ์ประชาธิปไตยมานิยามความหมายใหม่เพื่อสร้างความชอบธรรมแก่ผู้นำเท่านั้น (เช่น คำว่า “มติมหาชน” และ “เสรีภาพ” เป็นต้น)

ผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้าง “ความเป็นไทย” ภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 คือ **หลวงวิจิตรวาทการ** บรรณารักษ์ทางการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้หลวงวิจิตรวาทการให้ความสำคัญแก่ “มติมหาชน” ในการกำหนดนโยบายและโครงการต่าง ๆ ของรัฐ เพื่อให้ “ชาติไทย” เจริญก้าวหน้า อย่างไรก็ตาม

“มติมหาชน” นี้ มิได้เกิดขึ้นจากการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลในรัฐ ซึ่งต่างก็มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง แต่เกิดขึ้นภายหลังกระบวนการ “**มโนสสปฏิบัติ**” ตามแนวทางที่เรียกว่า “**รัฐนิยม**” ซึ่งเปลี่ยนจิตใจหรือเปลี่ยนนิสัยใจคอของ “คนไทย” ไปเรียบร้อยแล้ว ดังนั้น “มติมหาชน” จึงอยู่ในกรอบที่รัฐต้องการ และทำให้ความคิดของผู้นำสะท้อน “มติมหาชน” อยู่เสมอ ไม่ว่าผู้นำจะคิดอะไรหรือทำอะไร คนก็จะคิดตามและทำตาม

เพื่อให้เกิด “มติมหาชน” ในแนวทางที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม และหลวงวิจิตรวาทการต้องการ หลวงวิจิตรวาทการจึงพยายามสร้าง “ความเป็นไทย” ให้คนไทยยึดถือร่วมกัน “ความเป็นไทย” ที่หลวงวิจิตรวาทการเน้นในแต่ละช่วงเวลา มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้เป็นเพราะสถานการณ์ทางการเมืองภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ในปลายทศวรรษ 2470 หลวงวิจิตรวาทการซึ่งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร เน้น “ความเป็นไทย” ในแง่ของศิลปะไทยที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณ เพื่อให้คนไทยมีความภาคภูมิใจในชาติของตน เป็นการสืบทอดความคิดที่ปัญญาชนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเคยเน้นมาแล้ว จนกระทั่งถึงต้นทศวรรษ 2480 เมื่อไทยเป็นพันธมิตรกับประเทศญี่ปุ่น เพื่อหวังจะเป็นมหาอำนาจในแหลมทอง เพราะตระหนักถึงความไม่มั่นคงของชาติเล็กที่จะถูกมหาอำนาจยึดครองได้โดยง่าย หลวงวิจิตรวาทการจึงเริ่มสร้าง “ความเป็นไทย” ขึ้นใหม่ โดยเน้น “ความเป็นไทย” ในแง่ของจิตใจหรืออุปนิสัยที่รักความก้าวหน้ามีความมุ่งมั่นที่จะต่อสู้ความอดสาหัสขยันหมั่นเพียรในการทำงาน และนิยมการค้าขาย อุปนิสัยเหล่านี้จะทำให้ “คนไทย” ทั้งหมด ร่วมกันสร้าง “ชาติไทย” ให้รุ่งเรืองและกลายเป็นมหาอำนาจได้ในที่สุด

เพื่อให้ “คนไทย” เห็นว่าอุปนิสัยทั้งหลายที่รัฐต้องการให้มีอยู่ในตัว “คนไทย” นั้น เป็นคุณสมบัติดั้งเดิมของชนชาติไทย หลวงวิจิตรวาทการจึงใช้วิธีเปลี่ยนบริบทของ “**อุปนิสัยประจำชาติ**” ที่คาดหวังให้เกิดขึ้นในปัจจุบัน

* สิบพล ศักยานุรักษ์, ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), หน้า 76-78

และอนาคตเหล่านี้ ให้เขามีมาแล้วในชนชาติไทยสมัยโบราณ ดังปรากฏอย่างชัดเจนใน “วัฒนธรรมสุโขทัย” แต่ถูกทำลายไปจากการรับอิทธิพลฮินดู-ขอมในสมัยอยุธยา เมื่อคนไทยรับรู้ว่าในอดีตชนชาติไทยได้เคยมีอุปนิสัยเหล่านั้นมาแล้ว ก็จะรู้สึกว่าเป็นไปได้ที่จะหวนกลับไปมีอุปนิสัยเช่นนั้นอีก จะเห็นได้ว่ากระบวนการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิวัติจิตใจ “คนไทย” ที่หลวงวิจิตรวาทการเรียกว่า “มนุษยปฏิวัติ” นั้นเอง⁷

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง “พร้อมกับความฝันว่า “ชาติไทย” จะเป็นมหาอำนาจในแหลมทองต้องแตกสลาย หลวงวิจิตรวาทการก็เปลี่ยนจุดเน้นของ “ความเป็นไทย” เพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ที่ “ชาติไทย” เป็นชาติเล็กที่ต้องเผชิญหน้ากับสงครามเย็นชนชั้นนำของไทยรวมทั้งหลวงวิจิตรวาทการไม่เพียงแต่กลัวภัยคอมมิวนิสต์ แต่ยังอาศัยการต่อต้านคอมมิวนิสต์เป็นช่องทางสำหรับการได้รับความสนับสนุนช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาอีกด้วย⁸ ดังนั้น “ความเป็นไทย” ที่ได้รับการเน้นจึงได้แก่ “ความเป็นไทย” ที่จะช่วยในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ อันได้แก่ “ชาติไทย” “พระมหากษัตริย์” และ “พระพุทธศาสนา” มีการโฆษณาอย่างกว้างขวางว่า หากไทยกลายเป็นคอมมิวนิสต์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ก็จะถูกทำลายลงไปอย่างสิ้นเชิง ผู้ที่รักและหวงแหนใน “ความเป็นไทย” จึงต้องต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเต็มที่

เห็นได้ชัดว่า แม้จุดมุ่งหมายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และหลวงวิจิตรวาทการในทศวรรษ 2490 จะแตกต่างจากรัชกาลที่ 6 แต่หัวใจของ “ความเป็นไทย” ที่เน้นก็ได้แก่สถาบันเดียวกัน แม้ว่า “พระมหากษัตริย์” จะถูกเปลี่ยนความหมายไปจากสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างมาก คือเน้นเฉพาะความหมายในแง่ที่ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติ ซึ่งทำให้เกิดความสามัคคีและเอกภาพของคนในชาติ เพื่อจะมีให้เป็นอุปสรรคต่ออำนาจสูงสุดของผู้นำในระบอบใหม่ ส่วนเอกลักษณ์ไทย 3 ประการ ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ

นั้นมีเพียงข้อที่หนึ่ง คือ “ความจงรักภักดีในอิสรภาพของชาติ” เท่านั้น ที่ยังคงได้รับการเน้น ส่วน “ความปราศจากวิหิงสา” และ “ความฉลาดในการประสานประโยชน์” ได้ถูกละเลย ทั้งนี้ก็เพราะต้องการความสนับสนุนจากคนไทยในการใช้ความรุนแรงปราบปรามคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีแกนนำเป็นชาวจีน ขณะเดียวกัน ก็ใช้วิธีการกล่าวหาชาวจีนว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เพื่อกระตุ้นให้ชาวจีนทั้งหลายยอมเป็นเบี้ยล่างหรือยอมให้ความร่วมมือในการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้กุมอำนาจรัฐ ถ้ายังคงเน้น “ความปราศจากวิหิงสา” และ “ความฉลาดในการประสานประโยชน์” ก็จะไม่สามารถบรรลุถึงเป้าหมายข้างต้นได้เลย แต่การให้ความสำคัญแต่เฉพาะ “ความจงรักภักดีในอิสรภาพของชาติ” และละเลยอีกสองข้อ ก็เป็นการสืบทอดพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งไม่ทรงให้ความสำคัญแก่ “ความปราศจากวิหิงสา” และ “ความฉลาดในการประสานประโยชน์” เช่นเดียวกัน

ปัญญาชนอีกพระองค์หนึ่งที่มียบทบาทในการสร้างอัตลักษณ์ไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์ พระองค์ทรงมียบทบาทสำคัญ 2 ด้านด้วยกัน ซึ่งแม้ว่าจะเป็นบทบาทในระบอบการปกครองใหม่ ที่ต้องปรับเปลี่ยนความหมายและวิธิดำเนินการไปไม่น้อย แต่โดยเนื้อแท้แล้วก็เป็นการสืบทอดวิธีคิดและบทบาทของชนชั้นเจ้าในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั่นเอง นั่นคือ การเลือกรับความเจริญทางวัตถุจากตะวันตกและการควบคุมความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้วย “ความเป็นไทย” ทางวัฒนธรรม

บทบาทของพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์ ด้านหนึ่งเป็นบทบาทในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศ ซึ่งพระองค์ทรงพยายามทำให้ชาวดังประเทศรับรู้ไทยเป็นชาติอารยะ และมีทรัพยากรต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์ เพื่อให้ทุนต่างชาติต้องการเข้ามาลงทุน และเพื่อให้ชาติตะวันตก และญี่ปุ่น เสริมสร้างความ

⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁸ Kasian Tejapira, *Commodifying Marxism: The Formation of Modern Thai Radical Culture, 1927-1958*, Volume 3, (Kyoto Area Studies on Asia, Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, Volume 3, 2001) p.130-137.

ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดทิศทางของประเทศไทยในศตวรรษที่ 21 การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ไม่ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอย่างลึกซึ้งอย่างที่หลายคนเข้าใจ การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ไม่ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอย่างลึกซึ้งอย่างที่หลายคนเข้าใจ

การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ไม่ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอย่างลึกซึ้งอย่างที่หลายคนเข้าใจ การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ไม่ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอย่างลึกซึ้งอย่างที่หลายคนเข้าใจ

นอกจากนี้ยังมีปัญญาชนอื่นอีกจำนวนหนึ่ง ที่มีบทบาทในการนิยาม “ความเป็นไทย” เช่น กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร พระยาศรีวิสารวาทฯ พันเอกแสง เสนาณรงค์ แต่ความคิดเกี่ยวกับ “ความเป็นไทย” ที่ปัญญาชนเหล่านี้เสนอ มิได้มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญถึงขั้นที่เป็นการเสนอกรอบความคิดใหม่ แนวความคิดสำคัญ ๆ ที่ปัญญาชนเหล่านี้เสนอ ก็คือ การพิสูจน์ว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ และ/หรือพระพุทธศาสนายังคงมีคุณค่าในระบอบใหม่ และต้องการสถาปนาอุดมการณ์ทางการเมือง “แบบไทย” ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ และ/หรือพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งที่มาทางศีลธรรม ที่จะช่วยในการจัดระเบียบสังคมการเมืองไทยให้ดีขึ้น ดังนั้น แม้ว่าแนวความคิดที่แต่ละคนเสนอมันจะมีรายละเอียดและมีจุดเน้นแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่ก็มิได้ขัดแย้งกันในสาระสำคัญ และส่วนใหญ่ของแนวความคิดเหล่านี้ก็ช่วยเสริมให้ความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ที่ปัญญาชนในอดีตนิยามไว้ มีความชัดเจนและมีพลังเข้มแข็งมากขึ้น

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้หนึ่งที่อยู่ในกระแส

การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ไม่ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอย่างลึกซึ้งอย่างที่หลายคนเข้าใจ การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ไม่ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอย่างลึกซึ้งอย่างที่หลายคนเข้าใจ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์แตกต่างจากหลวงวิจิตรวาทการ และกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในแง่ที่ไม่ได้พอใจแค่เพียงการสร้าง “ความเป็นไทย” เพื่อตอบสนองความจำเป็นทางการเมืองของผู้นำและระบอบการปกครองใหม่ ภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เท่านั้น หากแต่มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี¹⁰ การนิยาม “ความเป็นไทย” ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงมีเป้าหมายหลักสองประการที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน คือ เพื่อใช้ “ความเป็นไทย” ช่วยจัดระเบียบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมไทย และเพื่อสร้างบารมีหรืออำนาจทางปัญญาให้แก่ตนเอง อันจะทำให้ได้รับเลือกจากหัวหน้าคณะรัฐประหาร และ/หรือประชาชน ให้ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อสถานการณ์ทางการเมืองเอื้ออำนวย

มักเชื่อกันว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เป็นผู้มีจิตวิญญาณเป็นพวกกษัตริย์นิยมอย่างแท้จริง แต่จากผลงานของม.ร.ว. คึกฤทธิ์เองแสดงให้เห็นว่า ก่อนหน้า พ.ศ. 2494 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เคยโจมตีชนชั้นนำในระบอบสมบูรณาญา

¹⁰ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยและมนุษยศาสตร์ร่วมกับฝ่ายสิ่งพิมพ์ โครงการ 60 ปีประชาธิปไตย, 2535) หน้า 151-156

¹¹ กรุงเทพฯไทม์, 3: 13, 2492 กล่าวถึง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมชว่า “เขาต้องการจะเป็นนายกรัฐมนตรีคนหนึ่งของเมืองไทย” ในเวลาต่อมา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เองได้ประกาศอย่างเปิดเผยเป็นระยะ ๆ ว่า ต้องการเป็นนายกรัฐมนตรี โปรดดู “สยามรัฐ หน้า 5” ใน สยามรัฐ (14 ธันวาคม 2513) และ (3 มิถุนายน 2514) เป็นอาทิ

สิทธิราชย์ว่าเป็น “สังคมโลกกว้างไกล” ซึ่งมีแค่ “ความเห็นที่คาบคัว เปลี่ยนแปลงไม่ได้” เต็มไปด้วย “ความเห็นแก่ตัว”¹¹ มี “ความประมาท... ความหลงระเหิ... มี ขัตติยมานะไปในทางที่ผิดคือแปลกประหลาดกว่าคนธรรมดาสามัญ... ทรงอ่อนแอป้อแป้... ยังดำรงฐานะความเป็นขัตติยะไว้ได้ เพราะคนไทยส่วนมากยังรักที่จะมีศาลพระภูมิ”¹² นอกจากนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังแสดงความไม่พอใจที่ถูก “กาหนัว” ว่าเป็นพวกกษัตริย์นิยม พร้อมกับโจมตีการเมืองบางคืน ว่าเป็นพวกกษัตริย์นิยม¹³ ขณะเดียวกันก็ได้แสดงความคิดเห็นสนับสนุนจอมพล ป. และพลเอกเผ่า ศรียานนท์ อยู่เสมอ แต่โจมตีนายควง อภัยวงศ์ และพรรคประชาธิปัตย์อย่างตรงไปตรงมาหลายครั้ง จนกระทั่งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ก้าวขึ้นดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกใน พ.ศ. 2497 แล้ว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงได้หันมาโจมตีจอมพล ป. และพลเอกเผ่ารุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ และมีบทบาทสำคัญในการทำให้สังคมรับรู้ว่าการเลือกตั้งทั่วไปใน พ.ศ. 2500 นั้น เป็น “การเลือกตั้งสกปรก”¹⁴ จนเป็นปัจจัยสำคัญในการทำลายความชอบธรรมของจอมพล ป. ที่เอื้ออำนวยให้การรัฐประหาร พ.ศ. 2500 ของจอมพลสฤษดิ์ได้รับการสนับสนุนจากมวลชนอย่างกว้างขวาง

ใน พ.ศ. 2494 ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ทำให้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ตัดสินใจเป็น “พวกกษัตริย์นิยม” อย่างเต็มที่ และพยายามทำให้ “อุดมการณ์กษัตริย์นิยม” มีพลังแข็งแกร่งขึ้นเรื่อย ๆ ที่สำคัญก็คือ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เสด็จกลับมาประทับอยู่ในเมืองไทยเป็นการถาวร และการที่พรรคประชาธิปัตย์ (ซึ่งกลายเป็นศัตรูทางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2491) สูญเสียอำนาจและอิทธิพลที่เคยมีอยู่ในรัฐสภา เนื่องจากมีการรัฐประหาร

ในเดือนพฤศจิกายน 2494 ในสถานการณ์เช่นนี้ พรรคประชาธิปัตย์จะไม่ได้ได้รับประโยชน์อะไรอีกแล้วจากการที่อุดมการณ์กษัตริย์นิยมมีพลังแข็งแกร่งขึ้น แต่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เองจะได้ประโยชน์โดยตรงเพราะสามารถอิงตัวเองเข้ากับสถาบันพระมหากษัตริย์ และยกระดับตนเองจาก “เจ้าหางแถว”¹⁵ ให้กลายเป็นสมาชิกของพระราชวงศ์จักรีอันศักดิ์สิทธิ์และสูงส่ง ซึ่งทุกฝ่ายรับรู้ว่าเป็นผู้มีความรอบรู้ในวัฒนธรรมราชสำนัก ที่เป็นแบบแผนอันดีเลิศของ “ความเป็นไทย” ในทุกด้าน

นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 2490 ซึ่งเขียน *สี่แผ่นดิน* เป็นต้นมา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ประสบความสำเร็จอย่างสูงในการรื้อฟื้นอุดมการณ์ “กษัตริย์นิยม” โดยทำให้คนไทยเห็นว่าสถาบันและองค์พระมหากษัตริย์เป็นสถาบันและบุคคลที่ขาดไม่ได้ของ “ชาติไทย” เพราะทรงมีส่วนอย่างสำคัญยิ่งในการทำให้ “ชาติไทย” มีระเบียบ ความสงบสุข ความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้า นอกจากนี้ ยังได้เชื่อมโยงพระพุทธศาสนากับ “พระมหากษัตริย์” และ “ชาติ” อย่างแนบแน่น ด้วยการทำให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งที่มาทางศีลธรรมที่ทำให้ “พระมหากษัตริย์” ทรงเป็นผู้ปกครองที่ดี และทำให้คนไทยซึ่งมีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่ “รู้เท่าที่รู้” นั้น อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปราศจากการกดขี่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ “พระมหากษัตริย์” และ “พระพุทธศาสนา” ยังเป็นที่มาและช่วยจรรโลง “ความเป็นไทย” ในด้านอื่น ๆ ที่ทำให้ “เมืองไทยนี้ดี” เช่น การปกครองแบบไทย ภาษาไทย วรรณคดีไทย ศิลปะไทย มารยาทไทย ขนบธรรมเนียม ประเพณีไทย ฯลฯ

“ความเป็นไทย” ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์นิยามมีอิทธิพลอย่างสูง เนื่องจากเป็นฐานทางอุดมการณ์ให้แก่ระบอบการปกครองแบบเผด็จการ ทำให้สามารถใช้สื่อประเภทต่าง ๆ

¹¹ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “สามยุค,” *เกียรติศักดิ์* (3 กุมภาพันธ์ 2492) ใน *คึกฤทธิ์ว่า* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชัยฤทธิ์, 2495), หน้า 106-107

¹² ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *สามก๊กฉบับนายทุน ตอนแบ่งเอ็กผู้ถูกกลืนทั้งเป็น* (กรุงเทพฯ: สยามรัฐ, 2530), หน้า 99-100

¹³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 190-191

¹⁴ โปรดดู ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *คึกฤทธิ์ ปราโมชกับปัญหาของไทยสมัยเลือกตั้งไม่เรียบร้อย* (กรุงเทพฯ: เกษมบรรณกิจ, 2511)

¹⁵ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “คึกฤทธิ์กับการเมืองไทย,” ใน *คึกฤทธิ์ 2528* (กรุงเทพฯ: สวีชาญการพิมพ์, 2528), หน้า 40

รวมทั้งหนังสือพิมพ์ในเครือสยามรัฐของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เอง ในการปลูกฝังแก่สังคมไทย และถึงแม้ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ จะได้ปรับเปลี่ยนความหมายขององค์ประกอบต่าง ๆ ของ “ความเป็นไทย” เพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป แต่ได้รักษากรอบโครงหลักทางความคิดเดิม ที่สืบทอดมาจากปัญญาชนสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เอาไว้อย่างเหนียวแน่น ทำให้ “ความเป็นไทย” กลายเป็นความคิดที่มีพลังอย่างไพศาล แม้ว่าสังคมการเมืองไทยจะได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมากแล้ว

ความหมายทางการเมืองของ

“ความเป็นไทย” ที่นิยามโดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์

ตั้งแต่ครั้งหลังของทศวรรษ 2490 การเขียน *สี่แผ่นดิน* และ *ไม่แดง* ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีส่วนทำให้ “ความเป็นไทย” ในแง่ของการปกครองแบบไทย ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างชนที่อยู่ในชั้นต่างกัน ตลอดจนศิลปะและวัฒนธรรมไทยในด้านอื่น ๆ ที่มีพระมหากษัตริย์และพระพุทธศาสนาเป็นหัวใจ กลับมามีคุณค่าในสายตาของคนไทยอีกครั้งหนึ่ง ในเวลานั้น บทบาทของหลายฝ่ายได้ทำให้กระแสชาตินิยมทางวัฒนธรรมมีพลังสูงขึ้นมาก ที่สำคัญได้แก่ การที่จอมพล ป. เลือกสร้างความนิยมในหมู่ประชาชน ด้วยการแสดงตนเป็นผู้นำที่ติดตามคติพุทธศาสนา เช่น อ้างอิงตนเองเป็นเสมือนพ่อขุนรามคำแหงที่ปกครองประชาชนแบบพ่อปกครองลูก มีพรรคเสริมนั่งกลีลา (อันมาจากชื่อพระแท่นของพ่อขุนรามคำแหง) เป็นฐานอำนาจ และพยายามทำหน้าที่ต่าง ๆ ตามอย่างพ่อขุนรามคำแหง หรือตามประเพณีของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีต เป็นต้นว่า การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างมาก การดำเนินนโยบายฟื้นฟูศีลธรรมภายในชาติ การอุปถัมภ์ศิลปะไทยและการ

ส่งเสริมวัฒนธรรมอื่น ๆ ของไทย¹⁶ นอกจากนี้ยังมีปัญญาชนหลายคน เขียนหนังสือและแสดงปาฐกถาที่เน้นความสำคัญและคุณค่าของ “ความเป็นไทย” โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ และวัฒนธรรมไทยในด้านต่าง ๆ เช่น กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร พระยาศรีวิสารวาท ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช พระยาอนุমানราชธน เป็นต้น

กระแสชาตินิยมทางวัฒนธรรมแบบจารีตประเพณีที่เข้มข้นขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490 นี้ ทำให้จอมพลสฤษดิ์ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ที่จะต้องแสดงบทบาท “พ่อขุนอุปถัมภ์” เช่นเดียวกับจอมพล ป. นอกจากคำปราศรัยและสุนทรพจน์ในโอกาสต่าง ๆ ของจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งเชื่อกันว่าหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ร่างแล้ว¹⁷ ยังมีการสร้างฐานทางอุดมการณ์สำหรับรองรับปฏิบัติการทางสังคมของจอมพลสฤษดิ์จนประสบความสำเร็จอย่างสูงในการเป็น “ผู้ปกครองแบบไทย” โดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นปัญญาชนที่ได้รับการยอมรับนับถืออย่างมากจากผู้มีการศึกษามาดังแต่ปลายทศวรรษ 2490 ยกย่องว่าเป็นผู้ที่สามารถ “นำประชาชนได้ทั้งชาติ” หรือแม้แต่ “นำเอเชียอาคเนย์ได้ทั้งแถบในด้านความคิดอ่าน”¹⁸

ในยุคจอมพลสฤษดิ์ “ความเป็นไทย” ประการหนึ่งที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สร้างขึ้นเน้นไปที่ “การปกครองแบบไทย” เพื่อรองรับการใช้อำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งได้ล้มระบอบรัฐธรรมนูญแบบมีรัฐสภาและการเลือกตั้งลง อันเป็นเรื่องรุนแรงอย่างยิ่งในกระแสภูมิปัญญาของสังคมไทยที่ได้ให้คุณค่าแก่รัฐธรรมนูญและการเลือกตั้งมานานหลายสิบปี เพราะมีการเสนอให้ปกครองในระบอบ “คอนสติติวชันแนล โมนาธิ” และให้มี “ปาร์ลิเมนต์” มาตั้งแต่ พ.ศ. 2427 (ร.ศ. 103) และหลังจากนั้นก็ยังมีหลายฝ่ายที่เชื่อมั่นว่า การปกครองที่ดีจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมี “คอนสติติวชัน” และ “ปาร์ลิเมนต์”¹⁹ จนแม้แต่กลุ่ม “อนุรักษนิยม”

¹⁶ ทักษิณ เจริญศิริธร, *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ* แปลโดย พรพนี ฉัตรพลรักษ์, ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 124-127

¹⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 235-244

¹⁸ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, “ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ข้าพเจ้ารู้จัก,” ใน *คึกฤทธิยาลัย* (กรุงเทพฯ: สถาบันสันติประชาธรรม, 2539), หน้า 8-11

¹⁹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “สองกระแสภูมิปัญญาในการปฏิวัติสยามทศวรรษที่ 2470,” ใน *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2546), หน้า 162-167

ในระบอบหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 แล้ว ก็ยังคงพยายามพิสูจน์ให้เห็นว่าระบอบ “การปกครองของไทย” นั้น มี “รัฐธรรมนูญ” มาแล้วตั้งแต่สมัยพยุพูนรามคำแหง คือ “จารึกหลักที่ 1” หรือมีในสมัยอยุธยาด้วย คือ “พระคัมภีร์ธรรมศาสตร์” และอ้างด้วยว่า ในระบอบราชาธิปไตยก็มีการเลือกตั้งตามหลัก “อนุชนนิกรสโมสรสมมติ”²⁰ ดังนั้น การสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่ระบอบที่ไม่มี “คอนสติติวชัน” และ “ปาร์ลิเมนต์” ของจอมพลสฤษดิ์ จึงต้องกระทำอย่างจริงจังและโดยเร่งด่วนที่สุด

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์นำคำอธิบายของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมาปรับใช้ พระองค์ทรงเสนอว่า ถึงแม้ในสมัยสุโขทัยพระมหากษัตริย์จะทรงมีอำนาจอธิปไตยเช่นเดียวกับการปกครองของขอม แต่หลักในการปกครองของขอมเป็นแบบนายปกครองบ่าว ส่วนของสุโขทัยเป็นแบบพ่อปกครองลูกและประเทศสยามได้ใช้ประเพณีการปกครองนี้สืบมาจนถึง “ทุกวันนี้”²¹ ส่วน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้ชี้ให้เห็นว่า ระบอบ “การปกครองแบบไทย” เป็นการผสมผสานระหว่างการปกครองของสุโขทัยกับของอยุธยา พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราชา แต่ทรงใช้พระราชอำนาจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนโดยปราศจากการกดขี่ และยังเปิดโอกาสให้มีการเลื่อนชั้นทางสังคมอีกด้วยทั้งนี้เพราะเป็นการปกครองตามหลักทศพิธราชธรรมของพระพุทธศาสนา²²

ผลประโยชน์ทั้งหลายของประชาชนที่เกิดขึ้นภายใต้ “การปกครองแบบไทย” ในสมัยสุโขทัยที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างในปาฐกถาเมื่อ พ.ศ. 2503 นั้น ล้วนแล้วแต่เป็นผลประโยชน์ที่ประชาชนในระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมจะพึงได้รับ และเป็นสิ่งที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้พยายามทำให้คนไทยรับรู้ว่า “ผู้นำแบบไทย” คือจอมพล

สฤษดิ์ ก็ได้กระทำเช่นเดียวกับผู้ปกครองกรุงสุโขทัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษากรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลในทรัพย์สิน การปราบปรามอาชญากรรม การพัฒนาประเทศ และการอุปถัมภ์คนทั้งหลาย รวมทั้งการเป็นผู้นำที่เอื้ออาทรประชาชน คือ “ส่งเสริมการอาชีพต่าง ๆ ที่จะให้ราษฎรอยู่ดี กินดีและรับการเบียดเบียนเช่นการยึดทรัพย์ผู้อื่นมาเป็นของตน นอกจากนั้น... ยัง... คอยช่วยเหลือให้คนคั่งคั่งได้ด้วย การให้ความอุปการะต่าง ๆ อีกด้วย”²³

ส่วนดีของระบอบประชาธิปไตยตามที่คนไทยรับรู้ เช่น ความยุติธรรม และกระบวนการควบคุมฝ่ายบริหารนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็แสดงให้เห็นว่า เป็นสิ่งที่มียุแล้วในระบอบ “การปกครองแบบไทย” ที่คน ๆ เดียวมีอำนาจเด็ดขาดสูงสุด โดยไม่ต้องมีรัฐสภาและศาล²⁴ ซึ่งหมายความว่า “ผู้ปกครองแบบไทย” มีความชอบธรรมที่จะใช้ “ประกาศคณะปฏิวัติ” และ “มาตรา 17 แห่งธรรมนูญการปกครองแห่งราชอาณาจักรไทย” ซึ่งเป็นการใช้อำนาจตุลาการ โดยไม่ต้องมีศาลยุติธรรม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้นำเนื้อความจากจารึกหลักที่ 1 คือ “ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน มิแผลผดแผก แสกว้างกันสวนดูแท้แล้วจึงแลงความแก่ข้าด้วยเชื้อ บ่เข้าผู้ลักมักผู้ซ่อน” มาเป็นหลักฐานเพื่อยืนยันว่า ผู้ปกครองที่มีอำนาจเด็ดขาดสูงสุด สามารถใช้อำนาจตุลาการด้วยความยุติธรรม และยังทำให้คนไทยรับรู้ด้วยว่า ในระบอบ “การปกครองแบบไทย” นี้จะไม่เกิดปัญหาที่ “ขุนนางแห่งรัฐ” หรือ “ฝ่ายบริหาร” ใช้อำนาจไปในทางมิชอบ เพราะถึงแม้จะไม่มียุสภาคอยควบคุม แต่ “ประมุขแห่งรัฐ... เป็นอำนาจของประชาชนในอันที่จะควบคุมฝ่ายบริหาร”²⁵ อยู่แล้ว

นอกจากนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังเน้นว่า การนับถือพระพุทธศาสนาทำให้ “ผู้นำแบบไทย” มีศีลธรรมจรรยา

²⁰ โปรดดูรายละเอียดใน เกรียงศักดิ์ เชนฐพัฒน์นิช, “แนวความคิดประชาธิปไตยแบบไทย” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), หน้า 39-126

²¹ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ, “ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ” ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 8-9

²² ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “การปกครองสมัยสุโขทัย” และ “สังคมสมัยอยุธยา” ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง, หน้า 31-67.

²³ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “การปกครองสมัยสุโขทัย,” หน้า 37-38

²⁴ เรื่องเดียวกัน.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36-37

อย่างเต็มเปี่ยม จึงสามารถปกครองโดยไม่ต้องมีกระบวนการถ่วงดุลอำนาจ หรือการควบคุมตรวจสอบของประชาชน และ “ผู้นำแบบไทย” ยังเป็นผู้นำในทางศีลธรรมของคนอื่น ๆ ในรัฐอีกด้วย ดังนั้น ในขณะที่ “ผู้นำแบบไทย” เป็นผู้ควบคุมข้าราชการและฝ่ายบริหารมิให้ใช้อำนาจไปในทางที่ผิด “ผู้นำแบบไทย” เองก็มีธรรมะคอยควบคุมไม่ให้ประพฤติผิดเช่นกัน และ “หากประพฤติผิดธรรม ราษฎรก็มีสิทธิ์ที่จะล้มพระราชอำนาจและตั้งกษัตริย์พระองค์ใหม่ขึ้นปกครองต่อไป”²⁶ อย่างไรก็ตาม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้พยายามทำให้คนไทยรับรู้ ว่า จอมพลสฤษดิ์ได้ทำหน้าที่ครบถ้วนสมบูรณ์ตามแบบฉบับของ “ผู้นำแบบไทย” ทุกประการ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาประเทศ การตัดสินใจด้วยความอย่างยุติธรรม การปราบปรามการคอร์รัปชัน การอุปถัมภ์ประชาชนในด้านต่าง ๆ ด้วยความเอื้ออาทร ดังนั้น การล้มล้างอำนาจของจอมพลสฤษดิ์เพื่อตั้งผู้ปกครองคนใหม่ จึงไม่สมควรจะเกิดขึ้น

จะเห็นได้ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้ทำให้คนไทยเข้าใจว่า “การปกครองแบบไทย” ที่ “อำนาจการปกครองทั้งหลายทั้งปวง... รวมอยู่ในบุคคลเพียงคนเดียว” นั้น ส่งผลดีแก่ประชาชนไม่ต่างจากระบอบประชาธิปไตยแบบมีรัฐสภา ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ได้ล้มล้างลงไปแล้ว และ “การปกครองแบบไทย” ที่ผู้ปกครองใช้อำนาจทางการศาลด้วยตนเองก็สามารถอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นได้ ระบอบการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ซึ่งเป็น “การปกครองแบบไทย” จึงมีความชอบธรรมทุกประการ

ภายหลังอสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังคงพยายามทำให้จอมพลสฤษดิ์เป็นแบบอย่างในอุดมคติของ “ผู้นำแบบไทย” คือ เป็นผู้ที่ไม่มีความปรารถนาในอำนาจ แต่จำเป็นต้องเข้ามา “ใช้ชีวิตทางกรรมเมือง” เพราะมีความจงรักภักดีอย่างสูงต่อพระมหากษัตริย์จนต้องเข้ามาพิทักษ์ราชบัลลังก์ และแก้ไขสถานการณ์บ้านเมืองให้พ้นจากภาวะวิกฤติ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เขียน

ว่า “ท่านก็จำเป็นต้องต้องตัดสินใจเข้ามาดำเนินการทางการเมืองและถือบังเหียนการบริหารประเทศ ทั้ง ๆ ที่ผมเข้าใจว่าเป็นการฝืนต่อความรู้สึกและความประสงค์ของท่าน”²⁷

เพื่อให้ “การปกครองแบบไทย” เป็นที่ยอมรับว่าเป็นระบอบการปกครองที่ดี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พยายามทำให้คนไทยเห็นว่า ระบบศักดินาของไทยซึ่งเป็นรากฐานของการปกครองแบบไทยในสมัยโบราณนั้น มิได้เป็นระบบสังคมที่เลวร้ายดังที่ “ฝ่ายซ้าย” โจมตี เพราะสังคมไทยได้เกิดระบบศักดินาที่ไม่เกี่ยวกับการแบ่งที่ดิน แต่เป็นระบบการปกครองที่ใช้ “นาแห่งศักดิ์” ในการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของคน และการถือครองที่ดินในเมืองไทยสมัยหลังก็ยังสะท้อนว่าผู้มีอำนาจมิได้เคยยึดที่ดินส่วนใหญ่มาเป็นของตน “คามสถิติที่ปรากฏในปัจจุบันปรากฏว่า เนื้อที่ไร่นาในประเทศไทยนั้นเป็นของชาวไร่ชาวนานั้นเองเป็นส่วนมาก ข้อเท็จจริงเช่นนี้จะเป็ผลที่เกิดขึ้นมาจากระบอบสังคมอันผู้มีอำนาจเข้าถือที่ดินเสียเป็นส่วนใหญ่เช่นของฝรั่งนั้น มิได้เป็นแน่นอน”²⁸

การนิยาม “ความเป็นไทย” ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ช่วยให้คนไทยเข้าใจ “ความหมาย” (significance) ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากบทบาทของนายกรัฐมนตรีหรือนโยบายของรัฐบาล กล่าวคือ ทำให้คนไทยรับรู้ว่ามีผู้นำที่มีความเมตตากรุณาเอื้ออาทรนั้น ไม่เพียงแต่จะช่วยพัฒนาประเทศให้คนไทยอยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากความทุกข์อันเกิดแต่ความยากจนข้นแค้นเท่านั้น แต่ยังช่วยคุ้มครองรักษา “ความเป็นไทย” อันมีคุณค่า ซึ่งแม้ว่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงเนื่องจากความเจริญทางวัตถุมากเพียงใด คนไทยก็จะไม่สูญเสียวิถีชีวิตแบบไทยอันเต็มไปด้วยความสงบสุขและความมั่นคง เพราะสังคมไทยเป็นสังคมที่เมตตา มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และมีความสามัคคีกัน ภายใต้สถาบันหลักที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยคือ พระมหากษัตริย์และพระพุทธศาสนาอันทำให้คนไทยยึดมั่นในความดีงามทั้งปวง ขณะเดียวกันสังคมไทยก็มีกลไกใน

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37

²⁷ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “อสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์,” (เพื่อนอน 9 ธันวาคม 2506) ใน คึกฤทธิ์ถึกเมืองไทย (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2514), หน้า 290

²⁸ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, ฝรั่งเศสศึกษา (กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, 2504), หน้า 224

การปกครองและการปกครองเอกราชของชาติที่มีประสิทธิภาพ คือ ข้าราชการและทหาร ที่จะช่วยให้ภารกิจทั้งหลายของผู้นำดังที่กล่าวมาข้างต้นบรรลุผล จนอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองของไทย หรือ “รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรม”²⁹ นั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีส่วนอย่างมากในการ “สร้าง” และทำให้มีเสถียรภาพในสังคมการเมืองไทยตลอดมา

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยืนยันว่า ไม่ควรเรียกการปกครองของไทยว่าเป็น “ประชาธิปไตยแบบไทย” ซึ่งเหตุผลที่แท้จริงอาจจะอยู่ที่ความต้องการจะยืนยันในความเป็นผู้รอบรู้สูงสุดของคนเกี่ยวกับ “ความเป็นไทย” และ “ความเป็นอื่น” ประกอบกับความต้องการที่จะทำให้คนไทยยอมรับอำนาจเผด็จการของรัฐบาลในเวลานั้น โดยปราศจากคำถามและการถกเถียงในเชิงอุดมการณ์อย่างสิ้นเชิง เพราะได้เคยมีการใช้คำว่า “ประชาธิปไตยใหม่” โดย “ฝ่ายซ้าย” มาแล้วในทศวรรษ 2490 หากรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์และจอมพล ถนอมใช้คำว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย” ก็จะเปิดช่องให้มีการถกเถียงกันต่อไปว่า เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงหรือไม่ และเมืองไทยควรจะเป็นประชาธิปไตยแบบใดกันแน่ ซึ่งไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งทางอุดมการณ์ตามมา แต่ยังจะส่งผลให้เกิดเสียงเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพตามคตินิยมของระบอบประชาธิปไตยทั่วไป อัน “อาจจะทำให้เกิดความยุ่งยากได้มากทีเดียว”³⁰ อีกด้วย

อนึ่ง การสร้าง “ความเป็นไทย” วางอยู่บนพื้นฐานความคิดของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยอยู่มากทีเดียว โครงสร้างสังคมไทยที่มีการแบ่งชั้นอย่างละเอียดซับซ้อนเป็นเรื่องที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เห็นว่าถูกต้องเหมาะสม แม้ว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะพูดถึง “ประชาธิปไตย”

“สิทธิ” “เสรีภาพ” “เสมอภาค” ฯลฯ อยู่เสมอ แต่คำเหล่านี้ก็มีความหมายเฉพาะตามที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ต้องการให้คนไทยรับรู้ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ ม.ร.ว. พักตร์พริ้งทองใหญ่ เคยเล่าว่า ตามปรกตินั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ให้ความสำคัญแก่การ “รู้ที่ค่าที่สูง” เป็นอย่างมาก³¹ แม้แต่ในการฝึกฝนธรรมศาสตร์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็มีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่การทำให้นักศึกษา “จิตใจแบบไทย” คือเป็นคน “รู้ที่ค่าที่สูง” รวมทั้งการทำให้ “ลูกจีน” กลายเป็นไทย คือมี “จิตใจแบบไทย” ด้วย³²

ดังนั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงนิยาม “ความเป็นไทย” เพื่อจรรโลงโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น เพราะเชื่อว่าจะนำมาซึ่ง “ระเบียบ ความมั่นคง ความสงบ สุข และความเจริญก้าวหน้า” โดยที่การยึดมั่นใน “ความเป็นไทย” จะส่งผลให้คนในแต่ละชั้นปฏิบัติหน้าที่ตามสถานภาพทางสังคม และการเลื่อนชั้นหรือลดชั้นก็จะเป็นไปตามหลักการที่ว่า “คนทุกคนจะอยู่ในฐานะอย่างไรก็แล้วแต่ความสามารถ หรือ ‘กรรม’ ของตน”³³ อภิสัทธีในการเลื่อนชั้นตามปรกติแล้วเป็นสิ่งที่ไม่ควรเกิดขึ้นเนื่องจาก “ความสามัคคีอันแท้จริงจะเกิดขึ้นได้เพราะจะไม่มีใครรู้สึกว่าใครได้เปรียบใคร” แต่เมื่อเลื่อนชั้นหรือมีฐานะสูงขึ้นด้วยความสามารถหรือด้วย “กรรม” ของตนแล้วก็สามารถจะมีสิทธิและมีหน้าที่ต่อสังคมเพิ่มขึ้น ซึ่งหมายความว่าเมื่อมีอภิสัทธีก็ต้องมีหน้าที่เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว ดังนั้น คนจึงมีสิทธิและหน้าที่ไม่เท่าเทียมกัน ตามหลักการที่ว่า “การกระทำให้สังคมพัฒนาควรรุ่งเรืองต่อไปจึงเป็นภารกิจของสมาชิกทุกคนไม่ว่ายากดีมีจน และภาระนั้นจึงจำต้องเฉลี่ยไประหว่างบุคคลตามแต่ความสามารถที่จะแบกรับภาระนั้นได้ มิใช่ว่าแต่ละคนจะเอาแต่

²⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย” ใน *ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), หน้า 136-171

³⁰ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “ประชาธิปไตยแบบชาตินิยมในอินโดนีเซีย” (เพื่อนนอน 2 ตุลาคม 2506) ใน *ประชุมพงศาวดารประชาธิปไตย* (บรรณาการ, 2512), หน้า 241

³¹ สัมภาษณ์ ม.ร.ว. พักตร์พริ้ง ทองใหญ่, หนังสือพิมพ์ประชาชาติ, (9 มีนาคม 2518)

³² ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “ทฤษฎะลิขิตที่ 3 การสืบเนื่องและการถ่ายทอดคณาภิไทย,” *เอกสารประกอบการสัมมนา นาฏศิลป์และดนตรีไทย* (สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 23-24 มิถุนายน 2522), หน้า 40

³³ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “คนมีคณจน,” ใน *เก็บเล็กผสมน้อย* (กรุงเทพฯ: กลังวิทยา, 2502), หน้า 476 (เน้นโดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์)

สิทธิ์ต่าง ๆ ส่วนหน้าที่นั้นไม่มีใครยอมรับ”^{๒๔}

ในทัศนะของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ การพัฒนาเศรษฐกิจในสมัยจอมพล สฤษดิ์เป็นคัมภีร์ และการหลงใหลเข้ามาของวัฒนธรรมอเมริกัน ทำให้เกิดปัญหา “ความเป็นไทย... ลดน้อยถอยลงไปอย่างน่าวิตก... เราลืมความเป็นไทยกันมากขึ้นทุก ๆ ปี”^{๒๕} อันจะทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบ “การปกครองแบบไทย” ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เชื่อว่าถูกต้องและดีงามไม่สามารถดำรงอยู่ได้ จำเป็นจะต้องทำให้คนไทยรับรู้ว่าจะไร้อะไรคือ “ความเป็นไทย” “เพื่อจะได้เป็นพลเมืองดีที่สามารถรักษาสังคม รักษาระบบการปกครองที่เรียบร้อยไว้ได้ในที่สุด”^{๒๖} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์พยายามทำให้คนไทยยึดมั่นใน “ความเป็นไทย” ด้วยการชี้ว่า หากคนไทยไม่รู้จัก “ความเป็นไทย” และไม่สามารถรักษา “ความเป็นไทย” เอาไว้ได้ ผลที่จะเกิดขึ้นก็คือ “กำลังเดินทางไปสู่ความสับสนวุ่นวายทางประวัติศาสตร์ ถึงแม้ว่าจะไม่สับสนวุ่นวายในทางกายก็สับสนวุ่นวายในทางเป็นชาติ”^{๒๗} และถ้าหากว่ามีแต่เพียงพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจแล้ว จะไม่เพียงพอสำหรับการรักษาความเป็น “ชาติไทย” เอาไว้ได้ เพราะชาติอื่นที่นับถือพระพุทธศาสนาก็มีอีกหลายชาติ จำเป็นจะต้องเน้น “ความเป็นไทย” ในด้านอื่น ๆ ควบคู่กับพระพุทธศาสนา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จึงเน้นว่า “ชาติไทย” ดีกว่าชาติอื่น เพราะมี “ความเป็นไทย” อันมีคุณค่าหลายอย่าง ได้แก่ พระมหากษัตริย์ไทย การปกครองแบบไทย ภาษาไทย ศิลปะไทย เช่น วรรณคดีละคร ตลอดจนมารยาทไทย และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ “ความเป็นไทย” เหล่านี้ ล้วนแต่ช่วยจรรโลงโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้นซึ่งเป็นรากฐานของระบอบการเมืองแบบเผด็จการ ดังนั้น ในขณะที่สนับสนุน

นโยบายพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ ถึงกับเน้นแต่พระพุทธศาสนาแบบโลกียธรรม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็พยายามเหนี่ยวรั้งให้ความสัมพันธ์ทางสังคมยังคงเป็น “แบบไทย” อยู่เสมอ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีความต้องการเช่นเดียวกับปัญญาชนแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่ต้องการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญทางวัตถุแบบตะวันตก แต่รักษาความสัมพันธ์ทางสังคมแบบไทยเอาไว้ จึงพยายามยืนยันว่า

ที่ผมเห็นว่าเป็นไทยแท้ๆอยู่จริง ๆ นั้น ก็เห็นจะได้แก่จิตใจของคนไทยซึ่งแต่โบราณมาจนถึงทุกวันนี้เราก็ไม่เห็นมีอะไรเปลี่ยนแปลงเราก็คงเป็นไทยแท้ๆกันอยู่นั่นเอง... และความสัมพันธ์ในบรรดาคนไทยด้วยกันนั้น ผมเห็นว่าเป็นเรื่องที่ไม่เปลี่ยนแปลงเหมือนกัน คนไทยเราส่วนใหญ่ที่เป็นไทยแท้ ๆ ก็มีความจงรักภักดีเทอดทูนพระมหากษัตริย์นั้นประการหนึ่ง นับถือบิดามารดาครูอาจารย์ ถือเด็กถือผู้ใหญ่ ถือว่าเด็กนั้นนับถือผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็เมตตาปรานีต่อเด็ก

ความสัมพันธ์เหล่านี้เป็นความสัมพันธ์ที่ดี เป็นความสัมพันธ์แบบไทย ผมเห็นว่าที่ไหนก็ตาม... เมื่อคนไทยพบกันแล้ว ความสัมพันธ์เช่นนี้ก็ย่อมเกิดขึ้น และทำให้รู้ว่า คนไทยเรานั้นแตกต่างกว่าคนชาติอื่นเขา และ มีอะไรดีกว่าเขามาก”^{๒๘}

ในขณะเดียวกัน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ชี้ให้เห็นว่า คนไทยไม่ควรจะรักษา “ความเป็นไทย” ในทางวัตถุเอาไว้ เพราะไม่เหมาะแก่วิถีชีวิตในปัจจุบัน และจะก่อให้เกิดปัญหาแก่ชีวิตได้มาก “... เรือนแบบไทยแท้ๆประกลนี้ก็มีอยู่ในเฉพาะภาคกลาง... แพง.. น้ำหนาว หนาวที่สุดเลย... พอลงหน้าฝนก็เปียกที่สุด... บ้านไทยแท้ๆนั้นเป็นเรื่องของ

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า 475-476 (เน้นโดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์)

^{๒๕} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “ของดีของไทย,” (เพื่อนนอน 6 มกราคม 2506) ใน *โลกกับคน* (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2509), หน้า 212-213

^{๒๖} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “การศึกษาของชาติ จะป้อนการศึกษาแก่พลเมืองอย่างไรดี” (เพื่อนนอน 19 กุมภาพันธ์ 2506) ใน *คึกฤทธิ์ถึกเมืองไทย* (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2514), หน้า 203

^{๒๗} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *อีว* (กรุงเทพฯ : คอหฤญ, 2543), หน้า 47

^{๒๘} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “ไทย (โบราณ) เนรมิต,” (เพื่อนนอน 26 เมษายน 2506) ใน *คึกฤทธิ์ถึกเมืองไทย* (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2514), หน้า 266-267

พิพิธภัณฑ... การนุ่งผ้าแบบไทยไม่สะดวก... การรับประทาน
อาหาร... จะให้กลับเป็นไทยแท้... คงจะขลุกขลักมาก”^{๓๙}
ทั้งนี้ก็เพราะ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ต้องการให้คนไทยยอมรับการ
พัฒนาประเทศแบบตะวันตกนั่นเอง

นอกจาก “การปกครองแบบไทย” แล้ว องค์
ประกอบสำคัญอื่น ๆ ของ “ความเป็นไทย” ที่ ม.ร.ว.
คึกฤทธิ์นำเอาความคิดของปัญญาชนในอดีตมาเน้น หรือ
ปรับเปลี่ยนความหมายให้เหมาะสมแก่กาลสมัยจนเป็นที่ยอมรับ
อย่างกว้างขวาง และกลายเป็น “เอกลักษณ์” หรือ
อัตลักษณ์ไทยสืบมา มีดังต่อไปนี้

การนิยามความหมาย “พระมหากษัตริย์”

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มุ่งแสดงว่าในระบอบ “การปกครอง
แบบไทย” ภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นั้น นอกจาก
จะมี “ผู้นำแบบไทย” แล้ว ยังจำเป็นต้องมีพระมหากษัตริย์
และได้นิยามให้เห็นถึงสถานภาพและบทบาทพระ
มหากษัตริย์ในระบบ “การปกครองแบบไทย” ด้วย นอก
จากนี้ เนื่องจากตั้งแต่กลางทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ต้องการเป็นพวก “กษัตริย์นิยม” อย่างเต็มที่
จึงจำเป็นต้องเน้นอยู่เสมอว่า “พระมหากษัตริย์” มีความ
สำคัญและมีคุณค่าสูงสุดต่อ “ชาติไทย”

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ต้องการเน้นความหมายของพระ
มหากษัตริย์สองด้าน คือความศักดิ์สิทธิ์สูงส่งของสถาบัน
พระมหากษัตริย์ไทย ซึ่งเกิดจากการรับคติเทวราชาจาก
เขมร เพื่อจะทรงได้รับการเคารพสักการะอย่างสูงสุดจาก
คนไทย ขณะเดียวกัน ทรงเป็นผู้ปกครองที่กอปรด้วย
คุณธรรม ทำให้ทรงปกครองด้วยความเมตตากรุณาเหมือน
พ่อปกครองลูก ซึ่งลักษณะทั้งสองด้านของ “พระมหา
กษัตริย์” นี้มีความสำคัญต่อระบอบ “การปกครองแบบ
ไทย” ด้วย กล่าวคือ ด้านที่ทรงเป็นผู้ปกครองที่กอปรไป
ด้วยคุณธรรมจะส่งผลให้ “พระมหากษัตริย์” ทรงเป็นแบบ
อย่างในอุดมคติของ “การปกครองแบบไทย” ส่วนด้าน
ที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสถาบันศักดิ์สิทธิ์สูงส่งที่ผู้ใดจะ
ละเมิดมิได้นั้น จะทำให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในสถานะ

ที่สามารถควบคุมดูแลการใช้อำนาจของ “ผู้นำแบบไทย”
แทนประชาชน ผลก็คือ การเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
ในวาระเข้ารับตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี
ตลอดจนการเข้าเฝ้าถวายรายงานในเวลาที่เกิดเหตุวิกฤติ
ต่าง ๆ มีความสำคัญทางการเมืองอย่างแท้จริง มิใช่เป็นไป
ตามประเพณีเท่านั้น

เมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กล่าวว่า พระมหากษัตริย์สุโขทัย
ทรงเป็นผู้ควบคุมแขนงแห่งรัฐ จึงมีความหมายด้วยว่า
พระมหากษัตริย์ทรงควบคุมการใช้อำนาจของรัฐบาล
ดังที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้เขียนถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์
ในการควบคุมการใช้อำนาจของรัฐบาลไว้ในบทความที่
พระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน
คล้ายคลึงกับที่แสดงไว้ในปาฐกถาเรื่อง “การปกครองสมัย
สุโขทัย” ดังนี้

ประวัติศาสตร์ของไทยเรานั้นปรากฏว่ามีเบื้อง
หลังที่แตกต่างกันกับของชาติอื่น ๆ... คนไทยเราใน
สมัยก่อนมิได้คิดตั้งสถาบันหรือองค์การขึ้นเพื่อให้
อำนาจควบคุม “แขนง” แห่งสังคม ไทยเราได้ใช้ “หัว”
แห่งสังคม หรือสถาบันพระมหากษัตริย์นั่นเอง เป็น
เครื่องควบคุมมิให้เกิดความไม่เป็นธรรม และความ
ผิดพลาดบกพร่องต่าง ๆ ขึ้นได้และก็ได้ปกครองกันเป็น
สุขมาหลายร้อยปีด้วยวิธีการนี้... นี่เป็นหลักการที่คนไทย
เราได้ยึดถือมาโดยตลอด^{๔๐}

นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา แม้ว่า
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะรักษากรอบความคิดหลักเกี่ยวกับ “พระ
มหากษัตริย์” เอาไว้แต่ได้ปรับเปลี่ยนจุดเน้นในสถานการณ์
ทางการเมืองที่เปลี่ยนไป ใน *สี่แผ่นดิน* ซึ่งเขียนระหว่าง
พ.ศ. 2494-2495 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เน้นภาพของพระมหา
กษัตริย์ในฐานะหัวใจของชาติไทย และเน้นสถานะที่ทรง
เป็นบุคคลมากกว่าสถาบัน เพื่อจะสร้างความรู้สึกรักผูกพัน
และความรักต่อพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นมนุษย์
และเพื่อสร้างความสะเทือนใจต่อการสูญเสียการปกครอง
แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปใน พ.ศ. 2475 และยังคง
สูญเสียพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลไปอีกใน พ.ศ. 2489

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า 261

^{๔๐} ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “ในหลวงของประชาชน,” อ้างใน สละ ลิขิตกุล, *ในหลวงกับคึกฤทธิ์*, หน้า 103-104

ซึ่งจะส่งผลให้ผู้อ่านเห็นคุณค่าของ “พระมหากษัตริย์” พร้อมกับเกลียดชังนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ถือเป็นศัตรูทางการเมืองที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นบุคคล ที่มีบารมีมากจนยากที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์จะเอาชนะอย่างตรงไปตรงมา

ในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังคงนำเสนอภาพพระมหากษัตริย์รัชกาลปัจจุบันในฐานะที่ทรงเป็นบุคคล แต่มุ่งนิยามความหมายของ “พระมหากษัตริย์” เพื่อเน้นความใกล้ชิดระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน และหล่อหลอมความรู้สึกของประชาชนให้มีความผูกพันและความจงรักภักดีอย่างลึกซึ้งต่อพระมหากษัตริย์ พร้อมทั้งทำให้คนไทยมีความรู้สึกภาคภูมิใจในองค์พระมหากษัตริย์ในฐานะทรงเป็นตัวแทนของ “ชาติไทย” ที่เปี่ยมไปด้วยความมีอารยะ ซึ่งเมื่อทรงปรากฏพระองค์ต่อหน้าสายตาของชาวโลกแล้ว ก็ได้ส่งผลให้ “ชาติไทย” มีเกียรติและศักดิ์ศรีไม่ด้อยไปกว่าชาติอารยะใด ๆ ในโลก อย่างไรก็ตาม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้กล่าวถึง “พระมหากษัตริย์” ในฐานะสถาบันเป็นครั้งคราว เพื่อให้ “พระมหากษัตริย์” เป็นสถาบันที่มีความศักดิ์สิทธิ์ สูงส่งจนไม่มีผู้ใดจะละเมิดได้ และมีความสำคัญอย่างสูงในด้านต่าง ๆ ที่คนไทยจะสำนึกอยู่เสมอว่าจะต้องรักษาสถาบันนี้ไว้กับ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ตลอดไป

การนิยามความหมาย “พระมหากษัตริย์” ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ในทศวรรษ 2500 ยังมุ่งทำให้คนไทยยอมรับอำนาจของรัฐบาลทหารที่มีความจงรักภักดีอย่างสูงสุดต่อพระมหากษัตริย์ และทำการปกครองประเทศภายใต้การสอดส่องดูแลอย่างใกล้ชิดของพระองค์ นอกจากนี้ ยังมุ่งให้คนไทยมีเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ และยอมรับความสัมพันธ์ทางสังคมแบบมีลำดับชั้น เพราะการปฏิบัติต่อสถาบันพระมหากษัตริย์จะต้องเป็นไปโดยมีความสำนึกในเรื่อง “ที่ด้าวที่สูง” อย่างลึกซึ้ง การปลูกฝังความศักดิ์สิทธิ์สูงส่งของสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปลูกฝังให้คนไทยเชื่อมั่นในความถูกต้องของโครงสร้างสังคมที่ไม่เสมอภาค ซึ่งเป็นรากฐานของโครง

สร้างการเมืองที่ประชาชนปราศจากสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร และควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ทำให้คนไทยยอมรับ “การปกครองแบบไทย” โดยเห็นว่าไม่จำเป็นต้องมีสถาบันในระบอบประชาธิปไตย (เช่น รัฐสภาและองค์กรอิสระต่าง ๆ) เพื่อควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เพราะมี “พระมหากษัตริย์” ทรงสอดส่องดูแลการปกครองให้เป็นไปอย่างถูกต้องยุติธรรมอยู่แล้ว

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์นำเอาความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติมาเน้นอยู่เสมอ เช่นเดียวกับความคิดที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงถึงพร้อมด้วยทศพิธราชธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้ทรงกระทำแต่สิ่งที่ดีถูกต้องและทรงมีความห่วงใยในพสกนิกรเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น นอกจากจะทรงดำเนินโครงการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของพสกนิกร และสนับสนุนการพัฒนาประเทศของรัฐบาลแล้ว หากราษฎรได้รับความไม่เป็นธรรมจากผู้ปกครอง ก็สามารถจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้ การเน้นความคิดเหล่านี้ในทศวรรษ 2510 ทำให้ “พระมหากษัตริย์” ทรงมีความสำคัญเหนือรัฐบาลอย่างชัดเจน และเมื่อ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์เห็นว่าจอมพล ถนอม และจอมพลประภาสครองอำนาจนานเกินไปจนเป็นอุปสรรคต่อการที่ตนเองจะก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ก็เริ่มโจมตีรัฐบาล และได้เพิ่มเติมความคิดเกี่ยวกับ “พระมหากษัตริย์” ว่า เมื่อเกิดปัญหาทางการเมือง คือ ผู้ปกครองมิได้ทำหน้าที่ของ “ผู้ปกครองแบบไทย” แต่กลับใช้อำนาจไปในทางแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว “พระมหากษัตริย์” ก็จะทรง “กีดขวาง” การใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมดังกล่าว¹¹

จะเห็นได้จากพระราชกรณียกิจทั้งปวงว่าวาทกรรม “พระมหากษัตริย์ในระบอบการปกครองแบบไทย” ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สถาปนาขึ้นมานี้ ได้กลายเป็นฐานรองรับปฏิบัติการทางวาทกรรมของ “พระมหากษัตริย์” สืบมา ซึ่งส่งผลให้ทรงมีพระราชอำนาจอย่างสูงในสังคมการเมืองไทย

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้สร้างความหมายใหม่แก่ “พระ

¹¹ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “สยามรัฐหน้า 5,” (4 มกราคม 2515) ใน *สยามรัฐ* หน้า 5 เล่ม 9. (กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า, 2516), หน้า 307

พุทธศาสนา” ในฐานะที่เป็นส่วนประกอบสำคัญอีกอย่างหนึ่งของ “ความเป็นไทย” เน้นคือการสร้างความรับรู้ว่า พระพุทธศาสนาแบบโลกียธรรมเป็นที่มาของ “ความเป็นไทย” ในด้านต่าง ๆ เช่น ศิลปะไทย มารยาทไทย คติวัตรไทย รวมทั้งทำให้การปกครองของไทยเต็มไปด้วยความเมตตา เพราะผู้ปกครองแบบไทยยึดมั่นในคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ทำให้เป็นบุคคลที่มีศีลธรรมประจำใจและใช้อำนาจด้วยความถูกต้องยุติธรรม จนไม่จำเป็นต้องมีกลไกในการควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจ นอกจากนี้ พุทธศาสนาแบบโลกียธรรมยังเป็นแหล่งที่มาของศีลธรรมไทยที่ทำให้สังคมไทยเต็มไปด้วยระเบียบและความสงบสุข โดยที่ไม่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาประเทศ และทำให้สังคมไทยเป็น “สังคมที่เมตตา” มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่มีการกดขี่เบียดเบียนกันอย่างรุนแรง แม้จะมีการแบ่งชั้นทางสังคมอันเป็นเรื่องปรกติธรรมดาที่มีอยู่ในทุกสังคม แต่สังคมไทยก็มีลักษณะพิเศษ เพราะอิทธิพลของความเชื่อเรื่องกรรมของพุทธศาสนาทำให้คนทำได้เลื่อนชั้นและคนทำชั่วต้องถูกลงมา สังคมไทยจึงไม่มีการแบ่งชนชั้นอย่างตายตัว

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ทำให้คนไทยเห็นความสำคัญของโลกุตระธรรมในบางแง่ โดยจะกล่าวถึงโลกุตระธรรมเฉพาะเมื่อต้องการจะบรรลุดูประสงคบางอย่าง เช่น เพื่อยืนยันว่าพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่ลุ่มลึกกว่าศาสนาอื่น หรือเพื่อทำให้คนไทยยอมรับว่าความทุกข์เป็นธรรมดาของชีวิต จะได้ไม่เรียกร้องหรือกดดันรัฐบาลให้แก้ไขปัญหาดัง ๆ นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้ให้ทางเลือกแก่ชีวิตไว้ด้วย นั่นคือการบวช ทั้งนี้ เพื่อให้คนไทยเห็นว่า เมื่อสังคมไทยมีปัญหา ทางออกของสังคมไทยก็ไม่จำเป็นต้องเหมือนกับสังคมอื่น คือไม่จำเป็นต้องมีการปฏิวัติทางเศรษฐกิจแบบที่ “ซ้ายเก่า” เสนอ หรือมีการปฏิวัติทางสังคมและวัฒนธรรมแบบที่ “ซ้ายใหม่” ในเวลานั้นเสนอ” สังคมไทยที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น โดยมีศีลธรรมของพระพุทธศาสนากำกับระบบความสัมพันธ์

ระหว่างชนชั้นที่อยู่ใน “ที่สูง” กับชนชั้นที่อยู่ใน “ที่ต่ำ” ย่อมทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่ดี ดังนั้น นอกจาก “พระมหากษัตริย์” แล้ว “พระพุทธศาสนา” ก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ “เมืองไทยนี้ดี” คนไทยจึงต้องยอมสละแม้แต่ชีวิต เพื่อรักษา “พระมหากษัตริย์” และ “พระพุทธศาสนา” เอาไว้ เพื่อให้ “เมืองไทยนี้ดี” ตลอดไป

“ความเป็นไทย” หรือ “เอกลักษณ์ไทย” ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์สร้างขึ้นดังกล่าวข้างต้นเป็นที่ยอมรับอย่างรวดเร็วและกว้างขวางนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา เพราะตอบสนองต่อความต้องการของคนหลากหลายกลุ่มในสังคมไทย คนเหล่านั้นเติบโตขึ้นมาในยุคที่สังคมไทยประสบกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และเผชิญกับความผันผวนทางเศรษฐกิจและการเมืองหลายครั้ง ทำให้เกิดความสับสนและรู้สึกถึงความไม่มั่นคงในชีวิต จนโยหาสถานที่หรือแบบแผนที่จะทำให้ “ชาติไทย” มีระเบียบ ความมั่นคง ความสงบสุข และความเจริญก้าวหน้า คำอธิบายของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ให้คำตอบที่คนเหล่านั้นพอใจ

กลุ่มเจ้านายได้รับการฟื้นฟูเกียรติยศ และอำนาจภายหลังจากที่สถานภาพตกต่ำลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เพราะนับตั้งแต่เขียน *สี่แผ่นดิน* เป็นต้นมา ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ได้ทำให้ศิลปะและวัฒนธรรมของชนชั้นสูงกลับมาเป็นหัวใจของอารยธรรมไทยอีกครั้งหนึ่ง และทำให้คนไทยรับรู้ “พระมหากษัตริย์ไทย” แม้ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็มาจากการเลือกตั้ง เห็นความสำคัญของเสรีภาพ และทำการปกครองเพื่อประโยชน์สุขของราษฎร และชนชั้นสูงก็ได้มีได้ค้ำชูจริตชนชั้นที่อยู่ใต้การปกครองแต่อย่างใด

แนวความคิดเรื่อง “การปกครองแบบไทย” ทำให้ผู้ปกครองในระบอบใหม่รวมทั้งข้าราชการมีความชอบธรรมในการใช้อำนาจ ส่วนทหารก็ได้รับการฟื้นฟูเกียรติยศ หลังจากประสบความพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 และในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เพราะ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์คอยย้าให้สังคมตระหนักอยู่เสมอว่าทหารเป็นผู้ปกป้อง “ชาติ

“ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ก่อนจะถึง 14 ตุลา: ความเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาปัญญาชนภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร (พ.ศ. 2508-2516)” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), หน้า 304-373

ไทย” และ “ความเป็นไทย”

ส่วนคนจีนที่อยู่ในเมืองไทย ก็มีปัญหานั้นเองมาจากการที่จีนแผ่นดินใหญ่เปลี่ยนเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ ความหวังที่จะกลับไปเมืองจีนริบหรี่ลง แม้แต่การติดต่อกับญาติพี่น้องในเมืองจีนก็ยากจะกระทำได้อีกทั้งได้ผ่านประสบการณ์อันเจ็บปวดมาแล้ว จากนโยบายต่อต้านจีนตามคติเชื้อชาตินิยมของรัฐบาลไทยในทศวรรษ 2480 ชาวจีนเหล่านี้ต้องการคำตอบให้แก่ตนเองว่าจะดำรงชีวิตอยู่ในเมืองไทยอย่างไร ตนเองและครอบครัวจึงจะได้รับความมั่นคง มีความเจริญก้าวหน้าและความสงบสุขในชีวิต การนิยาม “ความเป็นไทย” ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ทำให้ชาวจีนมีโอกาสเรียนรู้ “ความเป็นไทย” และ “กลายเป็นไทย” ได้ง่ายขึ้น ซึ่งทำให้ได้สิทธิต่าง ๆ ในฐานะพลเมืองของ “ชาติไทย” เพิ่มขึ้นตามลำดับ อย่างไรก็ตามการเรียนรู้ “ความเป็นไทย” นี้มิได้ทำให้ลูกจีนกลายเป็นไทยโดยอัตโนมัติ เนื่องจากการที่รัฐไทยในทศวรรษ 2480 ได้ปลูกฝังมโนทัศน์ “ชาติไทย” แบบ “เชื้อชาตินิยม” อย่างเข้มข้น จนปรากฏในเพลงชาติ งานเขียนทางประวัติศาสตร์ บทละครอิงประวัติศาสตร์ ตลอดจนบทเพลงปลุกใจ จนลักษณะทางกายภาพของ “เชื้อชาติ” กลายเป็นข้อจำกัดของ “การกลายเป็นไทย” และจนกระทั่งถึงครึ่งหลังของทศวรรษ 2510 “ลูกจีน” จำนวนไม่น้อยก็ยังประสบปัญหาวิกฤตอัตลักษณ์และพยายามแสวงหาอัตลักษณ์ใหม่ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของการเกิดขบวนการนักศึกษาในทศวรรษนั้น

ภายหลังทศวรรษ 2510 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ยังคงนิยาม “ความเป็นไทย” อยู่เสมอ ที่สำคัญคือ “ความเป็นไทย” ในหนังสือ *ลักษณะไทย* และ *ขุนช้างขุนแผนฉบับอ่านใหม่* ความหมายของ “ความเป็นไทย” ในทศวรรษ 2520-2530 นี้ มิได้แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญจากที่ได้นิยามมาก่อนหน้านี้เพียงแต่ใช้บางมิติของ “ความเป็นไทย” ในการบรรจุจุดมุ่งหมายทางการเมืองเฉพาะหน้าบางอย่าง และแม้ว่าหนังสือ *ลักษณะไทย* จะเน้นเฉพาะ “พระมหากษัตริย์” ในฐานะหัวใจของ “ความเป็นไทย” แต่ *ขุนช้างขุนแผนฉบับอ่านใหม่* ก็กลับมาเน้นความสำคัญของพระพุทธ

ศาสนาและความจงรักภักดีอย่างสูงของ “ทหาร” คือ “พระมหากษัตริย์” อีกครั้งหนึ่ง ดังนั้น การนิยาม “ความเป็นไทย” ในทศวรรษ 2520-2530 จึงเสริมให้ “ความเป็นไทย” ที่คนไทยรับรู้มีพลังแข็งแกร่งยิ่งขึ้น และเป็นความคิดกระแสหลักในสังคมไทยสืบมา

“ความจริง” ที่ “ความเป็นไทย” กระแสหลักสร้างขึ้นในสังคมไทย

จากอิทธิพลของ “ความเป็นไทย” ที่ปัญญาชนในอดีตนิยาม และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ทำให้มีพลังแข็งแกร่งยิ่งขึ้น ได้ทำให้เกิด “ความจริง” อันสำคัญขึ้นมาในสังคมไทย นั่นก็คือ ทำให้คนไทยมีวิถีคิดที่ว่า “สังคมที่ไม่มีการเมือง” เป็นสังคมที่ดี และจากการที่คนไทยยึดมั่นใน “ความเป็นไทย” นี้ ยังทำให้เกิด “ความเจ็บปวดทางการเมือง” เป็นเวลานาน จนกล่าวได้ว่า “ความเป็นไทย” ทำให้ระบอบการเมืองแบบเผด็จการมีคามมั่นคงอย่างมาก

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ทำให้คนไทยมอง “การเมือง” ในความหมายแคบ คือเห็นว่าเป็นเรื่องของการแข่งขันอำนาจและผลประโยชน์ ซึ่งก่อให้เกิดผลร้ายต่าง ๆ ตามมา ผู้นำที่เป็นนักการเมืองก็คำนึงถึงแต่คะแนนเสียงที่ตนจะได้รับในการเลือกตั้ง จนไม่สามารถกระทำในสิ่งที่ถูกต้องหรือสิ่งที่สมควรจะกระทำในฐานะที่เป็นผู้นำของชาติ⁴³

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ทำให้คนไทยเห็นว่า สังคมที่ดีจะมีขึ้น หรือจะดำรงอยู่ได้ ก็ต่อเมื่อมี “ผู้นำแบบไทย” ที่มีชนนักการเมือง “ความเป็นไทย” ที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์นิยามจึงส่งผลให้สังคมไทยเป็น “สังคมที่ไม่มีการเมือง” หรือทำให้เกิด “ความเจ็บปวดทางการเมือง” ขึ้นในสังคมไทย เพราะโดยหลักการแล้วถือว่าทั้ง “ผู้นำแบบไทย” และประชาชน ล้วนแต่อยู่นอกพื้นที่ทางการเมือง เมื่อผู้นำไม่ต้องเสียเวลาไปกับ “การเมือง” (หากใช้ภาษาในปัจจุบันก็คือ “การเมืองนิ่ง”) แล้ว ผู้นำก็จะสามารถอุทิศเวลาให้แก่การทำงานเพื่อชาติได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้ ประชาชนไม่ต้องวิตกกังวลเลยว่า ผู้นำจะใช้อำนาจไปในทางมิชอบ เพราะนอกจากการนับถือพระพุทธศาสนา (รวมทั้งการเจ้าหาพระภิกษุที่ประชาชน

⁴³ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “สงครามผิวในสหรัฐ” (3) (“เพื่อนนอน” 17 มิถุนายน 2506) ใน *สงครามผิว*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2545), หน้า 240

เลื่อมใสศรัทธา) จะทำให้ผู้นำมีศีลธรรมประจำใจแล้ว พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงเป็นพลังบริสุทธิ์ ก็จะทรงกำกับดูแลให้ผู้นำทำการปกครองอย่างถูกต้องยุติธรรมด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่าในระยะหลังคนไทยเริ่มเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพ แต่สิทธิและเสรีภาพที่คนไทยทั่วไปต้องการก็ได้แก่สิทธิเสรีภาพที่จะรับรู้ข่าวสารว่า ผู้นำและบริวารคอร์รัปชันหรือใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวหรือไม่ หากพบว่า ใช้อำนาจในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว โดยไม่สามารถแก้ปัญหาหรือสร้างความเจริญให้แก่ชาติบ้านเมือง ก็จะได้ทำการเลือกตั้งผู้ปกครองคนใหม่ ซึ่งทำให้คนไทยพยายามเรียกร้องรัฐธรรมนูญเพื่อจะมีสิทธิในการเลือกตั้ง คนไทยไม่มีความต้องการที่จะเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หรือกระจายอำนาจให้ชาวบ้านมีสิทธิในการจัดการทรัพยากร และไม่ต้องการให้มีเสรีภาพทางการเมืองในแง่ของเสรีภาพในการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ เกี่ยวกับทรัพยากร อีกทั้งยังเห็นว่า การทำเช่นนั้นจะก่อให้เกิดความวุ่นวายขึ้น ดังนั้น สิ่งที่คนไทยต้องการคือ “ผู้นำแบบไทย” ที่เข้มแข็งและเด็ดขาด มีธำรงสังคมที่เข้มแข็ง

“การปกครองแบบไทย” ทำให้คนไทยให้ความสำคัญแก่ผู้นำอย่างสูง และทำให้ประชาธิปไตยในทัศนะของคนไทยเน้นไปที่การเลือกตั้งผู้ปกครอง เพื่อให้ได้ “คนดี” มาปกครองบ้านเมืองมิใช่เรื่องของการยอมรับสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคทั้งในการดำรงชีวิต ในการจัดการทรัพยากรและในการควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การใช้อำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของผู้นำนั้น หากทำให้ประชาชนเชื่อได้ว่าเป็นการใช้อำนาจเพื่อความมั่นคงของชาติหรือเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวม ก็เป็นการกระทำที่คนไทยสรรเสริญ อีกทั้งยังเชื่อดูด้วยว่า การแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชาติและการพัฒนาชาตินั้น จำเป็นจะต้องพึ่ง “ผู้นำแบบไทย” ความเชื่อเช่นนี้สัมพันธ์กับการมองเห็นว่า ประชาชนตกอยู่ในวิถัจกร “วัง-จน-เจ็บ”⁴⁴ และไม่สามารถที่จะพึ่งตนเองได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่คนไทยให้ความสำคัญแก่

“ระเบียบ” นั้น ไม่ได้หมายถึงระเบียบที่มีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อในความเสมอภาค และเสรีภาพของปัจเจกชน ซึ่งมีสิทธิปัญญาและเหตุผลในการตัดสินใจ เพราะหลวงวิจิตรวาทการมุ่งเปลี่ยนวิถีคิดของคนไทยให้อยู่ในกรอบที่ผู้นำต้องการ ด้วยกระบวนการที่เรียกว่า “มนุสสปฏิวัติ” ส่วนม.ร.ว. คึกฤทธิ์ให้ความสำคัญแก่ระเบียบที่เกิดจากการที่บุคคลตระหนักในหน้าที่ตามสถานภาพของตน และการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นโดย “วิธีที่ต่ำที่สุด” พร้อมกับคอยเตือนให้ระวังการใช้เสรีภาพจนเกินขอบเขตอยู่เสมอ เนื่องจากมีความคิดว่าคนไทยส่วนใหญ่ยังไม่อยู่ จึงระแวงว่าถ้าคนไทยมีเสรีภาพก็จะนำไปสู่ความวุ่นวาย เมื่อใดที่มีการกระทำ “ผิดระเบียบ” เกิดขึ้น รวมทั้งการละเมิดคือ “ความเป็นไทย” ซึ่งเป็นที่มาของ “ระเบียบ” ในสังคมไทย “ผู้นำแบบไทย” ซึ่งทำหน้าที่ “รักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ” ก็มีความชอบธรรมที่จะใช้ความรุนแรงในการปราบปราม

นอกจากนี้ การพัฒนาประเทศภายใต้ผู้นำแบบไทยที่มีความเมตตากรุณา (หรือเอื้ออาทร) โดยมีพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงห่วงใยในพสกนิกร เสด็จไปทรงรับปัญหาและทรงติดตามดูแลการแก้ปัญหาและการพัฒนาประเทศของรัฐบาลอย่างใกล้ชิด ได้กลายเป็นความหวังของปัญญาชน นักวิชาการ และคนทั่วไปในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาว่าจะช่วยแก้ไขปัญหาดัง ๆ ของประเทศ โดยเฉพาะปัญหาความยากจน การฝากความหวังไว้ที่การพัฒนาภายใต้ “การปกครองแบบไทย” เช่นนี้ ทำให้เกิด “ความเจ็บทางการเมือง” ตลอดทศวรรษ 2500 สืบมาจนถึงต้นทศวรรษที่ 2510

จนกระทั่งถึงกลางทศวรรษ 2510 “ความเจ็บทางการเมือง” จึงถูกทำลายลงในช่วงสั้น ๆ เมื่อเกิดการค้นพบว่า ยังมีคนจนอยู่อีกมากมายในเมืองไทย ทั้ง ๆ ที่ได้ทำการพัฒนามานานกว่าสิบปีแล้ว ปัญญาชน นักวิชาการ และนักศึกษา เริ่มเห็นว่า การพัฒนาล้มเหลว คำอธิบายของม.ร.ว. คึกฤทธิ์ที่ว่าความล้มเหลวในการพัฒนาเกิดขึ้นจากปัญหาการคอร์รัปชัน ซึ่งหมายถึงการละเมิดศีลธรรมของ

⁴⁴ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “ขุนช้างขุนแผนฉบับอ่านใหม่,” ใน *หนังสืออนุสรณ์คึกฤทธิ์ ปราโมช* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 252

“ผู้นำแบบไทย” (ที่จะต้องใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม) มีส่วนอย่างสำคัญในการทำให้คนไทยคือด้านรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ที่คนไทยเกิดความรู้สึกขาดความมั่นคงอย่างมาก เมื่อพบว่าคอมมิวนิสต์กำลังจะได้ชัยชนะในอินโดจีน และเศรษฐกิจกำลังจะทรุดโทรมลง เนื่องจากการถอนฐานทัพของสหรัฐอเมริกา ทำให้เป็นที่รับรู้กันทั่วไปว่า รัฐบาลจอมพล อดุลยเดช ปรีดีอรรถกุล ไม่สามารถจะปกครองให้คนไทยอยู่เย็นเป็นสุขอีกต่อไป เสี่ยงเรียกร้องรัฐธรรมนูญ จึงหนาแน่นขึ้น ด้วยความหวังว่าจะเกิดการเลือกตั้งเพื่อเปลี่ยนตัวผู้ปกครอง แทนที่จะปล่อยให้เกิดการสืบทอดอำนาจในกลุ่มเครือญาติของผู้นำทางทหาร ซึ่งสังคมไม่ไว้วางใจเสียแล้วว่าเป็นผู้นำที่ดีมีคุณธรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เมื่อประกอบกับมีข่าวลือว่าผู้นำทางทหารจะนำระบอบสาธารณรัฐมาใช้ ซึ่งแสดงว่าไม่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เพียงพอที่จะทำการปกครองภายใต้การดูแลของพระองค์ ก็ทำให้การต่อต้านรัฐบาลทหารได้รับการสนับสนุนจากประชาชน ซึ่งเชื่อในความสำคัญสูงสุดของ “พระมหากษัตริย์” คือ “ชาติไทย” อย่างกว้างขวาง

จะเห็นได้ว่าเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เกิดขึ้นในกรอบความหมาย “ความเป็นไทย” ที่คนไทยรับรู้ และ “ความเป็นไทย” มีบทบาทอย่างมากในความขัดแย้ง และการต่อสู้ทางการเมืองภายหลัง 14 ตุลาคม 2516 โดยที่คนไทยทั่วไปถูกทำให้เชื่อว่า ขบวนการนักศึกษาตกเป็นเครื่องมือของ “คนอื่น” และกำลังจะทำลาย “ความเป็นไทย” ลงไป พร้อมกับรู้สึกว่าการเมืองทำให้สังคมเต็มไปด้วยความวุ่นวายและเกิดความต้องการที่จะให้สังคมไทยกลับไปสู่สภาวะ “ไม่มีการเมือง” อีกครั้งหนึ่ง ผลก็คือเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ได้เกิดขึ้น โดยที่วิธีคิดในกรอบ “ความเป็นไทย” ส่งผลให้คนไทยยอมรับการปราบปราม ขบวนการนักศึกษาอย่างรุนแรงโดยคุณ

จะเห็นได้ว่า การเมืองไทยในช่วง 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 ไม่อาจอธิบายได้ด้วยคำพิจารณาแต่เฉพาะอิทธิพลของความคิด “ซ้ายเก่า” และ “ซ้ายใหม่” ในขบวนการนักศึกษาเท่านั้น เพราะความหมายของ “ความเป็นไทย” กระแสหลักมีผลต่อเหตุการณ์ตั้งแต่ 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 อย่างลึกซึ้ง และอิทธิพลของ “ความเป็นไทย” นี้เอง ที่ทำให้คนไทยยอมรับโครงสร้าง

สังคมที่แบ่งคนเป็นลำดับชั้น และโครงสร้างการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจตลอดมา โดยที่ “ความเสมอภาค” และ “ระบอบประชาธิปไตยที่มีรากฐานอยู่บนความเสมอภาค” ที่บางส่วนของขบวนการนักศึกษาเคลื่อนไหวเรียกร้อง ไม่เคยมีความสำคัญอย่างแท้จริงในทัศนะของคนไทย

จนกระทั่งปัจจุบัน ก็ยังเห็นได้ชัดว่า ทรราชที่ผู้นำ ยังคงแสดงบทบาทว่า เป็นผู้มีความเอื้ออาทร และเป็นผู้เสียสละความสุขส่วนตัวมาทำงานรับใช้ประเทศชาติ เพื่อให้มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และสามารถแก้ไข ปัญหาที่ส่งผลให้สังคมขาดระเบียบและความมั่นคงด้วยความเข้มแข็งเด็ดขาด ทรราชนั้นคนไทยก็จะยังคงอยู่ใน “ความเลียบทางการเมือง” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อคนไทยมีความเชื่อมั่นว่าการปกครองโดย “ผู้นำแบบไทย” นั้น อยู่ภายใต้การสอดส่องดูแลอย่างใกล้ชิดของ “พระมหากษัตริย์” ซึ่งทรงเปี่ยมด้วยพระปัญญาบารมีและพระมหากรุณาธิคุณ พระองค์จะทรงเป็นที่พึ่งในการแก้ปัญหาและการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรือง และทรงคอยดูแลมิให้รัฐบาลออกนอกกรอบนอกทาง หรือใช้อำนาจเกินขอบเขต หรือไม่เป็นธรรม ประชาชนไทยจึงไม่มีความจำใจเป็นใด ๆ ที่จะต้องเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อเรียกร้องสิทธิ หรือเพื่อควบคุมตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล

อาจกล่าวได้ว่า ในทัศนะของคนไทยทั่วไป การมีผู้นำที่มีอำนาจเด็ดขาดสูงสุดภายใต้พระมหากษัตริย์ของพระมหากษัตริย์ ช่วยให้เกิดสมรรถภาพในการแก้ปัญหาสังคมและการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ได้ดีกว่าการเมืองในระบอบรัฐสภาอย่างเทียบกันไม่ได้

เป็นที่น่าสังเกตว่าอิทธิพลของความคิดเรื่อง “การปกครองแบบไทย” ทำให้คนไทยให้ความสำคัญแก่การเลือก “คนดี” มาเป็นผู้ปกครอง เมื่อได้ “คนดี” มาแล้ว ก็ปล่อยให้ “คนดี” ทำหน้าที่ปกครองประเทศไปตามแต่จะเห็นสมควร เพราะ “คนดี” ย่อมมีคุณสมบัติต่าง ๆ สำหรับการทำหน้าที่ผู้ปกครองที่ดีอย่างสมบูรณ์ เช่น มีความรู้ความสามารถและมีคุณธรรม ส่วนประชาชนซึ่งยังคงตกอยู่ในวัฏจักร “ไม่ จน เจ็บ” ย่อมไม่อยู่ในฐานะที่จะควบคุมตรวจสอบผู้ปกครอง หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใด ๆ หากพบว่าผู้นำไม่ใช่ “คนดี” จริง ทางออกก็อยู่ที่การเลือก “คนดี” คนใหม่เข้ามาทำหน้าที่แทน มิใช่

การที่ประชาชนจะเข้าไปมีบทบาทในพื้นที่ทางการเมือง เพื่อถ่วงดุล ควบคุม และตรวจสอบการใช้อำนาจ หรือ กดดันให้ผู้มีอำนาจที่ประชาชนต้องการ

ภายใต้ความคิดเรื่อง “การปกครองแบบไทย” การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและเจ้าหน้าที่รัฐไม่เคยครอบคลุมถึงความบกพร่องในการกำหนดนโยบายการพัฒนาที่ไม่สมดุล การจัดการทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม และการขาดมาตรการในการกระจายรายได้ที่เหมาะสม แต่เน้นไปที่ความบกพร่องทางศีลธรรมของตัวบุคคลซึ่งไม่ได้ทำหน้าที่ของ “ผู้นำแบบไทย” อย่างถูกต้อง ทางแก้ปัญหาจึงอยู่ที่การเปลี่ยนตัวบุคคล ไม่ใช่ “คนชั่ว” มีอำนาจ มีอิทธิพลเคลื่อนไหวกดดันให้เปลี่ยนระบบหรือโครงสร้าง อิทธิพลของความคิดเรื่อง “การปกครองแบบไทย” นี้ทำให้ระบอบเผด็จการไม่ใช้ระบอบการปกครองที่เลวร้ายในทัศนะของคนไทย ตรงกันข้าม คนไทยจะคิดว่าถ้าได้ผู้นำที่เป็น “คนดี” ระบอบการปกครองแบบเผด็จการก็จะเป็นระบอบที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการแก้ปัญหาและการพัฒนาประเทศ

“สังคมที่ไม่มีการเมือง” หรือ “ความเจ็บทางการเมือง” ยังเป็นผลมาจากการที่คนไทยยอมรับในเรื่องของ “ที่สูง” และ “ที่ต่ำ” และเห็นว่าความไม่เสมอภาคเป็นเรื่องปกติธรรมดา แม้ว่าการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จะทำให้ความเสมอภาคทางสังคมกลายเป็นอุดมคติของคนจำนวนไม่น้อย แต่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์มีบทบาทอย่างสำคัญในการทำให้วัฒนธรรมแบบ “รู้ที่ต่ำที่สูง” กลับมามีอิทธิพลอีกครั้งหนึ่ง เพียงแต่ไม่สามารถเน้นหลักชาตินิยมในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ต้องหาทางปลุกฝังให้คนไทยยอมรับความสัมพันธ์ทางสังคมแบบมีลำดับชั้น ด้วยการนิยามความหมายของ “ความเป็นไทย” ในด้านต่าง ๆ เพื่อครอบงำวิถีคิดของคนไทย เช่น การให้ความสำคัญแก่การใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง ซึ่งหมายรวมถึงการใช้ภาษาอย่างเหมาะสมแก่สถานภาพของคนในระดับชั้นต่าง ๆ การปฏิบัติตามมารยาทไทยหรือการวางตัวอย่างเหมาะสมในความสัมพันธ์ระหว่างคนที่มีสถานภาพต่างกัน เป็นต้น ดังนั้น การเข้าถึงทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียมกันอย่างมาก และความไม่เป็นธรรมอย่างสูงในการกระจายรายได้ จึงเป็นเรื่องที่คนไทยทั่วไปไม่เห็นว่าเป็นปัญหา และไม่คิดว่าควรจะต้องเคลื่อนไหวเพื่อกดดันให้เกิดการแก้ไข “ปัญหา” อย่างจริงจัง

กล่าวได้ว่า การยอมรับโครงสร้างสังคมที่แบ่งคน

ออกเป็นลำดับชั้นว่าเป็นเรื่องถูกต้องและดีงาม เพราะทำให้เกิด “ระเบียบ” “ความมั่นคง” และ “ความสุข” ทำให้คนไทยยอมรับการใช้อิทธิพลและยอมรับความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ได้ง่าย หรือถึงกับเห็นว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา การเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ของประชาชน และการต่อต้านผู้ที่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ ของประชาชน จึงเกิดขึ้นอย่างเบาบางและไม่ได้รับการสนับสนุนจากสังคมเท่าใดนัก “ความเป็นไทย” ที่จริงคือระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบมีลำดับชั้นจึงเป็นส่วนหนึ่งของความรุนแรงเชิงโครงสร้าง เพราะวิถีคิดที่เห็นความไม่เสมอภาคเป็นเรื่องที่ “ถูกต้อง” นี้ ทำให้คนไทยเฉยเมยต่อความไม่เป็นธรรมที่มีอยู่ในแทบทุกมิติของสังคม ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย ในโครงสร้างและนโยบายทางการเมือง ในโครงสร้างและนโยบายทางเศรษฐกิจ ในความสัมพันธ์ระหว่างชั้น ระหว่างเพศ หรือระหว่างคนต่างสถานภาพ ในกระบวนการยุติธรรม ตลอดจนในชีวิตประจำวัน ซึ่งเมื่อระบบเศรษฐกิจทุนนิยมขยายตัวเข้มข้นและกว้างขวางขึ้น และการแข่งขันทรัพยากรเป็นไปอย่างรุนแรง ก็ทำให้ปัญหาการสูญเสียทรัพยากร หรือการไม่มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตที่ “คนระดับล่าง” ประสบ ยิ่งทำร้ายคนเหล่านี้หนักหน่วงยิ่งขึ้น โดยที่ “คนระดับล่าง” ทั้งหลายปราศจากสิทธิอันชอบธรรมที่จะเคลื่อนไหวเรียกร้องความเป็นธรรมจากรัฐและสังคม

จะเห็นได้ว่า การชุมนุมประท้วงหรือการชุมนุมเพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการเรียกร้องสิทธิใด ๆ ของกลุ่มคนที่เสียเปรียบในสังคมไทย เป็นการกระทำที่คนไทยไม่ได้รับการสนับสนุน อีกทั้งมิได้เห็นว่าการชุมนุมนั้นเป็นสิทธิอันชอบธรรม แต่เห็นว่าเป็นการ “ใช้เสรีภาพเกินขอบเขต” ที่สร้างความปั่นป่วนวุ่นวายไร้ระเบียบขึ้นในสังคม ทำให้เสถียรภาพของชาติและเป็นอุปสรรคต่อการลงทุนและการท่องเที่ยวของชาวต่างชาติ การเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่เสียเปรียบจึงไม่มีพลัง และ “ประชาสังคม” ของไทยก็อ่อนแอตลอดมา นับเป็น “ความจริง” ประการหนึ่งที่เห็นได้ชัดว่าเกิดจากความหมายของ “ความเป็นไทย” กระแสหลักที่กำหนดวิถีคิดหรือวิธมองปัญหาของคนไทยในระบอบหลายทศวรรษที่ผ่านมา

ความสำเร็จที่สำคัญอีกประการหนึ่งของปัญญาชนกระแสหลัก คือ การทำให้คนไทยเห็นว่า “ความเป็นไทย”

ทำให้ “เมืองไทยนี้ดี” ถึงแม้เมืองไทยจะมีปัญหามากมาย แต่ก็ยังดีกว่าชาติอื่น ๆ เพราะการนับถือพระพุทธศาสนา ทำให้คนต่างชนชั้นต่างฐานะกันมีความเมตตากรุณาต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีเอกภาพระหว่างคนในชาติ เพราะมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจ “ความเป็นไทย” จึงช่วยให้สังคมไทยไม่มีความขัดแย้งหรือการกดขี่เบียดเบียนกันอย่างรุนแรง เพราะพระพุทธศาสนา ทำให้คนไทยมีความเมตตากรุณาและมีขันติธรรม และพระมหากษัตริย์ทรงเป็นมิ่งขวัญและเป็นศูนย์รวมของความจงรักภักดี ซึ่งทำให้ทรงเป็นศูนย์กลางแห่งความสามัคคีของคนในชาติ นอกจากนี้ “การปกครองแบบไทย” ยังทำให้คนไทยอยู่เย็นเป็นสุขกว่าคนในชาติอื่น และทำให้ “ชาติไทย” เป็นชาติที่มีเอกราช มีความเจริญรุ่งเรือง และมีศักดิ์ศรีอันน่าภาคภูมิใจ ฯลฯ

จินตภาพ “เมืองไทยนี้ดี” เช่นนี้ ทำให้คนไทยยอมรับอำนาจเผด็จการของผู้นำ และยอมรับสภาพที่ชีวิตเต็มไปด้วยปัญหาได้ง่ายขึ้น เพราะถึงแม้ผู้นำจะใช้อำนาจเผด็จการในการปกครอง และแม้ว่าผู้ปกครองนั้นอาจใช้อำนาจแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวอยู่ไม่น้อย แต่ก็ไม่ได้ทำให้เมืองไทยอยู่ในสภาพเลวร้ายจนเกินไป ถึงอย่างไร เมืองไทยนี้ก็ยังดีกว่าชาติอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งดีกว่าชาติทั้งหลายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คนไทยจึงไม่ควรเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาล ตรงกันข้าม ควรจะสามัคคีกันไว้เพื่อทำให้ “เมืองไทยนี้ดี” ตลอดไป เพราะการแตกสามัคคีจะทำให้พวกคอมมิวนิสต์ได้โอกาสเข้ายึดครองและทำลาย “ความเป็นไทย” ลงไป และ “เมืองไทยนี้” ก็จะไม่ “ดี” อีกต่อไป

มโนทัศน์ “เมืองไทยนี้ดี” กลายเป็นกรอบให้การศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่เน้นบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่ “ชาติไทย” และเป็นกรอบในการศึกษาวิจัยวรรณคดีไทยในแนวสุนทรียศาสตร์ ซึ่งช่วยยืนยันว่าเมืองไทยมีความเจริญรุ่งเรืองทางภาษาและวรรณคดีมาแต่โบราณ และที่สำคัญยิ่งก็คือ มโนทัศน์ “เมืองไทยนี้ดี” ได้กลายเป็นกรอบในการเขียน

แบบเรียนทุกระดับสืบมาจนถึงปัจจุบัน^{๑๖} จึงสร้างจินตภาพเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยให้แก่คนไทย ว่าทุกสิ่งในสังคมและวัฒนธรรมไทยนั้นคืออยู่แล้ว ส่วนที่ไม่ดีล้วนเกิดจากอิทธิพลต่างชาติซึ่งทำให้คนไทยไม่สนใจความซับซ้อนของปัญหา และล้มเหลวในการแก้ปัญหาอยู่เสมอ

เนื่องจากปัญญานชนกระแสนี้ทำให้คนไทยรับรู้ว่า “เมืองไทยนี้ดี” เนื่องจากมี “ความเป็นไทย” ดังนั้น หากมีคนกลุ่มใดทำการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างขึ้นในสังคมไทยก็จะถูกมองอย่างระแวงว่ากำลังต้องการทำลาย “ความเป็นไทย” ซึ่งจะทำให้สภาวะ “เมืองไทยนี้ดี” ลื่นไถลลง คนไทยจึงต้องการความเปลี่ยนแปลงที่นำโดย “ผู้นำแบบไทย” แต่ไม่ต้องการความเปลี่ยนแปลงที่มาจากเคลื่อนไหวทางสังคม ดังนั้น ภายใต้รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ซึ่งแสดงให้เห็นความเป็น “ผู้นำแบบไทย” อย่างเต็มที่ และสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าด้วยการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจพร้อมกับทำให้เศรษฐกิจขยายตัวขึ้น คนไทยจึงมีความพึงพอใจเป็นอย่างมาก และอยู่ใน “ความเงียบทางการเมือง” ต่อมาแม้ว่าระบบการเมืองจะเป็น “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ก็ตาม

เป็นที่น่าสังเกตว่า การเคลื่อนไหวของคนชั้นกลางในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 มีปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือ คนไทยเห็นว่าผู้ก่อการรัฐประหารมิได้เป็น “ผู้นำแบบไทย” แต่มีความต้องการที่จะครอบครองอำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว คนไทยจึงวิตกกังวลว่าผู้นำทางทหารเหล่านั้นจะอยู่ในอำนาจอย่างยาวนาน เพราะภายใต้อำนาจของ “คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ” นี้ การเลือกตั้งเพื่อให้ “คนดี” ได้ปกครองบ้านเมืองก็ย่อมจะเกิดขึ้นไม่ได้ กล่าวได้ว่าคนไทยมิได้ต่อต้านระบอบการปกครองแบบเผด็จการ และมีได้ต่อต้านนโยบายทางเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่เป็นธรรม แต่ต่อต้านตัวบุคคลที่คนไทยไม่แน่ใจว่าเป็น “คนดี” หรือไม่เท่านั้น

ดังนั้น หลังเหตุการณ์พฤษภาคม พ.ศ. 2535 “ความเงียบทางการเมือง” จึงยังคงดำรงอยู่สืบมา และ “สังคมที่ไม่มีการเมือง” แต่มีผู้นำที่มีอำนาจเด็ดขาดสูงสุด

^{๑๖} โปรดดูรายละเอียดใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียน และอนุสาวรีย์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538) และ สายชล สัตยานุรักษ์, การเมืองและการสร้างความเป็นไทยโดย น.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (รายงานผลการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548)

ที่มีสมรรถภาพในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ ก็ยังคงเป็นที่ต้องการอย่างมาก นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นผู้นำในดวงใจของคนไทย โดยเฉพาะของคนชั้นกลาง เพราะเป็นผู้ไม่มีความปรารถนาในอำนาจแต่เสียสละความสุขส่วนตัวมาทำงานเพื่อบ้านเมืองและได้ใช้อำนาจที่ได้รับมาในการนำระเบียบ ความสงบสุข และความเจริญทางเศรษฐกิจมาสู่สังคมไทยอีกครั้งหนึ่ง คนชั้นกลางไม่ให้ความสนใจต่อการใช้ความรุนแรงโดยเจ้าหน้าที่รัฐในการแก้ปัญหาชาวบ้านที่บุรีรัมย์ ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐอ้างว่า “ฝ่าฝืนกฎระเบียบ” ทั้ง ๆ ที่เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์พฤษภาคม 2535 เพียงสามสัปดาห์ เช่นเดียวกับการใช้ความรุนแรงต่อชาวบ้านที่นครราชสีมาที่เกิดขึ้นตามมา⁴⁴ จนกระทั่งปัจจุบัน “ผู้นำแบบไทย” ที่มีอำนาจเด็ดขาดสูงสุด แต่ได้แสดงออกให้ปรากฏว่ามีความเมตตาเอื้ออาทรต่อประชาชน มีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระภิกษุบางรูปที่ประชาชนนิยม ซึ่งแสดงว่าเป็นผู้ยึดมั่นในพระพุทธศาสนายังคงเป็นขวัญใจของคนไทยส่วนใหญ่ ครบจนเป็นที่ประจักษ์ว่า ผู้นำนั้นใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวมากเกินไป ซึ่งเป็นการละเมิดศีลธรรมของ “ผู้นำแบบไทย” อย่างรุนแรง และเกิดความหวั่นวิตกกังวลไปในหมู่คนชั้นกลางว่าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะหยุดชะงัก โดยที่ผู้นำไม่สามารถแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ความนิยมที่มีต่อผู้นำดังกล่าวจึงได้เริ่มตกต่ำลง

ความคับแค้นของ “ความเป็นไทย”

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทยเปลี่ยนแปลงอย่างมากและรวดเร็ว จน “ความเป็นไทย” กระแสหลัก มีความหมายคับแคบเกินกว่าจะรองรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ส่งผลให้คนไทยยากที่จะปรับตัวได้ ในขณะที่เกิดปัญหาอันหลากหลายและซับซ้อนขึ้นมากในสังคมไทย

“ความเป็นไทย” ได้รับการนิยามเพื่อจรรโลงโครงสร้างสังคมที่มีลำดับชั้น ซึ่งเน้นการ “รู้ที่คำที่สูง” ทั้งมารยาทไทย ภาษาไทย ศีลธรรมไทย ฯลฯ แม้ว่าจะยอมรับการเลื่อนชั้นทางสังคม แต่การเลื่อนชั้นขึ้นอยู่กับความรู้

ความสามารถและศีลธรรมส่วนบุคคล โดยไม่มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง ที่เปิดโอกาสให้คนด้อยโอกาสได้มีโอกาสเลื่อนชั้นอย่างแท้จริง ขณะเดียวกัน “ความเป็นไทย” ก็ไม่มีพื้นที่ให้แก่คนชั้นกลางด้วย ดังนั้น จึงเกิดช่องว่างมากขึ้นเรื่อย ๆ ระหว่าง “ความเป็นไทย” ที่ปัญญาชนนิยามกับสภาพที่เป็นจริงของสังคมและวัฒนธรรมไทยที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งเมื่อถึงทศวรรษ 2510 นั้น โครงสร้างสังคมไทยประกอบด้วยชนชั้นใหม่ ๆ ที่แตกต่างไปจากเดิมมาก ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนไทยก็ห่างไกลจากกรอบของศีลธรรมไทยมากขึ้น เพราะเป็นความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์ที่เน้นเรื่องกำไรและขาดทุน ส่วนการใช้ทรัพยากรก็มีความหลากหลายมากขึ้น และการแข่งขันชิงทรัพยากรก็มีความรุนแรงขึ้นทุกที แต่การจัดการทรัพยากรของรัฐเป็นไปอย่างไม่สมดุล คือถ้าเอียงเข้าหานายทุน นักธุรกิจ และพ่อค้า และคนที่เสียเปรียบคือกรรมกรและชาวนา ความตึงเครียดและความขัดแย้งในสังคมไทยจึงสูงขึ้นมาก โดยที่ “ความเป็นไทย” ไม่สามารถจะแก้ปัญหาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผู้นำได้ทำหน้าที่ของ “ผู้ปกครองแบบไทย” แต่กลับแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวอย่างกว้างขวาง โดยไม่มีกลไกใด ๆ ใน “ความเป็นไทย” ที่จะทำการควบคุมตรวจสอบและผลักดันให้เกิดการบริหารประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ

ได้กล่าวแล้วว่า “โครงสร้างสังคมที่มีลำดับชั้นแบบไทย” นั้น เน้นว่าคนใน “ที่สูง” จะต้องมีความเมตตากรุณาต่อคนใน “ที่ต่ำ” ซึ่งทำให้ไม่เกิดการกดขี่ขูดรีดขึ้นในสังคม แต่การขยายตัวของระบบทุนนิยมซึ่งคนมีความสัมพันธ์กันในเชิงพาณิชย์เป็นด้านหลัก ทำให้เรื่องกำไรและขาดทุนกลายเป็นรากฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม จนศีลธรรมในข้อ “ความเมตตากรุณา” หดพลงลงไป เมื่อประกอบกับศีลธรรมที่ปัญญาชนกระแสหลักเน้นนั้น เป็นศีลธรรมแบบโลกียธรรมที่ต้องการให้คนไทยเชื่อฟังและปฏิบัติโดยไม่เข้าใจความคิดทั้งระบบของพระพุทธศาสนา อาศัยพระภิกษุสงฆ์และครูในฐานะปูชนียบุคคลเป็นผู้นำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาถ่ายทอด ทำให้ความเคารพศรัทธาต่อพระสงฆ์และครู เป็นเงื่อนไขสำคัญของการยอมรับและประพฤติปฏิบัติตามศีลธรรมเหล่านั้น ซึ่งปรากฏว่า ใน

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 190

ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา สถานภาพของพระภิกษุสงฆ์ และครูในสังคมไทยได้ตกต่ำลงมากเมื่อเปรียบเทียบกับคนชั้นกลางกลุ่มอื่น ๆ ทำให้ “ศีลธรรมไทย” ไม่มีพลังที่จะเป็นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันอีกต่อไป ดังนั้น ในขณะที่รัฐไม่มีนโยบายทำให้เกิดการกระจายรายได้อย่างแท้จริง ช่องว่างของรายได้ระหว่างคนรวยกับคนจนซึ่งกว้างขึ้นเรื่อย ๆ ก็ทำให้คนจนเดือดร้อนมากกว่าเดิมเป็นอันมาก โดยที่ “ความเป็นไทย” ในทางศีลธรรม ไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม และปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมได้เลย

สำหรับการทำให้พระพุทธศาสนาเป็น “หัวใจ” อย่างหนึ่งของ “ความเป็นไทย” โดยที่ปัญญาชนกระแสหลักและเลขาธิการธรรม ก็ทำให้พระพุทธศาสนาแบบโลกียธรรมที่คนไทยนับถือ “แคบ” เกินกว่าจะตอบสนองต่อชีวิตและปัญหาที่ซับซ้อนในยุคทุนนิยม-คนไทยไม่สามารถประยุกต์แนวความคิดทางพระพุทธศาสนามาใช้ในเงื่อนไขแวดล้อมของชีวิตที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น” และบทบาทของปัญญาชนศีลธรรมที่ตายตัว ก็ไม่เอื้อต่อการปรับตัวของคนไทยในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งคนไทยจะต้องคิดและตัดสินใจ ปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งปัญหาทางจริยธรรมด้วยตนเองอยู่ตลอดเวลา

ไม่เพียงแต่ “ความเป็นไทย” จะแคบเกินไปสำหรับคนใน “ชนชั้น” ที่มีมาแต่เดิมเท่านั้น ยังแคบมากขึ้นไปอีกเมื่อเกิดคนกลุ่มคนใหม่ ๆ ในยุคพัฒนาประเทศ คนหลากหลายกลุ่มทั้งที่เกิดขึ้นมาใหม่และที่มีมาแต่ในสังคมไทยนี้ อยู่ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกด้าน และเป็นสังคมที่มีความแตกต่างระหว่างคนในแต่ละระบบนิเวศ แต่ละกลุ่มอาชีพ แต่ละระดับรายได้ แต่ละระดับการศึกษา ฯลฯ และยังมีการขยายตัวของวัฒนธรรมอเมริกันที่ทำให้วิถีชีวิตของคนหลากหลายกลุ่มเปลี่ยนแปลงไป จนความแตกต่างหลากหลายที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคมไทยในทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา มีมากเกินกว่า “ระเบียบ” ที่ถูกกำหนดไว้ใน “ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบไทย” จะสามารถรองรับได้ คนไทยจึงอยู่ในภาวะสับสนงุนงงท่ามกลาง

กลางค่านิยมเดิมที่ “ความเป็นไทย” มอบให้ กับค่านิยมใหม่ ๆ ซึ่งแตกต่างหรือแม้แต่ขัดแย้งกับค่านิยมเดิม โดยที่ค่านิยมเดิมไม่เอื้อต่อวิถีชีวิตในสังคมที่คนมีจิตสำนึกแบบปัจเจกชนนิยมมากขึ้นและมีความสัมพันธ์กันในเชิงพาณิชย์ เข้มข้นขึ้น ส่วนค่านิยมใหม่ก็ถูกประณามจากคนที่มีความยึดมั่นอนุรักษนิยม ส่งผลให้เกิดวิกฤตอัตลักษณ์ขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย

ส่วนปัญหาเกี่ยวกับชาติพันธุ์นั้น “ความเป็นไทย” ก็แคบเกินไปเช่นกัน ถึงแม้ว่าจะไม่ยึดติดอยู่กับคติเชื้อชาตินิยมแบบเดิมแต่ก็มีได้ยอมรับความหลากหลายทางเชื้อชาติ กลับพยายามกดดันให้คนชาติพันธุ์อื่น ๆ ต้อง “กลายเป็นไทย” ปัญหาดังกล่าวนี้ไม่รุนแรงมากนักในช่วงเวลาที่คนแต่ละชาติพันธุ์ไม่ต้องสัมพันธ์กับข้าราชการมาก แต่การพัฒนาประเทศทำให้ระบบราชการขยายตัวออกไปสู่เขตชนบท และคนทุกชาติพันธุ์ต้องเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของราชการ คนหลายชาติพันธุ์ที่ไม่ต้องการ และ/หรือไม่สามารถ “กลายเป็นไทย” อย่างแท้จริง จะไม่ได้รับสิทธิบางประการจากรัฐ ไม่ได้รับความสะดวกจากการติดต่อกับทางราชการ หรือแม้แต่ถูกเจ้าหน้าที่รัฐรังแกด้วยประการต่าง ๆ นับตั้งแต่การถูกเหยียดหยาม ไปจนกระทั่งการขูดรีดและการปราบปราม โดยไม่ได้รับสิทธิความเสมอภาค และความยุติธรรมภายใต้ระบบกฎหมายและระบบตุลาการของรัฐไทย แม้ว่าจะถือกำเนิดในรัฐไทยก็ตาม

การที่ “ความเป็นไทย” ไม่กว้างพอสำหรับคนทุกชาติพันธุ์ในรัฐไทย แต่บีบให้คนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ต้อง “กลายเป็นไทย” เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาวิกฤตอัตลักษณ์ซึ่งแหลมคมขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา เมื่อการขยายตัวของระบบทุนนิยมได้เชื่อมโยงคนทุกชาติพันธุ์เข้ามาอยู่ในระบบเศรษฐกิจการเมืองที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น แต่มีความได้เปรียบเสียเปรียบอย่างมากภายในโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมือง “การปกครองแบบไทย” ที่รวมศูนย์อำนาจในการจัดการทรัพยากร จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนชาติพันธุ์ต่าง ๆ กับ “คนไทย” สูงขึ้นมากในหลายพื้นที่ ทั้งความขัดแย้งทางวัฒนธรรมและการแย่งชิงทรัพยากร

“โปรดดู นิธิ เอียวศรีวงศ์, *สภาพเศรษฐกิจสังคมไทยยุคใหม่ จริยธรรมในการศึกษาสำหรับอนาคต* (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2536)

อนึ่ง “ความเป็นไทย” ที่บีบให้คนไทยทุกชาติพันธุ์ ต้อง “กลายเป็นไทย” ยังหมายถึง การทำให้คนแต่ละชาติพันธุ์ซึ่งเคยมีวัฒนธรรมที่รับใช้ชีวิตของพวกเขาในระบบนิเวศหนึ่ง ๆ จำเป็นต้องละทิ้งทัศนคติ “ความจริง ความดี ความงาม” แบบเดิมที่เคยยึดถือ หันมายอมรับ “ความจริง ความดี และความงามแบบไทย” ซึ่งคนบางชาติพันธุ์ไม่ต้องการหรือไม่สามารถจะเข้าถึง “ความเป็นไทย” ดังกล่าวนี้นี้ได้ หรือเข้าถึงได้เพียงส่วนน้อย ก่อให้เกิดความสับสนด้านค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติ “ความจริง ความดี ความงาม” ซึ่งนำความยุ่งยากและความตึงเครียดมาสู่ชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งภายในกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ และระหว่างคนในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กับคนอื่น ๆ ใน “ชาติไทย” ไม่น้อย ในหลายกรณีด้วยกัน คนบางชาติพันธุ์ที่ยึดถือ “ความจริง ความดี ความงาม” ในทัศนะของตนเอาไว้ได้กลายเป็น “สินค้าแปลกประหลาด” ที่มีไว้เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวซึ่งในที่สุดแล้วคนในชาติพันธุ์นั้น ๆ ก็จะไม่สามารถสืบทอดและปรับเปลี่ยนการมอง “ความจริง ความดี ความงาม” ตามทัศนะของตนต่อไปอย่างราบรื่น เพราะบริบทของชีวิตเปลี่ยนแปลงรวดเร็วเกินไปจากนโยบายของรัฐบาล

นอกจากนี้ความหมายของ “ความเป็นไทย” ที่คนไทยรับรู้กัน ไม่เพียงแต่ทำให้คนไทยหลายคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ยังไม่ “กลายเป็นไทย” ไม่มี “พื้นที่” อยู่ในสังคมการเมืองไทย เพราะมี “ความเป็นไทย” น้อยกว่าคนกลุ่มอื่น หรือไม่มี “ความเป็นไทย” อยู่ในตัวเท่านั้น แต่ “ความเป็นไทย” ยังแทบเกินกว่าจะทำให้คนไทยเข้าใจถึงความซับซ้อนและความเปลี่ยนแปลงอันหลากหลายของสังคมไทย โดยเฉพาะปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ซึ่งเมื่อไม่สามารถเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้าน ก็ย่อมไม่สามารถจะปรับตัวหรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพได้เลย

อนึ่ง ปัญญาชนกระแสหลักที่นิยาม “ความเป็นไทย” ล้วนแต่มุ่งจะทำให้คนไทยยึดมั่นในกรอบโครงหลัก “ความเป็นไทย” อย่างเต็มที่ ด้วยการทำให้เชื่อว่า “ความเป็นไทย” นั้น เป็นมรดกตกทอดมาแต่อดีตโดยไม่มีเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญ คนไทยจึงมีจินตนาการเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยเฉพาะในด้านวัตถุที่

เจริญขึ้น แต่ขาดจินตนาการเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในด้านของความสัมพันธ์ทางสังคม และมองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในขณะที่เศรษฐกิจและวัฒนธรรมเปลี่ยนไป กลับมองปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมสมัยที่ไม่เป็นไปตามกรอบของ “ความเป็นไทย” ว่าเป็นเรื่อง “ผิดปรกติ” ที่จะต้องทำการปราบปรามหรือแก้ไข เช่น การที่ “เด็ก” หรือ “ผู้น้อย” ไม่เชื่อฟัง “ผู้ใหญ่” หรือการที่คนไทยมีจิตสำนึกปัจเจกชนสูงขึ้นและต้องการสิทธิเสรีภาพมากขึ้น เป็นต้น การมองความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยขาดความเข้าใจเช่นนี้ เป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ความความขัดแย้งในสังคมสูงขึ้น และทำให้ผู้มีอำนาจสามารถใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยขาดการสร้างนโยบายทางสังคม และวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมให้เหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนไปพร้อมกับหาทางปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมที่สร้างปัญหาแก่ชีวิตคน แทนการใช้อำนาจบังคับ ควบคุม หรือปราบปรามดังที่ปรากฏอยู่เสมอ

ความคับแค้นของ “ความเป็นไทย” กระแสหลักดังกล่าวข้างต้น ทำให้คนไทยจำนวนไม่น้อยเกิดความสงสัยว่า “ความเป็นไทย” ที่ตนรับรู้กันจริงหรือไม่ เพราะคำอธิบายปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยจากกรอบของ “ความเป็นไทย” กระแสหลัก ไม่นำไปสู่การเข้าใจปัญหาที่เพียงพอสำหรับการหาทางออกอย่างเหมาะสม ในขณะที่ปรากฏการณ์จำนวนมากที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ไม่สอดคล้องกับ “ความเป็นไทย” กระแสหลัก จนเกิดคำถามต่อลักษณะหลายประการของ “ความเป็นไทย” ว่าเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ เป็นต้นว่า

‘เมืองไทยนี้ดี’ และสังคมไทยเป็นสังคมที่เมตตา
‘ความเป็นไทย’ มีแบบเดียว คือวัฒนธรรมไทย
ชั้นสูงซึ่งเป็นมาตรฐานอันถูกต้องดีงาม

คนทุกชาติพันธุ์จะต้อง ‘กลายเป็นไทย’ จึงจะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของ ‘ชาติไทย’

ชาวบ้านโง่-จน-เจ็บ ต้องรอรับความเมตตาเอื้อ
อาทรจากรัฐหรือ ‘นายข้าราชการ’

141

ยังสังคมการเมืองไทยเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและ

จับซ้อนขึ้นเพียงใด คำถามหรือความสงสัยคือ “ความเป็นไทย” ในประเด็นข้างต้นก็ยิ่งทวีขึ้น นับเป็นปัญหา “วิกฤตอัตลักษณ์ไทย” ที่ทุกฝ่ายของสังคมไทยจะต้องร่วมกันคลี่คลายโดยเร็วที่สุดด้วยการหาทางนิยามความหมายของ

“ความเป็นไทย” ให้กว้างพอที่คนทุกกลุ่มจะมี “พื้นที่” อยู่ในสังคมการเมืองไทยอย่างเสมอภาค และสามารถดำรงชีวิตอย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

บรรณานุกรม

- เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์พานิช. 2536. *แนวความคิดประชาธิปไตยแบบไทย*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. 2516. “การปกครองสมัยสุโขทัย.” ใน *ประวัติศาสตร์และการเมือง. ประวัติศาสตร์และการเมือง* หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. 2514. “การศึกษาของชาติ จะป้อนการศึกษาแก่พลเมืองอย่างไรดี.” (เพื่อนนอน 19 กุมภาพันธ์ 2508) ใน *คึกฤทธิ์ถึกเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: บรรณาการ. หน้า 203.
- _____. 2503. “ข้อคิดในการเดินทางไปต่างประเทศ.” แสดงที่หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 30 พฤษภาคม 2502. ใน *ปาฐกถาของคึกฤทธิ์*. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- _____. 2509. “ของดีของไทย.” (เพื่อนนอน 6 มกราคม 2508) ใน *โลกกับคน*. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- _____. 2539. “ขุนช้างขุนแผนฉบับอ่านใหม่.” ใน *หนังสืออนุสรณ์คึกฤทธิ์ ปราโมช*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. 2502. “คนมีคณจน.” ใน *เก็บเล็กผสมน้อย*. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- _____. 2528. “คึกฤทธิ์กับการเมืองไทย.” ใน *คึกฤทธิ์ 2528*. กรุงเทพฯ: สวีชาญการพิมพ์.
- _____. 2511. *คึกฤทธิ์ ปราโมช กับปัญหาของไทยสมัยเลือกตั้งไม่เรียบร้อย*. กรุงเทพฯ: เกษมบรรณกิจ.
- _____. 2522. “วรรณคดีที่ 3 การสืบเนื่องและการถ่ายทอดนาฏศิลป์ไทย.” *เอกสารประกอบการสัมมนา นาฏศิลป์และดนตรีไทย*. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 23-24 มิถุนายน.
- _____. 2514. “ไทย (โบราณ) แรมิด.” (เพื่อนนอน 26 เมษายน 2506) ใน *คึกฤทธิ์ถึกเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- _____. 2546. “ในหลวงของประชาชน.” อ้างใน สละ ลิขิตกุล *ในหลวงกับคึกฤทธิ์*. กรุงเทพฯ: สรรพศาสตร์.
- _____. 2512. “ประชาธิปไตยแบบซูการ์โนในอินโดนีเซีย.” (เพื่อนนอน 2 ตุลาคม 2506) ใน *ประชุมพงศาวดารประชาธิปไตย*. บรรณาการ.
- _____. 2504. *ฝรั่งศึกษาน้ำ*. กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า.
- _____. 2543. *ยิว*. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.
- _____. 2545. “สงครามผิวในสหรัฐ.” (3) (“เพื่อนนอน” 17 มิถุนายน 2506) ใน *สงครามผิว*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.
- _____. 2516. “สยามรัฐหน้า 5.” (4 มกราคม 2515) ใน *สยามรัฐ หน้า 5 เล่ม 9*. กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า.
- _____. *สามก๊กฉบับนายทุน ตอนเบ้งเฮ็กผู้ถูกกลืนทั้งเป็น*. กรุงเทพฯ: สยามรัฐ, 2530.
- _____. 2495. “สามยุค” หนังสือพิมพ์เกียรติศักดิ์. (3 กุมภาพันธ์ 2492) ใน *คึกฤทธิ์ว่า*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชัยฤทธิ์.

- _____. 2514. “อสังกรรมของจอมพลสฤษดิ์.” (เพื่อนนอน 9 ธันวาคม 2506) ใน *คึกฤทธิ์ถึกเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระเจ้า. 2516. “ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ.” ใน *ประวัติศาสตร์และการเมือง*. หนังสืออ่านประกอบวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. 2526. *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ* แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และ น.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. 2542. “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยในสมัยแรกเริ่มของรัฐประชาชาติ.” *รัฐศาสตร์สาร*. 21, 3 : 1-104.
- _____. 2546. “สองกระแสภูมิปัญญาในการปฏิวัติสยามทศวรรษที่ 2470.” ใน *ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.
- _____. 2535 *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ร่วมกับฝ่ายสิ่งพิมพ์ โครงการ 60 ปีประชาธิปไตย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2538. “ชาตินิยมในขบวนการประชาธิปไตย” ใน *ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. 2538. “รัฐธรรมนูญฉบับวัฒนธรรมไทย” ใน *ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. 2536. *สภาพเศรษฐกิจสังคมไทยยุคใหม่ จริยธรรมในการศึกษาสำหรับอนาคต*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. 2545. ก่อนจะถึง 14 ตุลาคม: ความเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาปัญญาชนภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร (พ.ศ. 2506-2516). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พัศตร์พริ้ง ทองใหญ่, น.ร.ว. 2518. “บทสัมภาษณ์ น.ร.ว. พาศตร์พริ้ง ทองใหญ่.” *ประชาชาติ* 9 มีนาคม.
- สายชล สัตยานุรักษ์. 2548. *การเมืองและการสร้างความเป็นไทยโดย น.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช* รายงานผลการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. 2545. *ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการ*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. 2546. *สมเด็จพระเจ้าดำรงราชานุภาพ การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชน” ของชาวสยาม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. 2539. “น.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ข้าพเจ้ารู้จัก.” ใน *คึกฤทธิ์ถึก*. กรุงเทพฯ: สถาบันสันติประชาธรรม.
- เสถียร ลายลักษณ์ (ผู้รวบรวม). 2478. “พระราชบัญญัติว่าด้วยแบบอย่างธงสยาม ร.ศ. 110.” ใน *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 13*. พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมส.
- Kasian Tejapira, 2001. *Commodifying Marxism: The Formation of Modern Thai Radical Culture, 1927-1958*. Kyoto Area Studies on Asia, Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, Volume 3.
- Saichol Sattayanurak. 2002. “Intellectuals and the Establishment of Identities in the Thai Absolute Monarchy State.” *Journal of the Siam Society*. 90, 1 & 2: 101-124.